

26
Jaunā Gaite

285

VASARA

2016

VOL. LXI, No 2, ISSUE 285
2016

Jaunā Gaita, published since 1955, is a Latvian quarterly devoted to literature, the arts, and the discussion of ideas.

Editor-In-Chief:

Rolfs Ekmanis
rekmanis@gmail.com

Associate Editors

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com
Sarma Muižniece Liepiņa
sarmaliepins@verizon.net

Contributing Editors:

Voldemārs Avens, Māris Brancis,
Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Maija Meirāne,
Juris Silenieks, Juris Šlesers,
Lilita Zaļkalne

Technical Editor:

Juris Žagariņš
Phone: 413-732-3803
juris.zagarins@gmail.com

Business Manager:

Tija Kārkle
616 Wiggins Road
St. Paul, MN 55119, USA
tijalaura@comcast.net

JG home page and archive:
jaunagaita.net

Subscription rates:

1 year:	USD 39	EUR 34	CAD 50
2 years:	USD 76	EUR 67	CAD 98
Single issues:	USD 10	EUR 9	CAD 13

Published by Jauna Gaita, Inc.
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821

**Contributions are tax-deductible
in the USA.**

Printed by
SIA Drukātava, Rīga, Latvia and
TigerPress Longmeadow, MA, USA

ISSN 0448-9179

61. GADAGĀJUMS VASARA 2016

2. (285) NUMURS

S A T U R S

- 1 Kristaps Kalns. Ilmārs Blumbergs
- 2 DZEJA – Voldemārs Avens
- 5 Ilmārs Blumbergs – Visu laiku snieg
- 6 Uldis Bērziņš – Bērniņa bija obligāta II
- 9 Ainārs Zelčs – Abrene 2002
- 14 Lienīte Medne-Spāre – Draugi, vai ne?
- 18 Jānis Elsbergs – Āksta runa
- 20 Jānis Krēsliņš Sr – Literāts Ojārs Jēgens
- 25 Sandis Laime – Raganas Latvijā
- 27 Linda Treija – Ilmārs Blumbergs
- 26 Kristaps Kalns – Ilmārs Blumbergs (2013.VII)
- 30 ATMIŅAS – Sanita Upleja – Sieviešu diena
- 32 Ildze Kronta – Par laiku, ko neizvēlamies
- 39 Jānis Liepiņš – Pāvils Vīlps
- 41 VĒSTURE – Barikādes Rīgā 1991.I
Ligita Kovtuna jautā, Tālavš Jundzis atbild
- 44 Franks Gordons – Sacelšanās 1916
- 45 Jānis Liepiņš – Uldis Ģērmanis
- 46 Juris Šlesers – Minoritāšu aizstāvis
- 50 Ieva Vītola – Sibīrijas latviešu ciemi
- 52 Valters Ščerbinskis – Padomju laiki / okupācija?
- 54 DAŽOS VĀRDOS (vg)(mb)(jr)(ig)(sml)(gp)(re)
- 62 NO LASĪTĀJU VĒSTULĒM
- 63 GRĀMATAS – Māra Zirnite – Bēgļi Gotlandē
- 64 Gundega Zēhauza – Sarmītes Radiņas dzeja
- 65 Davids Holmerts – Lībiešu bēgļi
- 68 Nikolajs Balabkins – Stradiņu dzimta
- 71 Anita Apele – Siliņa pieraksti
- 74 Anna Andersone par Jānu Undusku
- 76 JG LABVĒĻI
IN THIS ISSUE

Brenča Sila vāks

Maketētājs Juris Žagariņš

JG pateicas par PBLA KF un labvēļu atbalstu

Ilmārs Blumbergs 1943 - 2016

Voldemārs Avens

BEIGU SPĒLE

nav tālu beigu spēle
nav tava izvēle
tu esi vēl istabā
uz ķebļa nestabila

plaukstas uz ceļiem
domas pie veļiem
balts uz balta
dzejolis galvā

krāsa uz biksēm
ota puskaltusi
nekas pie sienām
glezna nepabeigta

ir vēla stunda
visiem tramvajiem

nāk tumsā pēdējais
pa tavu ielu.

RAINIS ESPLANĀDĒ

Esplanādes laukums.
Ļaužu – kā vienmēr.
Ēd saldējumu.
Stumj bērnu ratiņus.
Daži fotografē.
Slaistās dīkdieņi.

Rainis, uz cietā pjeDESTāla,
pārdomā dzīvi:
– vai apgāzts tika spainis,
apliekot sarkanu šalli,
ejot uz partijas balli? –

Doma smaga,

Kā Dainu sējumi.

– Labi, ka esmu no akmens
un domāt var vēsi.
Kas īsti esi – stikla kalnā jājējs
uz zelta zirga,
vai poēt – politiķa mirga
uz koka zirga?
Tauta mani mīlē,
Aspazija arī. –

Pelēks balodis atlaižas,
bučo pauri.

ZĀBAKI

Manā skapī,
ar cilvēcīgām sejām,
dzīvo vecs zābaku pāris.
Nespēju tos izmest ārā.
Tie satiek labi,
tie nesūdzas.

Viņu zolēs manu gaitu
trotuāri
un kurpju šņorēs –
dzīves neatsietie mezglī.

VARAM IZTIKT

Vēl jau varam iztikt
ar tautas dziesmu pirmajām rindām,
ar jāņuguņu liesmām,
kas ap šašliku iesmiem
varbūt pasarga no iesnām.

Bet, liekas, pasaule
vairs nedomā par
Jāņiem,
bet par
musulmaņiem.

Tāds laikmets, tāda dzīvošana.
Pat zvirbuļi strīdas aiz loga rūts.
– Ko knābāsim, kur skriesim,
visur ir būts.

Nāk citi mūsu vietā glābiņu
lūgt. –

Vēl jau varam iztikt no tā,
kas bijis un silts pie krūts.

Ēdam no pilnas siles,
un neskaitām lietus piles.

Foto: Līnā Treija

Mākslinieks un dzejnieks Voldemārs Avens ir JG redakcijas loceklis.

PELĒKIE UN MELNIE

Pa baltu diegu
starp dienu un nakti,
nāk pelēkie, tiem pakaļ melnie –
tad atkal – viņi.
Kājas ceļ braši,
Kā prūši maršā.
Irst krekla vīles,
Kailums atsedzas.
Sāk salt kā ziemā.

ZEMES PUTEKLIS

Lielais blīkšķis,
vai Dieva ikšķis,
no laba, vai slikta prāta
radīja, vadīja, būvēja
pasaules telpu.
Uzmetis likumu sakarības,
zvaigžņu trajektorijas,
kosmiskās eksplozijas,
galaktiku ceļus –
ieskaitot tavus tūkstošgadīgos veļus,
viņš palaida zemes putekli izplatījumā.
Vārgs, ar kaŗu mēri apsēsts,
tas griežas ap savu asi,
kaut kā klunkurē
un grib tikt vaļā
no divkāju kaŗa,
kas pasauli pietaŗķa.
Tava DNA mistiskā klimpa
rij zāles un vitamīnus,
lai dzīvotu mūŗīgi.
Vai tici matērijas nezūdamībai?
Ja tici – tad labi,
vari mierīgi ielīst cīsu maisā
ar kājām gaisā.

Uldis Bērziņš

BĒRNĪBA BIJA OBLIGĀTA – PIRMKLASNIEKA PĀRDOMAS – II

Sākums JG284

Sameklēju un atkal uz brīdi ieslēdzu Medūzas raidījumu. Piotrovskis raksturo vēsturi kā Atēnu un Jeruzālemes – pavēlu uzsākto – dialogu. *Viendievības ideja dzimst tikai vienu reizi cilvēces vēsturē – tāpat kā alfabēta ideja*, saka profesors. Kalifi ņēma kontribūciju no Bizantijas – sīriešu un grieķu rokrakstos: *nu, rādiet, kas jums tur vēl ir, mums grības visu pārtulkot!* Viens no Nostāstiem jeb *hadīsiem*, Piotrovskaprāt ne visai uzticams, bet gana zīmīgs, piedēvē Dieva vēstniekam šādus vārdus: *Meklējiet zināšanas visur, pat Ķīnā!* Ķīna bija tālu, bet romeju impērijas grāmatu krātuves, sīriešu un jūdu poliglotti bija tepat blakus. Tā nu mošējā un kalifa pilī vēlreiz – tā pa istam – Jeruzāleme sastopas ar Atēnām. Eddas pētniece Ursula Dronke aizstāv viedokli, ka ap to pašu laiku Jeruzāleme sastapa ziemeļnieku garapasauli – vikingu apkolonizētajā Dublinā, un ilgi jau pirms kolonizācijas regulāri izsirotajā Īrijā un skotu salās. Kas tad ir tā Pasaules jozēja čūska, tas Milzlocis, ko Tors viņreiz nepasaulē, Āra sētā tik lempīgi cilājās kaķī, kā vēstīts Snorres Eddā, bet nu veikli izmakšķerē tepat uz pasaules un nepasaules robežām – āra ūdeņos, kā mums vēsti Vecākā Edda – Dziesmā par Himi?

[21]

*...bet pūpes sēdeklī
Odina dēlnieks
sien kāsi Svētsargs
stiprā auklā.*

[22]

*Sprauž āķī
viņš – sargdievs ļaudīm,
vienkāvis čūskai –
vērša galvu.
Pleš lejā ļaunu,
kārodams ēžas,
dievu ienīstais
Pasaules jozējs.*

[23]

*Rauš nu damišus
drošrocis Tors
mērdindes Mūdzi
pie laivas malas,
veseri vāž
un Vilka brālniekam
krauj no augšas
pa kumbra skumšķi!*

[24]

*Ragacis rēca
un sēkles sēca,
sensenā zeme
irtin ira!
Tad pazuda
tas zutis dzelmē.*

Ielūkosimies Jesajas grāmatā:

*Tajā dienā Kungs
ar savu smago, lielo un stipro zobenu
piemeklēs Leviatānu, žiglo čūsku,
Leviatānu, lunkano čūsku,
kaus jūras nezvēru!*

(Jesajas 27:1)

Gan jau vairākums Eddas pētnieku turas pie uzskata, ka gan Eddas Jormungandam, gan Ījaba grāmatas, Psalmu un Jesajas grāmatas Livjatānam, gan Indras zibensmiļņa kautajam kalnujozējam Vrtram iesākums meklējams Junga plauktā. Ja tā, redzam, cik cieši izvijas monoteisma pavediens no pagānisko sapņotāju meklējumiem un no tā daudz senākā, ko tagad jau ierasti saucam par arhetipiem. Bet Ursula Dronke šķietas atklājusi vēl ciešākas sakarības. Tas ir, uzdrīkstos apgalvot, aizlienēts Leviatāns, glodais dievnaidnieks, kura ziemeļniekiem trūka viņu pašu mītikā un kuru tie aizņēmās no ģīriem un anglosakšiem, bet šie to pazina no Bībeles, no apokrifiskām teiksmām un traktātiem, un labprāt un bieži attēloja savos kristīgajos

kalumos un griezumos. – *Daudzi vikingi apmetās uz dzīvi Īrijā, un pret devītā gadsimta vidu jauktas norvēģu un īru cilmes paaudze bija jau pārņēmusi gan norvēģu reliģiju, gan paradumus. Dublina kļuva par vikingu pilsetu ar pagānu templi, sauktu hof, kur pielūdza Toru. Īri sauca viņus par Thor's men „Tora vīriem” un Thor's chieftains „Tora virsaišiem”* (Dronke, III, p. 92-3.)

Savā laikā Dievs brīdina Ījabu vairīties Levia-tāna:

*Tik piedur tam roku! –
dabūsi tādu karu, ka – vairs ne!*

(Ījabs, 40:32)

Dronke nosmejas, ka lielais makšķernieks Dievs pats knapi noķēris Levia-tānu svētās krustazīmes āķī, par ēsmu pamezdamš Sava dēla tik maldinoši cilvēcīgo miesu. Āsuticības ietvaros neatbildēts paliktu jautājums – ja Zemes dēls jau nositis Čūsku, kamdēļ tad nenovērsts uzglūn Lēmēju liktens, kamdēļ pašam Toram būs reiz jākrīt Vigrīda Kaujlauča klajā (Vafprūdōnis 18):

*Ceļas Zemes
zēns cēlais,
iet Odina dēls
tērēt Tārpu,
vēzē dusmās
Vidussētas svētsargs!
Visiem reiz jāatstāj
sava sēta!
Tik deviņus soļus
guris sper Pērkones dēls,
negoda nebaidās –
nobeidzis Odzi!”*

(Vofluspā, 54)

Gudri kolēģi atgādina, ka „vēlinā mītiskā” domāšana taču nebaidās pretrunu starp ciklisko un lineāro pasaules gaitās. Ziemas saulgrieži jau tuvu – arī mēs, Ījaba mazdēli un Jēzus brāļi kopā ar Dublīnas vikingu sinkrētiskā Panteona āsiem un āsietēm varēsīm pakāpties tepat Rīgas smilšu kalnos Ziemas-svētku upurim:

*Stāj nu Spēkpilnais
dievu sapulcē,
milža Toveris*

*tagad jau Toram!
Nu būs Svētie
sāti Jūra alus
ik ziemu – kad pienāk
Indesjostu Bende.*

(Dziesma par Himi, 39.)

Drusku vēl par sevi – par Teksta neizpratni, pusizpratni un vārdu meklējumiem.

Loddfáfnir – tā stāv Odina mācekļa vārds vai iesauka Augstā runu 112.-137. vārsnā un vēl beigās 163-ajā. Bet – kurš nupat runāja 111. vārsnā, pats māceklis, vai varbūt kāds vērgs ausuliecīnieks?

*Pie burtnieka galda
baust man laiks nu,
pie Likteņtakas;
vēros un klusēju,
vēros un prātoju,
kā runas risina, es ieausījos,
kā rūnas ritina, visu noklausījos –
tie nelikās vārdos skopi
tad Augstā istabās!
Tur, Augstā istabās,
dzirdēju tādi runājam*

Dronke uzsver, ka vārsma salikta un sakausēta no *izteiksmīgiem fragmentiem*”. Tad varbūt kādā iepriekšējā Teksta tapumā mēs dzirdētu runājam Ļauždievu pašu? Šī vārsma iezīmē pāreju no Odina personīgi pārdzīvotā un sasniegtā – *no Prātskurbja guvuma un uzvaras pār nāvi – pie viņa jaunā vispasaulīgā uzdevuma – vadīt cilvēces ceļus.*

[127]
*Pinku Pūķi, tev saku,
padomu klausies!
Ja ieklausīsies, par sliktu nenāks,
ja paklausīsi, jo labāk iznāks –
kur sastopi ļaunu,
sauc to par ļaunu
un nedodi naidniekiem miera!*

Lodfāfnis? – te uz brīdi atvados no Dronkes, kura aizstāv simtgadīgo viedokli, ka *fáfnir* ir vienkāršrunas atvasinājums no *pfarrer*, „garīdznieks” (kas satur tādu kā mājienu uz neprofesionāla sprediķotāja vai skolota pasaules staigulāja statū), kam priedēts ģermāņvalodās izplatītais **lodd* – blandoņa komediants, žonglieris, burvju mākslinieks vai

vienkārši „profesionāls” ceļavīrs.” *Loderīgs teologs*, tas skan jauki, un šo tēlu viegli un patikami apcerēt, bet no Vārsmām par Fāvni atceros zeltkāro rūķi Pūķa izskatā, kura vārdu ar kolēģiem tur nolēmām atstāt „neetimoloģizētu”. Savukārt vārdam *loðinn* „aizaudzis; kudlains, pinkains” esot plaša aizmugure ģermāņu valodās. Un gluži kā no gaisa tulkam tiek lieka aliterācija: Pinku Pūķis.

Hiórvard – te Spearguard Šķēpsargs, te... Hjorvards?

Jā, tā mums ir iznācis. Jo viņu bija pavisam – trīs. Dziesma par Helgi, Šķēpsarga dēlu vēstī, ka „bija reiz ķēniņš, Šķēpsargs vārdā.” Uzziņām, ka viņš noprecējis visskaistākās sievas, un ka varonis Helgi Helge ir viņa dēls. Viņa un Helges izvērstā, izcilā loma Tekstā mudina mūs etimoloģizēt, latviski atveidot runātņo personvārdu.

[Svāva saka:]

[39]

*Kas kaiš Helgem
Šķēpsarga dēlam?
Plēš mani bažas,
pārmāc bēdas!
Vai jūŗa to rija,
vai koda to zobens? –
No soda neglābsies
neviens naidnieks!*

Bet Pirmajā un Otrajā dziesmā par Helgi Suņadēla kāvēju satopam citu brašu vīru ar tādu pat vārdu: *Hiórvard* – Helges naidnieka Suņadēla atvasi, kam tāpat kā viņa tēvam lemts krist zem Helges zobena.

Pirmā Dziesma par Helgi, 14. vārsma:

*Piesēda kaujvedis,
kad bij kāvis
Ālvu un Eijolvu
pie Ērgļu klintīm,
Hjorvardu, Hārvardu –
Suņinieka dēlus –
izkāvis dzimumu
asmeņu Mīmim!*

Ja etimoloģizētu vienu no mūsu varoņa pretiniekiem, nāktos „simetrijai” to pašu darīt ar citiem, un var jau mēģināt: „Spearguard, Highguard...” – „...Šķēpsargu, Augstsargu – /Suņinieka dēlus...” Bet tas dažu mulsinās:

pag, pag – Šķēpsargs tak Helges tēvs... Un mums it pamatoti iegrozijies, ka epizodiskus personāžus atstājam fonētiska konteksta uzburšanai, zināmam nelatviskotu īpašvārdu samēram tak jāpaliek, lai gandarīta pašu „valodiskā zemapziņa”... Trešais Hjorvards mums trāpās Kuces dziesmas 32. vārsma – protams, i tam metam mieru.

Tūlīt i metīšu mieru savam vienmuļajam priekšlasījumam, pēdējā epizode – kā mēs mēģinājām izlustēt līdzī senā dzejnieka vārdu spēlei Rīga tulā. Vēstījot par Jarla dēliem – bruņinieku kārtas ļaudīm – dzejnieks rotaļājas ar īpašvārdu *Konr. Konr ungr* – nu, lai būtu „Kons jaunais” un „zēns Kons” – un tad *kon(r)ungr* – „ķēniņš”! Tulka un redaktoru pienākums bija – steigt dzejniekam pretim, un nācās Kona vārdu „apsemantizēt” jau iepriekš, vai, pareizāk, lasītājam nemanot „gatavot semantizāciju” – Ķēns:

[41]

*Bet Ķēns jaunais
jauta rūnas –
mūžības rūnas
un dzīvības rūnas,
i jaundzimušu
pasargāt jauta,
i asmeņus trulināt,
i remdēt jūŗu, [...]*

Senie klausītāji jau ir sagatavoti augstzīmušā zēna titulēšanai, arī mēs uz to sataisāmies:

[44]

*Jāja zēns Ķēns
pa mežiem un klāņiem,
svaidīja nūju,
mūdīja putnus.*

[45]

*Tad teica vārna –
zarā sēdus viena –
„Kam tev, Ķēniņ,
tīk putnus mūdīt?
Labāk būtu tev
kumeļus jādīt,
[šķēpus kratīt,]
kaut kaŗapulkus!*

Ainārs Zelčs

ABRENE 2002

Ja Otrais pasaules karš nebūtu bijis...

Sākums lasāms JG276

Brežņevs un viņa tuvākie līdzgaitnieki ir sapratuši, ka kopus cūka tomēr nebarojas. Padomju diplomāti sāk ārkārtīgi aktīvi rīkoties divu valsts iekārtu saprašanās un sadzīvošanas garā. Rietumvalstis, šķiet, tādas pārmaiņas jau sen ir gaidījušas, un padomju ārlietu ministru Gromiko, kuŗš sāk apbraukāt pasauli, uzņem kā pazudušo dēlu.

Pieklust dumpinieki Afrikā, Āzijā, Dienvidamerikā. ASV studenti, kā pamodušies, sāk debatēt par padomju sociālistiskās iekārtas trūkumiem un aplamībām.

No kompartijas 25. kongresa runas krēsla Brežņevs atklāj šausminošus skaitļus par priekšteču noziegumiem. Tik briesmīgi savus pavalstniekus laikam nav mocījis neviens, kā to ir darījuši moskovīti gadu simteņiem, un jo sevišķi boļševiki gadu desmitiem. Par kādu turību tad var sapņot tauta?... Asiņu tecināšana nav tas pats, kas piena slaukšana. Bet šiem valdniekiem varbūt ir garšojušas asinis; varbūt tie ir gribējuši slaukt asinis, nevis pienu?... Kas gan to pateiks?...

Brežņevs grib pienu. Tad jāsāk tirgoties ar pasauli; jāizbeidz neveiksmīgā autarkijas politika. Taču rietumvalstīm neder padomju ražojumi. Par izdevīgām cenām lielle tirgoņi būtu ar mieru pirkt dimantus, alumīniju, baļķus. Visizdevīgāk pirkt un pārdot naftu un deggāzi. Uz Ļeņingradu sāk iet viens tanku kuģis pēc otra, bet nelaimīgā kārtā šī osta mēdz aizsilt. Biznesa haizivis ielūkojas kartē un redz, ka vislabākās ostas padomju eksportam ir Liepāja un Ventspils... Līdz turieni tikai jāaizvelk tāds nieks kā cauruļvads...

Latvijas un Padomju Savienības tuvināšanās biedrības kārtējā sapulcē, kas notiek padomju sūtniecībā, kopā ar rakstniekiem, aktieriem un citiem izveicīgiem vīriem ierodas arī kāds ierēdnis no tirdzniecības un rūpniecības departamenta. Starpbrīdī, kad ierēdnis iziet ārā paelpot svaigu gaisu, pie strūklakas Kalpaka bulvāra pusē tam piesitas mazs pelēks vīriņš un iesāk sarunu.

Vīriņš prot labi latviski. Laikam viens no tiem nedaudziem Krievijas latviešiem, kuŗi atstāti dzīvi un kuŗiem moskovīti uzticas. Vārds pa vārdam, un pateikts tiek daudz. Nākošā dienā ierēdnis sarunu sīki atstāsta savam priekšniekam, un ziņas tālāk nonāk līdz pašai ministru prezidentei.

Tas faktiski ir transita projekts, kas Latvijai nav izdevīgs. Pirmkārt, lauksaimniecība zaudētu daudz zemes, kas būtu vajadzīga naftas un deggāzes cauruļvadiem. Otrkārt, Padomju Savienība šeit tiktu pie pārāk lielas ietekmes, bet šo valsti nevar skaitīt par draudzīgu. Treškārt, Latvijai ir pašai sava nafta.

Vēl viena osta, līdz kuŗai Padomju Savienībai būtu izdevīgi aizvilkt savus cauruļvadus, ir Klaipēda Lietuvā, bet tad jāvienojas arī ar Poliju, kas atrodas pa vidu. Polija padomju priekšlikumus noraida. Cauruļvados tā redz daudz ieguvumu Lietuvai, un negrib stiprināt naidīgo kaimiņvalsti, kuŗa savulaik noraidījusi visus Polijas un Lietuvas federatīvas valsts izveidošanas priekšlikumus un turpina Viļņas apgabalu uzskatīt par savējo.

No visiem pasaules bagātniekiem tikai ASV bagātnieki ir tik vareni, ka var riskēt, ielaižoties tik lielā darījumā ar neapreķināmiem komunistiem no Padomju Savienības. Brežņevu taču var gāzt kāds cits komunistis, kas atgrieztu valsti pie iepriekšējās autarkijas, un ieguldītā nauda aizietu skurstenī. No ASV sūtņa Latvijā amerikāņi jau ir uzzinājuši, ka Latvijas ministru prezidente neoficiālās sarunās cauruļvadu būvi cauri visai valstij ir noraidījusi. Haizivis parēķina, cik vērts ir AMOCO-Latvijas Nafta uzņēmums. Un cik divīziju ir Latvijai? Ak astoņas, miera laikā? Haizivis uzmet uz svariem arī tās. Nav daudz.

* * *

Jāpasteidzas, jo bez spēkratu pirkšanas tēvam vēl ir padomā izmest mazu likumu pa Rēzekni un aizbraukt uz Aglonu. Vairoga automobiļu tirgotava ir lepni iekārtojusies Brāļu Skrindu ielā, turpat, kur aprīnķa valde un Tautas pils. Elkšņi vēlreiz iet uz turieni.

Bijām pie jūsu sāncensiem, bet viņu auto nav tik labi. – Pārdevējs nu sīki izprašņā, kāds automobilis kungiem vajadzīgs. Tā un tā, derēšot divtūkstošais lukss, bet tas lētākais. Viņi aiziet uz tirgotavas laukumu. Aivara iepriekš noskatītais, ķiršsarkanais Lukss diemžēl nav no lētākajiem. Lai ņemot šo te, balto. Elkšņi

tad arī netielējas, un samaksā 248 320 latus. Tā nav nieka nauda.

Pukstošu sirdi Aivars piesēžas pie stūres. Viņš māc brukt; tēvs iemācījis jau pusaudža gados, un Rīgā saņemta automobiļa vadīšanas apliecība, istās braukšanas apmācībās itin labi iemanoties grozīties pa lielpilsētas ielām. Tēvs palūdz, lai aizbraucot līdz Latgales Mārai — sen nav redzēta. Atraduši brīvu vietu, kur apstāties, Elkšņi nopērk sviagi grieztas puķes un soļo uz dižā pieminekļa pusi. *Nu redzi nu, puis, saka tēvs, cik labi mums viss izdodas!* – Aivars piekrietoši paloka galvu. *Bet kad cēla šo pieminekli, tad kārtības bija vairāk!*

Kā tēvs to tik droši var zināt? Viņš taču vēl nebija piedzimis. No vēstures mācības arī Aivars zina, kā tauta tolaik ir dzīvojusi. Tikai tautas priekšstāvju jeb vietnieku pulks, saeima, var vislabāk izlemt svarīgus valsts un tautas pastāvēšanas jautājumus. Viens lemdams, vadonis var viegli kļūdīties. Saeima un prezidents, tie abi, tautai ir bijuši kopš senseniem laikiem – kā vecajie un vadonis – tāda iekārta ir pastāvējusi gadu tūkstošiem. Skola ir izaudzinājusi Aivaru par demokratu. Dzīve gan ir sākusi pa druskai mācīt, ka ne viss ir tā, kā uz papīra rakstīts, bet Aivars ir ļoti apmierināts ar to iekārtu, kādā dzīvo.

Pie Latgales Māras sabrauc kāzinieki. Jaunais pāris noliek puķes sarkanbaltsarkanā kārtojumā. Vecais Elksnis uzmet ašu skatienu dēlam, kam arī laiks precēties. Pa studiju gadiem galvaspilsētā vedekla tomēr nav nolūkota. Jaunākais dēls tāds pagauss un kautrīgs. Nofotografējuši viens otru pie vienotas tautas pieminekļa, Elkšņi dodas atpakaļ, pie jaunā automobiļa.

Pēc tam, pārbraukuši Rēzeknes upei, pa Pulkveža Kalpaka ielu viņi brauc Daugavpils virzienā. *Cik liela izaugusi Rēzekne!* jūsmo tēvs. – *Un kā ir ar kārtību?... Tēvs nosmīn. Tu tikai nedomā, ka esmu palicis par vecu rūgumpodu! Mūsu tagadējie sasniegumi man patīk, bet laiki mēdz būt grūti šad un tad. Starp citu, varbūt esam pasteigušies ar vairāgu pirkšanu. Ja saimnieciskā krīze turpināsies vai paliks vēl asāka, tad cenām būtu jāiet uz leju. – To nevar zināt...*

Tālrādes ziņās vakar teica, ka mēs būvēšot kodolspēkstaciju, kopā ar Lietuvu! –

Vai par to ziņoja valsts televīzija? – Benjamiņi. – Baumas. – Nav dūmu bez uguns!

Par Luksu lepmi dēvētais vairogs iekšpusē ir itin pieticīgs, ja to salīdzinātu ar smalkiem ārzemju ražojumiem. Sēdekļi un spoguļi ar elektrību netiek apsildīti un apdarē nav sarkankoka vai augstu Alpos ganītu govju ādu, ko nav maitājuši knišļu dzēlieni. Ja bagāti tautieši tomēr grib kaut ko tādu, kas pārspēj pat dārgākos volvo, tad kāpj kuģi un atved bentliju no Lodonas vai mercedesu no Hamburgas. Latvijai ir 38 kārtējas kuģu satiksmes līnijas ar ārzemju pilsētām.

Sānu logi šim vairogam tomēr ir atvērjami, nospiežot podziņu. Aivars spiež, un kreisās puses stikls paslīd uz leju, atverot logu līdz galam vaļā. Iešalcais āra gaiss. – *Tā nedari!* – brīdina tēvs. *Sapūtīs galvu!* Aivars paklausa. Klāt arī Aglona.

Pirms septiņiem gadiem latvju zemi tika apciemojis Romas pāvests, un tam par godu Aglonas bazilikas apkārtnē ir pārvērtusies līdz nepazīšanai. Bazilikas priekšā tagad izplešas milzīgs laukums. *Nebijis plašums!*

* * *

Padomju valdība nolemj eksportēt daudz vairāk naftas un deggāzes, lai tiktu pie valūtas, par ko pirkt labību. Bada Padomju Savienībā nav, tomēr pārtikas pietrūkst. Tauta sāk kurnēt un aizvien vairāk ticēt tam, ka rietumvalstīs ir labāka dzīve. Tāda notikumu gaita Kremļa varenēm nepavisam nepatīk. Tā var pazaudēt varu un no Kremļa augstumiem atkrist uz cieta apsūdzēto sola. Veikalu plauktos sāk parādīties kukurūzas pārslas amerikāņu gaumē un cāļu stilbiņi. Tirdzniecība ar rietumvalstīm iet plašumā. Arī latvieši labprāt patukšotu pārpildītos labības elevātorus un eksporta saldētavas, bet kuŗš gan dos zvirbulim šaut ar lielgabalu. Padomijas dižvīri par kaut cik cienjamiem atzīst tikai tos, kam ir vislielākās armijas – kas ir bīstami.

Tā amerikāņu uzņēmums *Ammer International* nekavējoties saņem visas vajadzīgās atļaujas, un sāk rosīgi darboties. Aļmatjevskas-Irkutskas un Nižņevartovskas-Kuibīševas naftas vadiem varēs pieslēgt jaunus, no Rietumsibīrijas naftas un deggāzes laukiem, kur padomju ģeologi atraduši jaunus melnā zelta krājumus. Tos varēs eksportēt no Baku un Odesas ostām, bet no Uņečas ar steigu jābūvē cauruļvads uz Bigosovu vai Ostrovu, un

tad pāri Abrenes apriņķim uz Ventspili. Šī Latvijas osta noteikti jāizmanto. Naftas vada caurules 1220 mm caurmērā tiktu ieraktas zemē. Cauruļvads stieptos pa Latviju aptuveni 300 kilometru garumā un aizņemtu vismaz 3 kvadrātkilometrus. Daļa no šīs zemes jau pieder valstij, pārējo atpirks. Naftu līdz Latvijas neaizsalstošām ostām varētu vest pa dzelzceļu. Lietpratēji gan ir aizrādījuši, ka vislabāk nafta transportējama pa cauruļvadiem. Tam piekrīt arī *Ammer International* un padomju puses atbildīgi darbinieki.

Latvijas ministru prezidente savukārt ir vēlreiz noraidījusi naftas cauruļvada būvēšanas ieceri. Ko darīt?...Tāda ministru prezidente varētu pēkšņi nomirt, un tas nebūtu nekāds brīnums. Latviešu valstsvīri tā mēdz darīt, piemēram, pāragri no dzīves ir šķīries komunistu nemīlēts ārlietu ministrs Meierovics. Spītnieces vietā nāktu kāda gudra galva. Privātās sarunās ar amerikāņiem no padomju puses sāk atskanēt ļoti asi izteicieni. – Latviešu nacionālisti esot kauna traips uz cilvēces gaišā vaiga. Tāds traips jānomazgā. Ja naftas cauruļvads šķērsotu padomju Latviju, tad sažēģījumu nebūtu...

Ammer International uz laiku pārtrauc sarunas par naftas cauruļvadu Ventspils virzienā. Padomju puse ir pārāk iekarsusi. Lai nomierinās, bet pa to laiku darbīgie amerikāņi vis nesēdēs, rokas klēpī salikuši... Pēdējā laikā Latvijā ir iebraucis kāds desmits ārzemnieku vairāk, nekā parasti. Šo sīkumu acīgi pamana Polītpārvalde, pēc ziņām, kas saņemtas no Ārlietu ministrijas vīzu departamenta. Iebraukušie ir žurnālisti un darījumu ļaudis no citām Rietumeiropas valstīm un ASV. No ASV tādu ir maz, tikai divas personas.

Polītpārvaldei joprojām interesē tie latvieši, kuri pēc 1905. gada revolūcijas, lai glābtos no muižnieku atriebības vai katorgas Sibīrijā, bija spiesti bēgt arī uz ASV. Starp šiem latviešiem ir bijuši arī boļševisma piekritēji. Polītpārvaldes darbinieki ātri izdibina, ka tagad iebraukušiem amerikāņiem nav nekāda sakara ne ar latviešiem, ne boļševikiem. Romas viesnīcā apmetušies divi žurnālisti no *The Washington Post*, kas apceļošot Latviju. Lai gan amerikāņiem tā nesot gluži sveša un tie pat strādājot šeit, tomēr skaidrā valsts pie Baltijas jūras esot pelnījusi lielāku uzmanību.

* * *

Automobiļu stāvvietu laukumā ir piestājis tūristu autobuss, no kuŗa izbirst āziātu tūristi, un Aivars var nesekmīgi minēt, no kuŗas valsts tie nākuši. Vai tie ir japāņi? Korejieši? Taivānieši? – Var nešaubīties vienīgi par to, ka tie nav ķīnieši no Ķīnas Tautas republikas, kas dzīvo tikpat savmaļi aiz sava Ķīnas mūŗa, kā padomijas pilsoņi aiz savām robežām, kuŗus arī nelaiž uz ārzemēm. Ceļošana nav joka lieta. Ko nu par Aglonu, pat Rīgā ir samērā maz ārzemnieku. Ja pa ielu aiziet kāds diplomāts no Āfrikas, tad ne viens vien atskatās.

Nav dievkalpojuma laiks, un bazilikas galvenās durvis ir ciet. Jāiet pa mazajām durvīm sānu galā. Iegājuši, Elkšņi nometas ceļos, pārkrustās, tad apsēžas solos un lūdz Dievu. Arī tūristi sasēžas solos un klusēdami, bijīgi noraugās uz krāšņo katoļu altāri.

Laimdota ir luterāniete... Aivars ir dažreiz gājis lūgt Dievu kādā no Rīgas luterāņu baznīcām. Pirms laulībām arī viņa māte ir bijusi luterāniete, tāpat kā valsts iedzīvotāju vairākums. Vai Laimdota būtu ar mieru pāriet katoļu ticībā?...

Luterāņu baznīcu pieticīgākais iekārtojums šķiet līdzīgāks Latvijas kā ziemeļu valsts uzbuvei un iekārtojumam; katoļu krāšņums vairāk līdzinās tam, kas pastāv siltās zemēs. Rīgas luterāņi šķiet vēsāki. Šeit, Abrenē, tuvāk katoļiem, viņi paliek dedzīgi savā ticībā. Par Dievu nav jāprāto, – Dievs jāmīl. Dievs jālūdz. Bet nu jau viņš pats ir vairāk sācis prātuļot, kā lūgties.

Vai Laimdotai patiktu viņa uzskati?... Tūristi klusitēm lavās laukā. Tēvs skaita rožukroni.

15. augustā te būs lieli svētki, Vissvētākās Jaunavas Marijas Debesbraukšanas diena, kad dievlūdzēji sarodas no malu malām. Šogad visa Elkšņu ģimene uz svētkiem netiek, tāpēc, kad ir bijusi tāda izdevība, viņi atbraukuši uz Aglonas baziliku. Viņi ir sprieduši arī par to, ka varbūt varētu iespēt apciemot tēva brāli Daugavpilī. Bet diena jau uz vakaru, un tēvs nolemj nebraukt. Veikaliņā pie bazilikas viņi nopērk svecas un pāris lūgšanu grāmatiņas, ko uzdāvināt mātei un māsai, līdz ar skaidrām grāmatzīmēm, kuŗas ieausts Latvijas vārds.

Automobiļu stāvēšanas laukumā kādam poļu fiatam pacelts motora vāks, un blakus stāv divas nobēdājušās jaunavas. Viņu

automobilis nav iedarbināms, un viena no jaunavām lūdz Aivaram palīdzību. Iespējams, ka vaina ir pavisam vienkārša. Aivars notīra akumulatora pieslēgus, taču fiats nekust tik un tā.

Viena no jaunavām ir ierunājusies poliski. Laikam draudzene vai radniece tai otrai, un atbraukusi no Polijas, kas tepat netālu. Abrenieši poliski neprot.

Nu re nu, kā iet tiem fiatiem, nogrudzina vecais Elksnis, mīlīgi uzlūkodams netālu stāvošo vairogu. Latviešu jaunava ņem rokā mobilo tālruni un zvana Automobiļu palīdzības dienestam. Aivaram ir žēl, ka nav varējis polietei palīdzēt.

Mājās viņi pārbrauc jau tumsā. Māte un māsa priecīgas. Jaunais vairogs jāiedzen garāžā, virs kuŗas apmeties īrnieks. Nedrīkst lieki trokšņot. Elkšņi sāk klusiņām rīkoties ap vārtiem un durvīm. Īrnieks nerādās. Kas zina, jau ielīdis gultā. Istabas logā gan ir redzama gaisma, bet tā varbūt nāk no naktslampiņas.

Aivars ie brauc vairogu garāžā, pēc tam pa garāžas mazajām durvīm iziet laukā.

Garāžai ir vēl vienas durvis, pa kuŗām var tikt pirmā stāva starptelpā, starp garāžu un vējtveri, aiz kuŗa atrodas virtuve. Mājas otrai pusei ir divas atslēgas, garāžai un ārdurvīm. Tēvs iedod Aivaram tikai vienu, garāžas atslēgu. Kad dēls apņēms sievu, tad dabūs arī otru.

* * *

The Washington Post sāk publicēt ceļojumu aprakstu virkni par skaisto Latviju. – Šī Baltijas valsts plaukst un zeļ. Zemkopības un lopkopības ražojumu eksports aizsniedz pasaules malu malas. Kokmateriālu tirdzniecība, gan itin sīvā sacensībā ar Skandināvijas valstīm, pieaug ik gadus. Valsts straujās attīstības dēļ senāk pat bijis elektrības trūkums un tā maksājusi dārgi. Daudzi zemtuŗi uzstādījuši areoģenerātorus un uzbūvētas daudzas mazas ūdensspēka stacijas. Valsts uzbūvējusi divas lielas. Lai neapplūdinātu nacionālo lepnumu, Staburagu, trešo staciju nolēmuši nebūvēt. Derīgo izrakteņu neesot daudz, taču viens no tiem, kūdra, atrodams milzu vairumos, un to tad nu dedzinot palīga centrālēs. Taču lēta elektrība joprojām bijusi nesasniedzams sapnis. Sākuši to pirkt no Zviedrijas, Baltijas jūras valstu ekonomi-

kas lielvalsts. Viens no ļoti vērtīgiem Latvijas derīgiem izrakteņiem, kas dod prāvus ienākumus valstij, ir zemes eļļa jeb, kā te mēdz teikt, nafta. Naftu iegūst jūrā, teritoriālaļos ūdeņos, kopā ar ASV sabiedrību AMOCO. Tas pats tiekot darīts arī Lietuvas teritoriālos ūdeņos, Latvijas kaimiņvalstī. Latvijai ir sauszemes robežas ar Igauniju, Poliju, PSRS, Lietuvu. Pēdējā no tām, kā Rīgā baumo, gribot būvēt kodolspēkstaciju Ignalinā, un aicinot piedalīties arī Latviju. Ja tās neesot baumas, bet patiesība, un tāda spēkstacija tikšot uzbūvēta, tad Latvija palikšot vēl varenāka. Iespējams, ka tad varētu tikt slēgta kāda no kūdras centrālēm, jo tad būšot izdevīgāk šo derīgo izrakteni vai nu pataupīt nākošām paaudzēm, vai eksportēt. Neesot ticami, ka tiktu pārtraukta elektrības iepirkšana Zviedrijā. Patiesi milzīgi saimnieciski ieguvumi slēpjas iespējamā Latvijas un Padomju Savienības sadarbībā. Līdz šim tas neesot bijis iespējams Padomju Savienības dēļ. Tā piekopusi autarkijas politiku, kas tagad tiekot atmešta. Laimīgā kārtā pie varas tikuši tālredzīgākie, liberālie komunistiskās partijas vadoņi. Bruņošanās rūpniecība tiekot samazināta, daudz vairāk naudas ieguldot patēriņa preču ražošanā. Jau noslēgti daži mazāki līgumi par Latvijas pārtikas preču iepirkšanu, un Kremlis gatavojot priekšlikumus jaunam PSRS un Latvijas tirdzniecības līgumam, kā arī sadarbības līgumam kultūrā, izglītībā, zinātnē, sportā. Anģļu valodā iznākošais *Riga Times* publicē rakstus par neaptverami plašo padomju tirgu. Kā tur gan varētu izvērsties krietnie latvieši! Naftas ieguvē Padomju Savienība jau tagad atrodas otrā vietā pasaulē, un labprāt eksportētu vēl vairāk naftas un deggāzes. Tāds eksports nāktu par labu saimnieciskās krīzes plosītai pasaulei. Latvijas lielā laime būtu padomju naftas un gāzes cauruļvadi uz Ventspili un Liepāju. Tomēr maz ticams, ka Latvijas valdībai patiktu būvēt Liepājā vēl vienu naftas pārsūknešanas bazi naftas produktu izvešanai, jo to ar labām sekmēm jau darot AMOCO. Turklāt, Liepājas osta ir sevišķi svarīga Latvijas kuŗa flotei. Tā izskatās, ka savu zvaigzņu stundu esot sagaidījusi Ventspils, mazā zvejnieku pilsētiņa pie Ventas upes ietekas Baltijas jūrā. Ļaudis tur apmetušies jau 13. gadsimtā, kad tā bijusi kādas senlatviešu valsts sastāvā. Kā jau tas bieži mēdz būt, tad nav iespējams pilnīgi skaidri zināt šīs apdzīvotās vietas vēl senāku vēsturi. Tur esot dzīvojuši kuŗši, viena

no baltu ciltīm, bet esot ļoti ticami, ka par noteicējiem ilgi bijuši lībieši, kuŗu valoda tik ļoti atšķīroties no latviešu valodas, ka tie pie-skaitāmi somiem vai igauņiem. 1897. gada tautas skaitīšanā saskaitīti 2000 lībiešu. Tagad to esot divtik daudz. Lībiešiem ir sava kultūras dzīve, savas biedrības un pat savs tautas nams, kas uzcelts 1939. gadā. Ap to laiku valdība ar zināmām bažām ir raudzījusies uz šīs minoritātes rosību, ņemot vērā, lai arī niecīgus, tomēr separātisma draudus. Savu skolu lībiešiem neesot, tomēr pamatskolās mācot lībiešu valodu. Pastāv arī Lībiešu valodas institūts. Lībiešu valodas ietekme tiekot atzīta arī latviešu valodā, un tas var šķīst ļoti neparasti, salīdzinot tagadējo lībiešu un latviešu skaitu. Tātad, senāk lībiešu ir bijis vairāk. Tie izmiruši mēŗa laikā, jo atšķīrā no savrupas dabas latviešiem vairāk dzīvojuši ciemos, nevis atsevišķās sētās. Lībieši arī viegli pārlatviskojušies. Lai gan plaši apgabali ap Ventu joprojām tiekot dēvēti par ventiņu apdzīvotiem, un ventiņi tad nu būtu latviešu un lībiešu jaukteni ar savām valodas īpatnībām un stipri lībiskām saknēm, tad par separātisma draudiem šeit neviens vairs nedomājot.

* * *

Nu reiz ir tā, ka Aivars var Aloizu vest uz Rīgu. Agri no rīta viņš piebrauc pie Locānu mājas Pulkveŗa Briēŗa ielas galā, aiz garnizona, kur jau rosās kaŗavīri. Te aizritējusi Aloiza bērņība, te dienējis tēvs, un varbūt tieši te ir radusies apņemšanās kļūt par virsnieku. Aloizs nāk ārā smaidīdams un atzinīgi uzplīkšķina jaunā vairoga sāņiem. *Labāks par manu volvo! – Kāpēc tad pats nepirki vairogu? – Drusku jāpalīdz zviedriem, smaida Aloizs.*

Tā gan. Zviedri ir labi kaimiņi. Ja Ziemeļu kaŗā zviedri nebūtu zaudējuši, tad Vidzeme nenonāktu Krievijas jūgā. Ja būtu noturējusies Polija, tad moskovīti nedabūtu Kurzemi un tā dēvēto poļu Vidzemi, ko tagad sauc par Latgali. Bet ja tā būtu bijis, vai tad spētu rasties vienota Latvija?... Uz tik grūtu jautājumu lai atbild vēsturnieki.

Viņiem izturīgi raŗojumi. Tēvs galdnieka darbus vēl tagad strādā ar veciem zviedru kaltiem. – Zīnu tos kaltus! Ar zivtiņas zīmi. Gar veco lopkautuvi, pa Latgales ielu viņi tiek uz Jaunās ielas un tad uz Purvmalas-Viļakas ceļa.

Vai atceries baltūksnējo zeņķi no Karigavas, no mūsu iepriekšējā brauciena? – jautā Aloizs. To, kuŗš izšāva bultu uz mūsu pusi? – Jā. – Atceros. – Un apķēpāto ceļa zīmi Viļakā? – Arī to. – Zeņķa vecākiem piespriests naudas sods par ceļa zīmju bojāšanu, uz Soda likumu ... pamata. – Kā šis iekrita?

Brīdi Aloizs klusē, kā šaubīdamies, vai turpināt šo sarunu. *Tu taču zini, kas tas ir – aģentūra?... – Protams! – Mēs dzīvojam pierobeŗā. Te netrūkst ziņotāju, un viens no tiem bij zeņķi pamanījis tā savādi darbojamies ap ceļa zīmi. – Dienā?! – Nē taču! Varens konspirātors būdams, zeņķis rīkojies pa tumsu. – Kādēļ viņam bij jābojā ceļa zīme?...*

Karigava jau aiz muguras. Šoreiz neviens jātnieks nav manīts. No Abrenes līdz Viļakai ir tikai divdesmit divi kilometri, un ceļa labajā pusē jau parādās Kazukalna apvidus.

* * *

Lietuvas sūtnis ierodas vēl vienā audiencē pie valsts prezidenta. Izlietotā urāna stieņi netikšot glabāti Latvijā, par to latviešiem nav jāraizējas. Latvijai varētu piederēt līdz 25% kodolspēkstacijas akciju sabiedrībā. Arī Igaunija sākusi izrādīt interesi par ieguldījumiem tādā akciju sabiedrībā... Tā ir taisnība. Lai gan tagad, saimnieciskās krīzes apstākļos, raŗošana un elektrības tērēšana iet mazumā, nākotnē igauņu degakmens slāņi diezāki vis nepaliks, un lēta elektrība arī viņiem ir grūti veicams saimniecisks uzdevums. Nopietnu vaigu, valsts prezidents pajautā Lietuvas sūtnim, vai Polija arī gribot piedalīties?... Uz tādu jautājumu nabaga sūtnim nav atbildes.

Vai tik sareŗģītā politiskā stāvoklī runas par kodolspēkstacijas būvēšanu Lietuvā nav tukša iedoma?... Bet sūtņi taču nedzen jokus! Tā gan, bet varbūt kāda lielvalsts, ārkārtīgi izveicīgi rīkodamās, cenšas ievilināt Lietuvu maldīgu nodomu slazdos?... Kādi šai lielvalstij nolūki?... Kā tas var ietekmēt Latviju?... Kuŗa no lielvalstīm var garantēt Lietuvas drošību?... Neviens to nespēj, un neviens to negrib.

Turpinājumā rakstnieka un tēlnieka, e-rakstu rīkotājdirektora Aināŗa Zelča *Abrene 2002* atsevišķi fragmenti, kuros saglabājam autora rakstību. Autora iepriekš izdotie romāņi *1945RĪGA* (2000), *1940* (2006), *Virves dejotāji* (2007), *Leģionāri* (2012). Sacerēts arī scenārijs TV filmai *Parallēlā vēsture 1940. gads* (2005).

Lienīte Medne-Spāre

MĒS TAČU ESAM DRAUGI, VAI NE?

– Jums kucīte? – jautāja apaļīga blondīne ar kernterjeru īsā pavadiņā.

– Jā, – atsaucās vecīgs takša saimnieks.

– Man arī. – Blondīne paķēra padusē savu suni, kurš, atņirdzis sīkus zobēļus, paklusi ņerkstēja. – Ka nesakaujas!

– Manējā ir mierīga. Veca jau mana dūdiņa, prātīga. – Vīrietis ar paklausīgi līdzās tipinošo taksi šķērsoja saules nokarsēto bruģi, un blondīne nolika kernterjeru atpakaļ šaurajā pārkaltušas zāles strēlītē.

– No viņām jau visu var sagaidīt. – Evija parāvās nedaudz tālāk no koka sētiņas, kas norobežoja ar spilgti zaļu audumu pārjumto kafējnīcas terasi no garāmejošo ļaužu lēnīgās straumes.

– Ņem vērā, ka to tu pateici, nevis es, – iesmējās Edgars.

Evija neizpratnē savilka uzacis, tad attapusies pasmaidīja.

– Tu jau vienmēr atradīsi divdomību tur, kur tās nemaz nav, – viņa, koķeti piešķiebusi galvu, teica. – Turklāt tas biji tu, kura dēļ mums tā arī nekas nesanāca. Tava neizlēmība. Vēl joprojām tāds pats? Centies ar vienu dibenu nosēdēt uz diviem krēsliem?

– Nē, es tagad esmu uzticīgs. – Edgars daudznozīmīgi pasmīnēja. – Pēc dabas vienmēr esmu bijis uzticīgs.

– Oi, kam tu to stāsti! – Evija nosprauslājās. – Īpaši uzticīgs biji, kad gadiem skraidelēji no savas Lūcijas pie manis.

– Sirdī es biju uzticīgs tev. – Viņš pastiepa roku un uzlika delnu Evijas strupajiem pirkstiem, kas burzīja salveti. – Vēl joprojām nēsā gredzentiņu, ko es tev uzdāvināju?

– Jā, tajā pašā dienā un tādu pašu kā savai Lūcijai. – Viņa atvilka roku.

– Kā tad tu to zini? – Edgara uzacis pacēlās pārsteigtā lokā.

– Rīga, kā runā, esot maza. – Evija, piespiedusi labās rokas elkoni sāniem, izslēja gaisā plaukstu ar vēdekli atliektiem pirkstiem. – Es to jau toreiz zināju.

– Toreiz, – novilkta Edgars. – Toreiz bija toreiz, un tagad ir tagad. Labāk pastāsti, kā tev iet. Citādi es par sevi vien. Ko tu tagad dari?

– It kā tu manā profilā jau simt reīžu nebūtu paskatījies! – Viņa atlieca plecus. – Aužu. Pamatā segas. Vēl prievītes, jostas, grāmatzīmes... visu kaut ko. Gribi, es tev uzaudīšu grāmatzīmi? Tu taču droši vien lasi tikpat daudz kā senāk. Ar tavu vārdu. Gribi?

– Pagājušo reiz, kad mēs satikāmies, tu solīji man uzaust tautisku jostu. – Edgars smaidīja. – Tagad vairs neesi tik devīga.

– Bet tu solīji, ka pametīsi Lūciju un mēs sāksim visu no jauna, – Evija atsvieda.

– Jā, es toreiz aizgāju mājās, gribēju viņai visu izstāstīt, sapakot mantas un aiziet, bet Lūcija, tikko es spēru kāju pāri sliekšnim, priecīgi paziņoja, ka ir stāvoklī, un tu taču zini, kā viņa vienmēr gribēja bērnu.

– Bet jums taču nav bērnu! – Evija iepleta acis.

– Nav gan. – Edgars ar saliektu rādītājpirkstu paburzīja apakšlūpu. – Izrādījās viltus trauksme, bet tad jau bija par vēlu, un viņa tik šausmīgi pārdzīvoja, un tad es tev vairs pat nezvanīju. Tā sanāca un...

– Un tas bija gandrīz pirms divdesmit gadiem, un tagad man to vairs nevajag, – Evija viņu pārtrauca. – Es esmu precējusies, un Mariss, mans vīrs...

– Tad tu tomēr apprecējies?

– Bet tu domāji, ka es kā tāda Solveiga tevi visu mūžu gaidīšu, – Evija pavīpsnāja. – Protams, ka apprecējos, un mans vīrs, viņš mani mīl. Viņš strādā ar mālu, taisa podus un tā... Mums vispār viss ir labi, tikai grūti ar pārdošanu, nevienam vairs tautiskās lietas neinteresē. Ja nu tūristus. Es braucu uz gadatirgiem, vēl daži Vecrīgas veikaliņi ņem. Internetā mēģinu kaut ko notirgot. Bet grūti, nav vairs tā kā „Dailrades” laikos. Atceries?

- Edgars pamāja ar galvu un pacēla pie mutes kafijas tasi. Gar kājām, klusi gulgodami, tekalēja baloži un uzlasīja druskas. Izspūris zvirbulēns nolaidās uz blakus krēsla atzveltnes un, galvu grozīdams, vērtējoši nopētīja tukšos kūku šķīvīšus uz viņu galda. Karstais gaiss atnesa no blakus kafejnīcas ceptas gaļas smaržu, un Edgaram neciešami sagriebējās ēst.
- Atceries, kā mēs toreiz iepazīnāties?
 - Evija, noliekusies uz priekšu, centās notvert viņa skatienu. – Atceries? Tu atnāci mani intervēt aprakstu ciklam par mājamatniekiem un pagalam bijī! – Viņa iesmējās. – Mēs abi bijām pagalam. Es vēl tagad nezinu, kā tu toreiz izmelojies. Nu, par to, ka naktī nebiji mājās. Un par visām pārējām naktīm. Par mūsu naktīm.
 - Es nemeloju. – Edgars nopietni pavērās viņas zaļajās acīs. – Lūcija zināja.
 - Viņa zināja un neko neteica?
 - Nu drusciņ jau teica gan... – Edgars ar plaukstas ārmalu notrausa no galda drupaču.
 - Fū! – Evija ar abām rokām sabužināja plānos rudos matos. – Es nu gan tā nebūtu ar mieru! Ka mans vīrietis vazājas pie citas, un es kā tāda muļķe vāru viņam zupu un mazgāju zeķes.
 - Zupu tu man arī vārīji... un kotletes cepi, bet zeķes es vienmēr mazgāju pats... veļasmašīnā. – Edgars jau atkal smaidīja.
 - Tas ir pavisam kaut kas cits. – Evija sarauca degunu. – Tu taču mani mīlēji.
 - Mīlēju, – viņš pēc īsa klusuma brīža atbildēja. – Tu bijī dēmoniska sieviete, Evij. Satriecoši skaista.
 - Bijū? – Evijas virslūpa noraustījās. – Un tagad? Es esmu stipri mainījusies, ja?
 - Nē, nu drusciņ, jā... – Edgars pārļaida skatienu sirmajai svītriņai pie matu saknēm, maisiņiem zem viņas acīm, sīkajam grumbu vijumam un noļukušajiem vaigiem. – Tu tagad esi pat skaistāka, jā... tev seja tāda kā maigāka kļuvusi, jaunībā bija nedaudz, nu... nedaudz tāda paasa.
 - Neglīta?
 - Nē, ļoti glīta, – viņš steigšus iebilda. – Tikai tagad ir vēl glītāk. Un augums pilnīgi tāds pats! Jā, tu esi tikpat formīga, neviena lieka kilograma, pat nepateiksi, ka trīsdesmit gadi pagājuši.
 - Trīsdesmit pieci, Edgar, – viņa izlaboja. – Mēs iepazīnāties pirms trīsdesmit pieciem gadiem.
 - Bet izšķirāties pirms trīsdesmit.
 - Nu jā, kuram nu kurš datums svarīgāks. – Evija, izslējusi zodu, šķībi pasmaidīja.
 - Tā nav. – Edgars atkal satvēra viņas pirkstus. – Tu man vienmēr esi bijusi svarīga, arī tagad. Es bieži par tevi domāju. Es par tevi uztraucos.
 - Kas tu man tāds esi, lai uztrauktos? – viņa spīvi vaicāja.
 - Es esmu tavš jaunības dienu draugs, – Edgars nopietni atbildēja.
 - Un tikai? – Evija savilka pirkstus dūrē.
 - Nē, arī tagad. – Edgars viegli saspieda viņas sažņaugtos pirkstus. – Mēs taču esam draugi, vai ne? Es tā nopriecājos, kad ieraudzīju tevi feisbukā. Pēkšņi viss atausa atmiņā, un pārņēma tāds jūtu mudžeklis... tu nevari iedomāties.
 - Tad es tev tomēr uzaudišu to grāmatzīmi. – Evija atgāza galvu un pavērās pretējā nama jumtā, no kura kores, slinki vicinādama spārnus, pacēlās liela kaija un, apmetusi lēzenu loku, aizplanēja Daugavas virzienā pretī vēja nestai tikko jaušamai ūdens smaržai. – Tikai es tur ieaudišu savu vārdu. Lai tu mani patiešām vienmēr atceries.
 - Nevajag, es tevi arī tāpat vienmēr atceros, turklāt es to vienalga nevarēšu lietot. – Edgars skumji papurināja galvu. – Lūcijai tas nepatiks.
 - Tu gribi teikt, ka viņa vēl joprojām ir greizsirdīga uz mani? – Evijas lūpās ievijās plats smaidis, un Edgars ievēroja, ka atstatums starp viņas priekšzobiem kļuvis krietni platāks un labās puses dzerokļa vietā vīd tukša sprauga.
 - Viņa pēc definīcijas ir greizsirdīga. Uz jebko. – Edgars apmierināti atļaidās pret krēsla atzveltni. – Var uzrīkot scēnu pat tad,

ja es pārāk ilgi skatos uz telefona stabu. Ja uzzinās, ka esmu saticies ar tevi, man vispār beigas!

– Tad jau viņai mans vārds būs ar necaurspīdīgu skoču jāaizlīmē! – Evija skaļi iesmējās.

– Nē, viņa to grāmatzīmi sagriezīs sīkos gabaliņos un vēl sadedzinās, – arī Edgars neveikli pasmējās.

– Pilnmēness naktī kapsētā? – Evija draudīgi nočukstēja un, papurinājusi galvu, piebilda:

– Tas taču ir pēdējais stulbums, viņa nav normāla. Kāda te vēl greisirdība, kad mums visiem tūlīt būs sešdesmit?

– Man jau ir, bet tikai pēc pases. – Edgars izslējās. – Citādi man ir trīsdesmit trīs, nē, šogad jau trīsdesmit četri.

– Nu ko tu vari muldēties! – Evija, pastiepusies pāri galdam, pārlaida iekška galu viņa deniņiem un sudrabaini pelēkajam matu ezītim, kurā vēl vidēja daži tumši mati.

– Aizver acis! – Edgars saudzīgi nolika viņas plaukstu uz galdiņa. – Nu aizver, aizver! – viņš atkārtoja un, kad Evija paklausīja, jautāja: – Cik tev tagad ir gadu?

– Piecdesmit astoņi. – Viņa sarauca pieri.

– Ne jau dokumentos, bet pēc iekšējās izjūtas. Kā tu jūties psiholoģiski? Kad ieklausies sevi.

– Nū-ū... es nezinu... Tā arī jūtos. Nē, tagad uz kādiem trīsdesmit, varbūt pat nedaudz mazāk. – Viņa pasmaidīja un atvēra acis. – Vismaz tā es gribētu.

– Nu redzi? – Edgars sakrustoja rokas uz krūtīm un ar abām plaukstām paberzēja ļenganos augšdelmus. – Mums visiem ir vairāki vecumi. Juridiskais, bioloģiskais un psiholoģiskais. Juridiskais tev ierakstīts dzimšanas apliecībā. Bioloģiskais ir tad, kad tev uz lietu kauli sāk sāpēt, bet psiholoģiskais ir tas, kā tu jūties garīgi. Tas ir pats galvenais. Cik vecs tu jūties, tik vecs arī esi, tā lūk.

– Tad jau mēs abi varam būt tik jauni, cik gribam. – Evija smējās, un Edgars apmierināti pamāja ar galvu.

Viņam aiz muguras pusaugu meitene, pacēlusi sasārtušu seju, kaut ko klusi teica plecīgam puisim, un tas, noliecis kaili skūto galvu, viņu aši noskūpstīja. Oficiants garāmejojot neuzkrītoši paņēma no jauniešu galdiņa tukšu sulas glāzi un, savilcis lūpas saprotošā grimasē, kā atvainodamies pamāja Evijai.

– Ar tevi vienmēr ir tik interesanti, – viņa teica. – Būtu forši pavadīt kopā vecumdienas. Mums abiem būtu jautri.

– Būtu gan. – Edgars pamāja.

– Ja vien tev nebūtu Lūcijas, un man Marisa, protams, – viņa aši piebilda.

– Bet mums ir. – Edgars uzmeta Evijai to pašu tumšo skatienu, kurš senāk bija iesviedis viņas pakrūtē karstu kamolu un notriecis pār muguru sīku tirpuļu viļņus.

– Mēs taču esam jauni, – viņa meitenīgi iespurdzās. – Varam pagaidīt, kamēr viņi nomirst.

Edgara kabatā iepīkstējās mobilais telefons.

– Tev īsziņa. – Evija pameta ar galvu. – Paskaties.

– Vēlāk, – viņš attrauca.

– Tā droši vien ir Lūcija. – Evija nolaizīja uz šaurās virslūpas notecējušo sviedru lāsīti.

– Droši vien, – Edgars paraustīja plecus. – Man jau sen neviens cits īsziņas nesūta.

– Uztraucas, kur viņas dūkulītis tik ilgi pazudis?

– Protams, ka uztraucas. – Edgars neuzkrītoši paskatījās pulkstenī. – Iet jau uz vakara pusi. Viņa uztaisījusi pusdienas, gaida mani. Būs pamazām jāsāk kustēties.

– Ak dieviņ, par ko tu esi pārvērties, – Evija nicīgi samiedz acis. – Tikko pasvilpj, tā skrien. Senāk kā kaķis staigāji, kur patīk.

– Tu nezini, cik grūti bija mīlēt divas sievietes. – Edgars sērīgi pastiepa uz priekšu apakšlūpu, un viņa sejā uz mirkli ievijās skumja Pjero grimase.

– Man tagad tevi pažēlot vai kā? – Evija ņirdzīgi jautāja. – Kļuvis kā tāds šunelis, kas piesiets īsā striķīti. Ka tik laikā pie bļodas.

– Man tā ir ērti. – Viņš demonstratīvi izvilka no kabatas telefonu un, uzlicis brilles, izlasīja īsziņu. – Un es staigāju, kur patik un kā gribu.

– Oi, nestāsti man! – Evija pavināja roku. – Pilnīgi pavilkusi tevi zem tupeles.

– Es neesmu ne zem kādas tupeles, es vienkārši esmu precējies, un Lūcijai ir augsts asinsspiediens un paliek slikti ar sirdi, ja viņa satraucas. Un viņa zina, ka man ir gastrīts un laikus jāpaēd mājas ēdiens, ja es pēc tam negribu visu nakti mocīties.

– Var redzēt, ka viņa tevi labi baro, esi krietni pieņēmis miesās, – Evija iedzēla. – Nu tad skrien! Citādi dabūsi kāvienu, un tad vēl tas gastrīts... – viņa tēlotā līdzjūtībā piebilda.

– Jā, būs jāiet. – Edgars sarosījās. – Tevi jau arī droši vien tavš Mariss gaida.

– Gaida gan. – Evija pamāja. – Mariss mani vienmēr gaida, viņš ir unikāls, ne tāds kā citi. Tik rūpīgs, uzmanīgs un uzticīgs, nekad ne vazājas apkārt un pat nepīkst, ja es kaut kur aizķeros. Mariss zina, ka man bez viņa nevienam citam nevajag... un viņam arī ne. Viņš vispār redz tikai mani.

– Nu tad iesim? – Edgars jautāja. – Un tiksimies internetā?

– Varam jau arī sazvanīties.

– Tikai zvani man rīta pusē, kad es esmu darbā. – Viņš izdzēra pēdējo kafijas malku. – Vai sūti īsziņas. Bet labāk tomēr sarunāties internetā.

– Nu ja, nu ja! – Evija savilka lūpas smaidīgā čemurā. – Lūcija jau no datoriem neko daudz nesaprot, vai ne?

– Nē, viņai datora vispār nav, – Edgars automātiski atbildēja.

– Bet par to grūtniecību tu man sameloji, – Evija it kā vienaldzīgi izmeta.

– Par kādu vēl grūtniecību?

– Nu, ka Lūcija teikusi tev, ka ir stāvoklī, un tad izrādījies, ka nav vis, un tāpēc tu toreiz man vairs nepiezvanīji. – Evija piešķieba galvu. – Nekā tāda nebija, vai ne? Tu to visu sameloji.

– Kāpēc uzreiz sameloju? – Edgars piepūta vaigus.

– Vienā ziņā tu neesi mainījies, Edgar. Kad melo, vienmēr dari šitā. – Evija izslēja gaisā pirkstu, salieca to un viegli paberzēja atšieptu apakšlūpu. – Gan jau ka Lūcija arī to sen ir ievērojusi, un, ja tu viņai taisies iestāstīt, ka sēdēji kafejnīcā ar Jāni vai Pēteri, turi rokas kabatās!

– Neko es viņai netaisos iestāstīt. – Edgars piecēlās un sniedza Evijai roku. – Nāc, es tevi pavadišu. Tu taču vēl turpat dzīvo?

– Jā, bet man uz otru pusi. Jāieiet veikalā, jānopērk kaut kas vakariņām. – Viņa pameta ar roku sev pāri plecam. – Tu ej, es vēl kādu minūti pasēdēšu. Ej!

– Nu tad atā! Līdz nākamai reizei. – Edgars, stīvi noliecies, piespieda sakniebtas lūpas viņas miklajam vaigam un neatskatījies izgāja no terases rēnā pavēna spilgtajos saules staros, kas, atsitušies pret asfaltēto ietvi, karstām strūklām vijās augšup gar kailajām potītēm.

Nogaidījusi, līdz Edgara uzkumpušais stāvs pazūd aiz stūra, Evija piecēlās un lēni aizkliboja tajā pašā virzienā. Velti uzvilktās sen nelietotās trīsceturtdaļpapēžu kurpes nežēlīgi karsēja kājas un spieda deformētos īkšķus. Pa ceļam iegriezusies veikalā un nopirkusi Marisam vakariņas, viņa novilka balto audekla žaketi, atklādama pēcpusdienas saulei un pretimnācēju skatieniem pienaini baltās, sīkām spalviņām klātās rokas, un iežmiedza to padusē.

– Skaties, kur ej, tantiņ! – skaļi iekliedzās garāmbraucošs velosipēdists. – Te ir riteņnieku celiņš!

Evija parāvās sānis, nosodoši pašūpoja galvu un līdz pat mājām soļoja, ar plecu gandrīz skardama ēku sienas. Smagi balstoties pret lenteru, uzkāpa trešajā stāvā un atslēdza sava vienistabas dzīvokļa durvis.

– Maris! – Viņa turpat priekšnamā atviegloti izvilka no korpēm satūkušās pēdas un izstaiņāja pirkstus. – Nāc nu, puisīt, mammīte tev atnesa ēdieniņu. Nāc, nepūties!

No istabas, skaļi murrādams, pa ceļam palēcienā noglauzdamies gar stenderi, izslidēja liels ruds kaķis un piespiedās Evijas kājai. Kuplā aste mīksti apvijās stilbam, un viņa noliekusies pakasīja balto laukumiņu starp izslietajām ausīm.

– Pēc brīža jau ēdīsim, Marisīt, – viņa noteica un, lēni iegājusi istabā, atslīga uz šaurās tahtas, kurai līdzās slējās milzīgas koka stelles, aizpildīdamas gandrīz visu telpu. Mariss, neapmierināti ieņaudējies, sekoja. Uzlecis uz galda, apsēdās blakus vecam ar tautisku sedziņu pārklātam datoram un kā divus smalkus īlenus izurba cauri Evijai zilo acu sastingušo, neizprotamo skatienu.

2015. gada jūnijs

Lienīte Spāre studējusi franču valodu/literatūru Latvijas Valsts U. (1973-1976). Viņas stāsti 80. gados publicēti *Liesmā* un *Avotā*. Strādājusi par redaktori izdevniecībā „Atmoda” (1989-1990), apgādā „Artava” (1990-2004), izdevniecībā „Skarabejs” (2005-2008). Kopā ar līdzautoriem – savu dzīvesbiedru Vladi Spāri un Juri Zvirgzdiņu – uzrakstījusi romānu *Odu laiks* (2009). Piedalījies žurnāla *Tīrraksts* veidošanā. Vairāki stāsti publicēti žurnālā *Latvju Teksti*.

Ilze Ķuzule-Skrastiņa Žannas lomā Dailes teātrī (2016. I)

Foto: Gunārs Janiņis

Jānis Elsbergs

ĀKSTA RUNA NO LIBRETA „ŽANNA D'ARKA”

AUTORA KOMENTĀRS

Kārļa Lāča mūzikls „Žanna d'Arka” pirmizrādi piedzīvoja 2016. gada 29. janvārī (režisors Dž. Dž. Džilin-džers). Skatītāju un kritiķu ziņā vērtēt, cik izdevies ir šis stāsts par cilvēka, Dieva un varas attiecībām – pēc Žannas d'Arkas leģendas motīviem, bet bez pretenzijām uz precīzu vēsturiskumu. Es kā izrādē skanošo tekstu autors no malas vērtēt nespēju, tāpēc sīkāk komentēt atturēšos. Gribēju tikai paskaidrot, ka šādos kopdarbos it visu iecerēto realizēt neizdodas nekad, isinājumus vai izmaiņas piedzīvo gan komponista, gan libretistu, gan scenogrāfa, gan visu pārējo radītais. Mana sirds nosāpēja par šo lasāmo dzejojumu (izrādes 2. cēliena 4. aina). Izrādē tā iekļauta ir, taču krietni isinātā versijā, kamēr man likās, ka poētiski tas ir viens no sulīgākajiem libreta fragmentiem. Āksta monologs ir arī vienīgais runātais teksts izrādē, kurā mani neiegrozīja vajadzība pakļauties iepriekš komponētājam mūzikai. Tad nu izmantoju izdevību piedāvāt to lasītājiem sākotnējā variantā. Priekā!

Galmā rit dzīres. Āksts no paaugstināta skatpunkta izklaidē galminiekus, kā sporta komentētājs atstāstīdams notiekošo Orleānas kaujaslaukā.

ĀKSTS

Kungiem, dāmām labu apetīti!
Pamalē aust asiņaini rīti.
Kamēr kruasāniem sagremoties ļaujām,
Piedāvāju uzmanībai kauju.

Labā pusē Orleāna slejas,
Mūri baisi, slēgtas visas ejas,
Tilti augšā! Šaujamlūkas – bieds!
Nevar skriet, lai neatdurtos kā miets.
Orleānu angļi apsēduši –
Cik var ciest? Kā apskrējusies dūša!
Taču es reiz kaujā pārāk steidzos,
Bulta ķēra, bruņukreklis kur beidzas –
Kule pušu! Dālderis birst laukā,
Ne vairs vīnu nopirkt var, ne mau...
Man šķiet, es novirzījos.
Vai gan patiesību sacīt bijos?
Kungiem, dāmām labu apetīti!
Kumosīņus sakošļājam glīti!

Lūk, par visiem staltāks, zilu bārdū,
Komandieris, Žils de Rē tam vārdā.
Lietpratīgi karapulku riko,

Kamēr jaunava tik cīnā mesties tīko –
Brīnums gan, kur tāda Žanna radās –
Kas gan ticētu, ka vīrus meiča vada?
Duets tāds nūdien ir neredzēts –
Žannas gara spēks un Žila karaspēks...

Jā, starp citu, ļaudis melš, ka Žils de Rē
Melnu noslēpumu turot dvēselē.
Pils tam plaša, visur viesi staigā,
Tikai viena telpa noslēgta un baiga.
Žils ir liels, un lielas iegribas –
Auru laiks nekad tam nebeidzas.
Ik pa laikam jaunu dāmu tīko,
Dabū ciet un uztaiša tai sīkos,
Taču izaugam neviens tos neredzēs –
Pazūd līdz ar mātēm tie bez vēsts.
Smaržo dārzs, var elpot pilnu krūti,
Bet pie slēgtās telpas – smaku jūtam.
Ļaudis melš, ka tur viņš bērņus rijot,
Kaudzē krājas kauli apgrauzīti...
Bet man šķiet, es novirzījos...
Kungiem, dāmām labu apetīti!

Lai vai cik Žils būtu miesaskārs,
Karavadonis viņš mums ir leģendārs.
Arī mūsu karogs viņa slavu nes –
Klausieties, to izskaidrošu es.
Sarkanais ir mūsu lietā asins,
Baltais – tā ir Žannas nevainība,
Zilais – tā ir mūsu Žila bārda.
Ja kāds te nav gudrs, lai tic uz vārda!

Tā tad kauja... Žils, lūk, apsver visas ziņas,
Tālāk redzam baltu karodziņu –
Tā nav padošanās, tur ir Žanna pulka vidū,
Viņa cīnā sauc, skat, zobenu kā tver...
Ai! Bulta viņu ķer!
Skat, dvēselīte vāra plīdu-līdu
Tieva mata galā plivinājas...
Vai būs nāvīte? Šķiet, izredzes ir vājas...
Nepārprotiet! Grūti man ar smīnu –
Viņu glābt var tikai Dieva brīnums...

*Galms ir saštindzis dzīru vidū. Tiek uznesta
ievainotā Žanna ar bultu krūtīs. Fonā
ieskanas eņģeļu balsis.*

ŽANNA (dzied)

Kāpēc man melna migla acīs?
Vai tiešām atkal dzirdu balsis?
Vai tās man vēlas kaut ko sacīt?
Ko vēl no manis tās var prasīt?
Es lūdzu Dievu, lūdzu svētos,
Cik vien ir manos vājos spēkos –
Lai atgūstos, lai tiek piepildīts –

Dieva Vārds, kā ir teikts, kā nolemts...

Dieva jēru ganāmpulki
dzelžu bruņas apjozuši,
zvēra dūšu saņēmuši,
iet par savu tēvu zemi kaujā.
Ganu suņi vilku baru
prom pār melnu upi aizdzinuši.
Erceņģelis Mihaēls nokauj pūķi debesīs...

Drošu sirdi, franču zemes dēli!
Trenksim angļus prom no Orleānas!
Cērtiet piešus karazirgiem sānos!
Te nav laika kādu lieki žēlot.
Dieva vārdā, cērtiet viņiem galvas,
Lai te suņi apgrauž viņu kaulus!
Lai par visu, lai par visu, lai par visu maksā,
Līdz pat pastardienai...

Žanna, atguvusi spēkus, pati izrauj sev
bultu.

*Pauze. Tad Āksts turpina stāstīt galmam,
kas atdzīvojas.*

ĀKSTS

Kungi, dāmas, cērtiet zobus gaļā –
Tikām mēs no lielas bēdas vaļā!
Žanna pati bultu izvilkusi,
Ticību un spēkus atguvusi,
Karavīri droši viņai seko,
Angļi tā kā zaķi projām ļeko.
Re, cik braši ejam viņiem vīrsū!
Šoreiz tiešām dabūs tie pa... ļīpu!
Luārā ja noslīks angļi dažī –
Franču zivīm zobi tā kā naži.
Klajumā ja neizdosies glābiņš –
Maitu lijām pazudīs tie knābī.
Visur, kur būs jūtams angļu smārds, –
Sūdu mušām kumoss gardum gards.
Vārdi šie varbūt nav ļoti glīti,
Tomēr, kungi, – labu apetīti!
Dažas dāmas, skatos, paģibušas jau,
Tāds ir karš, un smalkuma te nav.
Galvenais, lai Francija ir brīva,
Lai plūst vīns un skaista mūsu dzīve.
Lai var dzīrot – un pie joda sātu...
Vai es jūtu buljonaromātu?
Lauru vainagiem ir karapulki vīti.
Kungiem, dāmām labu apetīti!

.....

Un ja es, te gvelžot, izraku sev kapu,
Lieciet man uz kapa lauru lapu!

□

Jānis Krēsliņš, Sr.

TRIMDAS LITERĀTS OJĀRS JĒGENS¹

Kādēļ jāpiemin Ojārs Jēgens (1924-1993)? Vīspirms tādēļ, ka viņš ir ilgi pienācīgi necildināts izcils un erudīts latviešu trimdas, un ne tikai latviešu trimdas, literāts – dzejnieks, grafiķis, mākslas un literatūras vēsturnieks, grāmatnieks.

Viņš ir jāpiemin arī kā izcils mālpilnieks, ja arī ir dzimis Rīgā. Ar Mālpili Ojārs bija dziļi saistīts. Viņa mātes vecāku mājas bija Mālpils Strazdi, tieši blakus manas mātes vecāku mājām Raušiem,² kur es, dzimis mālpilietis, savukārt pavadīju savas bērnības vasaras. Jāmin, ka manas mātes māte ir dzimusi Lūkina, tā rados ar plašo Lūkinu dzimtu.³ Mālpilī mans tēvs 20. gadu sākumā bija aptiekārs, bet visai drīz mana ģimene pārcēlās uz Rūjienu.⁴ Tur arī pavadīju savus jaunus gadus, beidzu pamatskolu un uzsāku skolas gaitas turienes vidusskolā. 1939. gada beigās mana ģimene brauca uz Rīgu, kur 1942. gadā beidzu Rīgas pilsētas 2. ģimnāziju. Biju arī Mālpilī, kad Otrā pasaules kara sākumā turienes manas mātes jaunākās māsas⁵ mā-

jās Tīrumgravās pieredzēju krievu armijas atkāpšanos un vācu bruņoto spēku ierašanos.

Ojārs Jēgens dzimis 1924. gada 9. decembrī Rīgā, tur arī apmeklējis pamatskolu un ieguvis vidējo izglītību. Viņš miris 1993. gada 26. maijā Čikāgā. Rīgā dzīvojis Purvciemā, Rumpmuižas priekšpilsētā aiz Grīziņkalna, vēlāk Marijas ielā, tai pašā namu kompleksā, kur dzīvoja rakstnieks Jānis Veselis (1896-1962). Ojāra tēvs Andrejs Jēgens (1897-1944) bija vecais strēlnieks, piedalījies arī I Pasaules kara laikā 1917. gadā kaujās, kas norisinājās tieši Mālpils Raušu un Strazdu apkaimē. Tēvs Ojāram rādījis Strazdu klēts sienā ložu pēdas un jūmtā vietu, kur šo kauju laikā bija izplēsis caurumu, lai novietotu ložmetēju, un ka, šo caurumu plēšot, tēvam nebijis *ne jausmas par manas mātes esamību, ar kuru viņš iepazinies vēlāk revolucionārajā un badīgajā Pēterpilī.*⁶ Ojāra māte Marta (1896-1983) nākusi no Detlavu ģimenes, kura dzīvoja Mālpils Strazdos.⁷

Kā agrā bērnībā, tā arī vēlāk, skolas gadus, visas vasaras, Ziemassvētku un Lieldienu brīvlaikus, kartupeļu nedēļas un pavasara brīvdienas Ojārs pavadīja pie vecāsmātes un vectēvmātes Strazdos,⁸ tieši kaimiņos šo rindu rakstītāja vecvecāku Raušiem. 1965. gadā izdotajā krājumā *Pašportreti* Ojārs

¹ *Sastādītājas Ievas Paulovičas komentārs:* Raksta pamatā ir 2013. gada 29. augusta konferencē *Mālpils novada kultūrvēstures jautājumi* nolasītais referāts par literātu Ojāru Jēģenu. Tas ir sagatavots publicēšanai rakstu krājumā *Kultūrvēstures avoti un Mālpils novads* (Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstu sērijā „Letonikas bibliotēka”), ko sastādījusi kultūrvēsturniece Ieva Pauloviča un ko 2016. gada vasarā izdod Mālpils novada pašvaldība sadarbībā ar Latvijas Zinātņu akadēmiju. Šis raksts ir krietni paplašināta un revidēta versija no laikrakstā *Laiks* (1993.19.VI) un Jāņa Krēsliņa *Rakstu* pirmā sējumā (2004) iespējstajiem atvadu vārdiem Ojāram Jēģenam, mūžībā aizejot. Saīsināta un revidēta šo atvadvārdu versija iespiesta laikrakstā *Literatūra un Māksla* (1993.18.VI).

² *Sastādītājas komentārs:* Raksta autora Jāņa Krēsliņa māte bija farmaceite Vallija Krēsliņa (1900-1989), dzimusi Dzērbenē, vecāki Augusts Lubaus (tirgotājs Dzērbenē un vēlāk īslaicīgi Mālpils Zaķu krogū) un Luīze (1877-194?), dz. Lūkina no Mālpils Raušiem).

³ *Sastādītājas komentārs:* Par Lūkinu dzimtu plašāk skatīt Ilvas Pūķes un Indara Lūkina rakstā „Ārstu Lūkinu dinastija”, ko publicēs rakstu krājumā *Kultūrvēstures avoti un Mālpils novads*.

⁴ *Sastādītājas komentārs:* Sastādītājas komentārs: Provizoram Arnoldam Krēsliņam (1892-1958) bija sava aptieka Mālpils Doktorātā laikā (1923-1926), kad viņš ar ģimeni pārcēlās uz dzīvi Rūjienu, kur uzcēla arī jaunu aptiekas ēku.

⁵ *Sastādītājas komentārs:* Raksta autora mātes jaunākā māsa Luīze Lubaua precējusies ar Jāni Rīteru Mālpils Tīrumgravās. LVVA, 308. f., 12. apr., 13632. l., 250. lpp.

⁶ *Sastādītājas komentārs:* Jēgens Ojārs. Autobiogrāfiska skice. No: *Pašportreti. Autori stāsta par sevi*. Red. Teodors Zeltiņš. [Ņujorka], 1965, 139. lpp.

⁷ *Sastādītājas komentārs:* Buku mūžai piederošās Strazdu mājas 19. gadsimta vidū izpirka brāli Kārlis Detlavs un Dāvis Detlavs, kurš bija vectēvs Ojāram Jēģenam un kurš apprecēja Minnu Trīni Rīteri no Tīrumgravām. LVVA, 235. f., 12. apr., 780. l., 10. lpp.

⁸ *Sastādītājas komentārs:* 1935. gadā, pēc tautskaites datiem, Strazdos dzīvoja Ojāra Jēģena vecmāte Minna Trīne un vectēva Dāvja māte Liene Detlavs, kā arī mātes māsa Lilija Kviesīte ar dēlu Zīgurdu Kviesīti. LVVA 1308. f., 12. apr., 13632. l., 283. lpp.

rakstijis: *Un liekas, ka patlaban esmu viens no retajiem savas paaudzes latviešiem emigrācijā, kas vēl sīkumos zina un prot ne tikai sēt un pļaut (gan ar garškarti, gan vienroci), bet pat riju sērt un kult ar spriguli (tas dažkārt bija jādara, jo „dampis” kavējās un sēklas un svaigas maizes vajadzēja kā ēst). Vēl šobaltdien, ja nepieciešams, varu ielikt grābeklim zaru, lāpstai vai cirvim kātu, novīt pātagai auklu, salabot ar novaskotu un nopiķotu „drāti” zirglietas un tmldz.⁹*

Ojārs nesa sev līdzī neparastāmi bagātu atmiņu krājumu ne tikai par Rīgu, tās priekšpilsētām, skolām, muzejiem, ļaudīm, bet arī par Mālpils dabu, laukiem, to ļaužu darbiem un dzīvi.

Vācu okupācijas gados Ojārs Jēgens beidz Franču liceju, bet tad drīz viņu mobilizē Latviešu leģionā. Kaujās pie Opočkas viņu ievaino, pēc tam nosūta uz Vāciju dažādās lazaretēs un rezerves vienībās. Kara beigās Ojārs nokļūst Dānijā, kur pavada deviņus mēnešus gūstekņu nometnē. Par saviem Dānijas beigū gadiem Jēgens publicējis virkni atmiņu un stāstu, kas nekad nav sakopotī un izdoti grāmatā. Ojārs Jēgens ir rakstijis: *Tā esmu viens no tās reizē laimīgās un nelaimīgās paaudzes, kas dzima un uzauga neatkarīgajā Latvijā. – Laimīgas tādēļ, ka pārāk daudz tādu nevar būt (jo cik tad jaunu latviešu varēja piedzimt, izaugt un kaut cik paskoloties drusku vairāk nekā 20 gados!). – Nelaimīgas tālab, ka tieši manu paaudzi, kā sarunājuši un kā sacenzdamies (akcents uz otrās zilbes), pluinija un plucināja, abu novirzienu pašmāju pakalpiņiem piepalīdzot, kā krievu lācis, tā vācu ērglis.¹⁰* Pēc gūsta laika Ojārs Jēgens Dānijā turpina savu izglītību, studē mākslas vēsturi, literatūru un intensīvi nododas glezniecībai un grafikai. Dānijā viņa mentors latviešu literatūras lietās ir rakstnieks Valdemārs Dambergs (1886-1960). Dānijā tai laikā dzīvo arī viens no *Jaunās strāvas* vadoņiem Kārlis Kasparsons (1865-1962). Šie korifeji Ojāru Jēģenu fascinē, tāpat kā netālajā Zviedrijā dzīvojošie izcilie latviešu kultūras darbinieki: vēsturnieks Arveds Švābe (1888-1959), teātra direktors un vēsturnieks Arturs Bērziņš (1882-1962), literāts Andrejs Johansons (1922-1983), dzejniece Veronika Strē-

lerte (1912-1995) un daudzi citi spoži latviešu ļauži. Jo sevišķa draudzība viņam izvērtās ar gleznotāju Niklāvu Strunki (1894-1966) un viņa dzīvesbiedri Olgu (1899-1986). Visi šie ļaudis, neatkarīgās Latvijas kulturālās un politiskās dzīves milži, ir viņa skolotāji un rosinātāji. Šai laikā Ojārs Jēģens biedrojas arī ar trimdas jaunajiem literātiem, kas nedzīvoja vairs tikai Latvijas atmiņās, bet alkatīgi vēroja, pētīja un izbaudīja rietumu pasaules, visnotaļ Eiropas, kultūru. Kopā ar Dzintaru Sodumu (1922-2008) un Veltu Sniķeri (1920) viņš Daugavas apgādā Stokholmā publicē dzeju krājumu *Trīs autori* (1950), kas patiesībā bija arī trimdas latviešu literātu jaunās paaudzes manifests – ar dziļu ietekmi trimdas, un vēlāk arī Latvijas, literatūrā.

Dānijas gados Ojārs Jēģens ilgu laika posmu ir rosīgā Kopenhāģenas Imantas apgāda galvenais darbinieks. Viņa kārtojumā iznāk lielais krājums *Latviešu tautas dziesmas* (12 sējumos 1952-1956), ko rediģēja Kārlis Straubergs (1890-1962), Arveds Švābe un Edīte Hauzenberga-Šturma (1901-1983). Šai krājumā arī liels skaits nozīmīgu apceru par tautas dziesmām. Kopenhāģenā Ojārs Jēģens vāca, kopoja, sakārtoja un ar zosu spalvu ilustrēja Kārļa Strauberga rediģēto lielo krājumu *Latviešu tautas mīklas, sakāmvārdi un parunas* (1956). Šai sējumā arī Ojāra Jēģena plašais vākums „Latviešu tautas sakāmvārdi un parunas”. Ojārs Jēģens iekārtoja un grafiski ietēpa Artura Bērziņa rediģēto *Latviešu almanachu 1958. gadam*, kurā ievietota viņa apcere „Par jaunāko latviešu literatūru”. 1957. gadā Ojārs Jēģens publicēja žurnālā *Daugavas Vanagi* apceri „Padomju Latvijas literatūra”.

Sevišķu vērību Ojārs Jēģens vienmēr veltīja grāmatu apdarei, formātam, ilustrācijām.

Ojāra Jēģena kārtoti un paša ilustrācijām rotāti ir Imantas apgāda sējumi *Latviešu tautas pasakas par zvēriem* (1951), *Latviešu tautas pasakas par velniem* (1953), *Latviešu tautas pasakas par sērdienīti* (1955) u.c. Bērniem domāta ir Ojāra Jēģena poēma *Ežmalē* (1971), ko ilustrēja viņa sieva Silvija Šteinere-Jēģena (1928). Ojāra Jēģena mākslinieciskā apdare ir Georga Manceļa (*Georgius Mancelius*, 1593-1654) *Spreidīķu izlasei* (1954), kuras bibliofilam izdevumam ievadu rakstijis Arveds Švābe. Ar sevišķu rūpību Ojārs Jēģens

⁹ *Sastādītājas komentārs*: Jēģens Ojārs. Autobiogrāfiska skice, 140. lpp. lpp.

¹⁰ Turpat, 140. lpp.

ir kārtojais un klasiskā vienkāršībā rotājis Valdemāra Damberga *Sarakstišanās ar Edvartu Virzu un Viktoru Eglīti* (1954). Izcils ir viņa grafiskais ietērs Ofelijas Sproģeres (1915-2002) tulkotajam Džovanni Bokačo *Dekameronam* (1955), kura titullapa un ilustrācijas veidotas pēc Gabriela di Ferrari *Dekameronā* 1542. gada Venēcijas izdevuma.

Savas mākslas vēstures studijas Jēgens turpināja, ceļodams bieži uz Itāliju, kur parasti viesojās Romā pie Niklāva Strunkes, Martas Rasupes (1900-1982) un turienes latviešu katoļu garīdzniekiem. Par saviem Romas apmeklējumiem Ojārs Jēgens ir publicējis rakstus un dzeju.

No Ojāra Jēgena Dānijas gadu rakstiem sevišķi jāmin nozīmīgā vēsturiskā studija „Veicis Stenders Kopenhāgenā” Stokholmas Daugavas apgāda 1957. gadā izdotajā *Rakstu krājumā*. No vēlāku gadu rakstiem izcila ir viņa eseja „Racionālais un iracionālais Jāņa Veseļa darbos” krājumā *Jānis Veselis. Atmiņas un apceres* (1980). Pieminēšanas vērti ir arī sekojoši sacerējumi: „Valdemārs Dambergs – 70” (1956); „Aleksandrs Grīns” (1985); „Andrievu Niedru pieminot” (1972); „Niklāvs Strunke – Nekrologs” (1966), u.c. Daļa Ojāra Jēgena rakstu ir sakopoti publikācijā *Problēmu stīgas un vītenī* (1994).

1964. gadā Ojārs Jēgens pārceļas uz ASV, kur dzīvo Čikāgā, apprecas ar gleznotāju un grafiķi Silviju Šteineri un maizi pelna kā zīmētājs. Čikāgā Jēgens izveido savu maz cildināto, bet nozīmīgo un interesanto apgādu, kas ierobežotā eksemplāru skaitā publicē tuvu pie simta svarīgu un šobrīd grūti pieejamu sacerējumu jaunizdevumus, piemēram: Romans Suta *Die Geschichte der lettischen Kunst seit 1860* (1989, pirmizdevums 1923); Skrusischi Mikus *Sehļi, Kursemes augsch-gala sentschi* (1986, pirmizdevums 1893); Jūlijs Roze *Simjūda lieta. Stāsti* (1987); Lindulis (Jānis Linde) *Atmiņas iz maniem emigrantu laikiem* (1985); Andrejs Paparde *Tantris* (1975, pirmizdevums 1908); Pēteris Ērmanis *Es sludinā* (1960, pirmizdevums 1920); Kārlis Lapiņš-Merts *No Latvijas sarkanā valdnieka līdz emigrantam* (1971, pirmizdevums 1923) un lielu skaitu citu. Šo daudzo izdevumu vidū jāmin Aleksandra Čaka (1901-1950) Rīgas sākotnējos kopotajos rakstos neievietotie stāsti, apceres, tāpat Čaka poēma par

Volhovas leģionāriem „Tētis karavīrs: Vēstule no Volchovas” (1991), kura pirmizdevums publicēts Rīgā 1943. gadā vācu okupācijas laikā ar Mildas Grīnfeldes (1909-2000) vārdu. Visiem šiem izdevumiem ir Ojāra Jēgena darināti apvāki, kas prasītu īpašu izvērtējumu. Daudzos Ojāra man dāvinātos eksemplāros izdevēja ieraksti un komentāri.

Ojārs Jēgens bija arī Roberta Krūklīša (1906-2008) apgāda „Gauja” neskaitāmo izdoto grāmatu vāku zīmētājs.

Piecdesmitajos gados Ojārs Jēgens ir aktīvs līdzstrādnieks Londonas žurnālā *Ceļa Zīmes*, kur, piemēram, 1956. gadā ievietota viņa apcere par grafiķi Sigurdu Kalniņu (1918-1956). Sava skaits Ojāra Jēgena sacerējumu iespiesti žurnālā *Treji Vārti*, tur jo sevišķi nozīmīga ir viņa apjomīgā apcere „Niklāvs Strunke 1894-1966” (1967). Sešdesmitajos gados žurnālā *Tiltis* publicēti daudzi dzejoļi un raksti par tēlotāju mākslu un literatūru. No *Tiltā* iespiesto apceru skaita visnotaļ jāmin „Par Valdemāra Damberga darbiem” (1971), „Zaļās Puķes skulptors: Piezīmes par mākslinieku Kārli Johansonu” (1970), „Andrievu Niedru pieminot” (1972) un „Ojāra Jēgena ieskati par Potjomkina sādžām un dažu medaļu otrām pusēm” (1970), ko viņš nobeidza, teikdams: *Un bieži vien jājaūtā: ko iesāktu mūsu literāti Rīgā, ja pēkšņi pietrūktu maizes tēva? – Ko tad bitos, mīlētu un nīstu? Kam iekostu „zemtekstos”? No kā gaidītu izdošanas atļaujas? Honorārus? Ja arī Ojārs saka dažkārt var būt arī tā, ka dzejnieka stiprums un stimul ir tieši viņa nebrīvība, viņš jautā, ko rakstnieki Latvijā rakstītu, ja varētu rakstīt visu, ko vien vēlas. Viņa atbilde: Ir iespējams, ka dažs labs no tagadējās Latvijas pusvidējās paaudzes šādos apstākļos sašļuktu kā pārdurts balons. – Tas tā – runājot par brīvību... Pravietiski vārdi rakstīti 1970. gadā.*

Savdabīga, atšķirīga un nozīmīga ir Ojāra Jēgena dzeja. Bez jau minētā Ojāra Jēgena ar Dzintaru Sodumu un Veltu Sņikeri izdotā krājuma *Trīs autori*, Imantas apgāds 1968. gadā publicēja viņa dzejoļu krājumu *Komentāri* (atkārtots izdevums 1986. gadā). Pēc tam krietns skaits viņa dzejoļu izkaisīts periodikā. Daudz kas lasīts literāros sarīkojumos un nekad nav publicēts. Kā dzejniekam Ojāram Jēgenam nepārprotami savs vien-

reizējais rokraksts, tiešā un pārnestā nozīmē. Viņa dzeju raksturo asa, tvirta, skaidra un konkrēta izteiksme, valoda. Tai allaž cauri strāvo ironija, tieksme pasmieties pašam par sevi, arī par citiem. Arī viņa fantastiskais ceļojums no Latvijas pasaulē, no šodienas pagātnē, no Rīgas Purvciema, cauri Mālpilij, Opočkai, Kopenhāgenai, Londonai, Romai uz Čikāgu atstājis pēdas un dažādas perspektīvas viņa dzejā. Dažu viņa darbu par latviešu tautas liktenis tēmām, piemēram, „Visuvaris un Neatminis” (*Tilts*, 1968; pārpublicēts *JG280*, 2015), lasīšanai vajadzētu būt obligātai visiem tiem, kam rūp latviešu tautas un Latvijas kulturālā un politiskā neatkarība un nākotne. Protams, ar attiecīgiem komentāriem un paskaidrojumiem. Ojārs Jēgens ir atdzejojis krietnu skaitu franču, arī dāņu, dzejnieku sacerējumu, to starpā Bodlēra (Charles Baudelaire, 1821-1867), Vijona (François Villon, 1431-1464), arī itāļa Džovanni Bokačo (Giovanni Beccaccio, 1313-1375) *Dekameronā* kanconas. Ojārs Jēgens ir viens no retajiem latviešu dzejniekiem, kas reizēm savu dzeju rakstījis sarežģītās un gadsimtu vecās formās un pantmēros.

Noslēgumā jāmin, ka Ojāra Jēgena plašais literārais un mākslinieciskais mantojums līdz šim nav pienācīgi sakopots un publicēts. Latvijas vēstures un literatūras pētniekiem ļoti svarīga varētu būt Ojāra Jēgena plašā sarakste ar Dzintaru Sodumu, Edīti Hauzenbergu-Šturmu, Arvedu Švābi, Arturu Bērziņu, Kārli Straubergu, Ernestu Blesi (1892-1964), Eglonu Spēku (1925-1991), Jāni Rudzīti (1909-1970), Valdi Ģinteru (1899-1979), Liju Švābi (1918-1996), Leonu Reiteru (1926-1976), Andreju Johansonu, Veroniku Strēlerti un citiem.

Šo rindu rakstītājam ar Ojāru Jēgenu ne tikai bija daudzas kopējas intereses par latviešu literatūru, mākslu un Latvijas vēsturi, bet tos saistīja arī draudzība, kurai pamatā bija Mālpilī pavisam tuvos kaimiņos pavadītā bērnība. Ojārs Jēgens bija pilnīgi un galīgi uzticīgs neatkarīgajai Latvijai, kuras ziedu laikus kā jaunietis tas bija pieredzējis un kuras visus laikus viņš pazina kā reti kurš. Savai Latvijas vīzijai viņš kalpoja visiem spēkiem. Daudziem šāda nostāja, laikiem un varām mainoties, bieži likās arhaiska. Bet tas viņam bija vialga.

Atmiņām par Jāņu svinēšanu Mālpils Strazdos Ojāra Jēgena poēma

Gans dzen mājā

Ir launags notiesāts, ko nesa vecāmāte:
Silts plācenis ar puskušu sviestu
Un jāņusiera rīks ar pakulkules rakstu,
Vēl saldas tējas stops.

Jau ēna stiepjās visai norai pāri.
No purva vectēvmāte nāk ar gana grieztu kūju
Un saknītēm, kas jārok šovakar, –
Slīd pelēks bruncis pār smilgām un zālēm. –

Sāk zvanīt kaimiņlemesis,
Skan mūsu māju ūjujuju. –
Kust mājup ganāmpulks pa seniemitām takām:
Papriekšu vecā Roze iet, tad zagle Ciemaļa,
Aiz viņām virknē citas. Jauc rindu pērnās teles
Un villains aitu bars,
Kam vienā galā barvede un otrā – jēru līpas.
Visbeidzot gans un suns.

Vakars

Vēl jāaizlaiž meijās uz purmalas briķšiem;
Ik mājniekam pāris: gaugālim, kājgālim;
Pa divi pie namdurvīm, klētsdurvīm, pakšiem.

Vēl jāsavāc, jāpielej brīvajie trauki:
Ik spainis, ik ķipis, krūze un pods,
Kur ielikt pa meijai, lai nevīst tik drīz.

Vēl jānojūdz sirmīts, uz aploku jājāj. –
Tīrs krekls padusē, divielis un ziepes.
No līča kāpj migla, viz rasa zālē, –
Kaut gaisā drēgnums, – ir ūdens kā piens.

Ar basām kājām pa zāli uz mājām,
Kur galdā ziltsgaļa, karašas, siers
Un alus krūze ar biezu un kantainu glāzi.

Kā smaržīgs sapnis ir šovakar viss,
Un brīnumam ir šonakt jānotiek.

Nakts

Jāņu zāles, Jāņa bērni, Jāņu tēvi, mātes,
Jāņu sierī, Jāņu kroņi, līgo līgo līgo
Jāņu nakts un jāņtārpiņi spīgo, līgo līgo,
Jāņu dziesmas, jāņugunis deg un skan, un līgo!

Dievīgā nakts ar mūžības smaržu
Reibina, liesmo un skan
Gadu simteņiem cauri un pāri,
Gadu simteņu naktīm.

Rīts

Gail ogles, plīv plēnes, ir rasa un saule,
Un žēlums, un gurdums, un prieks.
Guļ vīri kā bluķi starp jāņogu ceriem.

Vīst zāles, vīst kroņi un meijas.
Vīst un smaržo.

**Nobeigmā šis Ojāra Jēgena dzejolis
„Meklētājs”, varbūt viņa kredo**

Viņš burvju dārzus izklīda un pasakainas
plāvas,
To brīnumbiti meklēdams, kas zelta medu vāc.
Tam kairas nimfas smaidīja un aicināja: „Nāc!”
Un solīja tam spīgasas ik nakti savas skavas.

Tam ceļā platas straumes bij un daudzas
vējdzirnavas,
Dažs krogs, kas dūc kā varens strops, un
vientuļš dievnams kāds.

Kaut bieži bija jāmaldās, kaut vīla sirds un
prāts,
Viņš beidzot tomēr nonāca – pie izpostītas
dravas:

Bij bite mīta putekļos un izsūks šūnu zeltu,
Un, skatoties šai nīcībā, viņš saprata kā dzelts,
Ka brīnumbites nebūs vairs un meklējums ir
velts.

To garās gaitas apvijas, kas veidojās un risa,

– Jo meklējuma atmiņās ir viņa dzīve visa. –
Pie vaska sveces sēdēdams, viņš domāja, līdz
dzisa.

(Dzejas un sejas. Latviešu dzeja svešumā, 1962)

[Arī *Jaunajā Gaitā* publicēts krietns skaits Ojāra Jēgena
dzejdarbu, īpaši 50. un 60. gados, piem., dramatisks
dialogs balādes formā „Melnais un es” (nr. 50, 1964). Skat.
<jaunagaita.net> – JG red.]

Foto: A. Preiss

**Literārā vakara dalībnieki Eiropas Latviešu Jaunatnes
Apvienības rīkotajā 3. kongresā Augustdorfā,
Rietumvācijā (1956.2.-6.VIII) (no kr.) Andrejs Gunars
Irbe (Zviedrija), Inta Āboliņa (Zviedrija), Jānis
Jaunsudrabiņš (Vācija) un Ojārs Jēgens (Dānija).**

Sandis Laime

RAGANU TRADĪCIJA ZIEMEĻAUSTRUMU LATVIJĀ

Skat. sākumu JG273-JG284

SECINĀJUMI

1. Vārda *ragana* nozīme mūsdienu latviešu un lietuviešu valodā ir 'sieviete ar pārdabiskām spējām, kas prot burt'. Valodnieku pētījums pausti trīs viedokļi par šī vārda sākotnējo nozīmi: 1) *ragana* – 'pareģe'; 2) *ragana* – 'ragaina mitoloģiska būtne' un 3) *ragana* – 'rēgs'. Pret pirmo un otro skaidrojumu liecina gan valodnieciski, gan folkloristiski apsvērumi. Leksēma *ragana* uzskatāma nevis par darbības veicēju (*nomen agentis*), respektīvi, 'tā, kas redz (nākotnē), pareģe', bet gan par darbības rezultātu (*nomen actium*) – 'tā, kas ir redzēta, redzama'. No tā izriet, ka vārda sākotnējā nozīme varētu būt bijusi 'tas, kas parādās, ir pacelts (atdzimis) un tāpēc ir redzams (sapnī)', t.i., 'spoks, kas rēgojas'. Šādu nozīmi apstiprina arī citi lingvistiski apsvērumi un folkloras avoti.

2. Daudzviet Eiropā viduslaikos un agrajos jaunajos laikos notika dažādu dēmonisko garu humanizācijas process, integrējot sākotnēji gariem raksturīgās kaitnieciskās funkcijas ciema raganu priekšstatos. 16.-17. gs. juridiskie dokumenti un 17.-18. gs. vārdnīcas liecina, ka Latvijā šajā laikā par *raganām* un *ragēm* sauktas sievietes, kas, no vienas puses, nodarbojušās ar tautas medicīnu, no otras puses, veikušas darbības, kurās spilgti izpaužas *maleficium* – slēgušas līgumu ar Velnu, lidojušas uz sabatiem, ar buršanu kaitējušas cilvēkiem un lopiem u.tml., kas liecina par to, ka ciema raganas jēdziens 16. gs. otrajā pusē Latvijā pilnībā jau bija izveidojies, daļēji integrējot tajā arī vietējās tradīcijas. Ciema raganu priekšstatu sistēmā tika iekļauti arī nakts raganu priekšstati, pieņemot arī to nosaukumu.

3. Ziemeļaustrumu Latvijā nakts raganu tradīcija saglabājās līdz pat 20. gs. sākumam. Ap šo laiku raganu tradīcijas relikta teritorija aizņēma visu Valmieras rajonu, tam piegulošo Valkas rajona ziemeļrietumu daļu, Alūksnes rajonu, kā arī Balvu rajona austrumu daļu. Tradīcijas saglabāšanos šajā terito-

rijā veicināja divi galvenie faktori. Pirmkārt, Alūksnes rajonā, saplūstot nakts un ciema raganu priekšstatu sistēmām, raganas tika nevis humanizētas, bet gan, iekļaujoties kristīgās demonoloģijas paradigmā, padarītas par cilvēku kalponēm, kuru galvenais uzdevums ir zagt svešu pienu un piegādāt to saimniecēm. Tā kā pašas raganas šajā gadījumā netika humanizētas un kā cilvēkiem kalpojoši gari saglabāja daudzas nakts raganām raksturīgas iezīmes, tas paralēli ļāva saglabāties arī nepārveidotiem priekšstatiem par „neatkarīgajām”, cilvēkiem nekalpojošām nakts raganām. Otrkārt, raganu tradīcijas saglabāšanos Valkas un Valmieras rajonā veicināja tas, ka šajā teritorijā ciema raganu institūcijā tika integrēti ar spiganām saistītie senākie priekšstati. Pirms nakts raganu tradīcijas iekļaušanās ciema raganu priekšstatos tās teritorija sākotnēji varētu būt aptvērusi austrumbaltu (latgaļu, sēļu, zemgaļu) apdzīvotās teritorijas, bet nav bijusi pazīstama Baltijas somiem – lībiešiem, kā arī rietumbaltiem – kuršiem.

4. Raganu tradīcijas relikta teritorijā nodalāmi divi tradīcijas lokālie varianti, t.i., papildus tradīcijas pazīmēm, kas raksturīgas visai raganu tradīcijas relikta teritorijai, konstatēti arī divi atšķirīgi tradīcijas korpusi. Viens no tiem ir tipisks pētāmās teritorijas rietumu, otrs – austrumu areālam. Raganu tradīcijas rietumu areāls aizņem teritoriju, kurā ietilpst Valmieras rajons, tam piegulošā Cēsu rajona ziemeļu daļa (Raiskuma un Priekuļu pagasts), Valkas rajons un Alūksnes rajona centrālā un ziemeļrietumu daļa līdz Pededzes upei. Tradīcijas austrumu areāls aizņem teritoriju, kurā ietilpst Alūksnes rajons, Balvu rajona austrumu daļa, kā arī Abrenes teritorija. Alūksnes rajonā, respektīvi, rietumu areāla austrumu daļā un austrumu areāla ziemeļu daļā, pārklājas abiem raganu tradīcijas variantiem raksturīgās pazīmes.

5. Visai raganu tradīcijai raksturīgas turpmāk uzskaitītās pazīmes: raganām tipisks antropomorfs veidols, gari, izlaisti, pārsvarā gaiši mati. Gan austrumu, gan rietumu areālā raganas parasti parādās pa divām vai trim uzreiz, nereti arī lielākos pulkos. To parastais parādīšanās laiks ir diennakts tumšā puse, retāk – pusdienlaiks. Par raganu mitoloģiskajiem pretiniekiem visā tradīcijas relikta teritorijā uzskatīti vilki.

6. Tipiskākā raganu nodarbe tradīcijas rietumu areālā ir velēšanās, savukārt pret

cilvēkiem vērstās darbības – pārsvarā vadāšana, retāk žņaugšana un nogalināšana. Kontaktteritorijā ar tradīcijas austrumu areālu raganām raksturīga arī piena zagšana. Alūksnes rajonā biežāk nekā pārējā rietumu areāla teritorijā fiksētas liecības par raganām ar mājas gariem raksturīgajām funkcijām.

7. Raganu tradīcijas austrumu areālā raganām raksturīga šūpošanās un sēdēšana koku zaros, kā arī matu ķemmēšana. Raksturīgākā pret cilvēkiem vērstā darbība šajā teritorijā ir nokutināšana. Austrumu areālā raganām raksturīga izteiktāka emocionālā ekspresija – tās smejas, kliedz un raud. Viens no aizsarglīdzekļiem pret raganām, kas pazīstams tikai austrumu areālā, ir to atvairīšana ar bikšu garceniķu, t.i., ar kailumu.

8. Raganu tradīcijas rietumu areālā populārākā vietējā fabulāta *Māsiņ, paturi bērnu* funkciju analīze un vairāk nekā 100 raganu vietu valences analīze norāda uz to, ka par raganām šajā apgabalā sākotnēji visdrīzāk saukti mirušo gari. Pētījuma gaitā noskaidrots, ka apmēram trešā daļa no raganu dzīves un darbības vietām (pārsvarā mār-

Pauls Klē (Paul Klee). *Raganas* (1921)

ki un dīķi, meži, kalni, gravas un tilti) atrodas 0-2 km rādiusā ap vēlā dzelzs laikmeta, viduslaiku un agro jauno laiku senkapiem. Tā kā pētījuma gaitā netika konstatēta raganu vietu saikne ar senkapiem, kas jaunāki par 18. gs., domājams, ka ap šo laiku pamazām izzuda priekšstats par raganām kā par mirušo gariem, lai gan raganu saikne ar senkapiem mutvārdu tradīcijā saglabājās līdz pat 20. gs. pirmajai pusei. Līdzās raganu vietām, kas saistītas ar senkapiem, rietumu areālā pastāvēja arī ar kapiem nesaistītas vietas (pārsvarā purvi, kalni, koki, meži, akmeņi un gravas). Austrumu areālā šis ir dominējošais raganu vietu veids.

9. Lai gan raganu tradīcijas tekstos 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā raganu rašanās no mirušo dvēselēm nav apliecināta, domājams, ka tās sākotnēji uzskatītas par tā saucamajām *nelaimīgajām dvēselēm*, kas ir vai nu ne-labā nāvē mirušo (slīkoņu, pašnāvnieku, nogalināto), vai normu pārkāpēju (neprecēto meitu, naudas apracēju, slepkavu) dvēseles. Par to liecina gan tas, ka raganu dzīvesvietas ir kapu apkārtnē vai citas tā saucamās *netīrās vietas*, gan to dēmoniskais raksturojums – uzvedība un cilvēkiem kaitnieciskās darbības.

10. Alūksnes rajonā raganas uzskatītas arī par mājas gariem, kuru labvēlība iegūstama, veicot noteiktas darbības, galvenokārt tām ziedojot. Galvenā šāda veida raganu funkcija bija piegādāt saimniekiem jeb raganu turētāju kaimiņiem nozagto pienu. Ar raganām – mājas gariem saistītie priekšstati, visticamāk, veidojušies, saplūstot nakts raganu un ciema raganu priekšstatu sistēmām.

Filoloģijas doktors Sandis Laime, pētnieks/mācībspēks Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūtā, piedalījies ekspedīcijās uz Sibīrijas latviešu un latgaliņu ciemiem, arī uz senajām prūšu un Kuršu kāpas kursenieku dzīvesvietām. LU LFMI apgādā iznāk monogrāfija *Raganu priekšstati Latvijā: Nakts raganas* (2013).

Linda Treija

KALPOTĀJS ESMU ES – ILMĀRS BLUMBERGS 1943-2016

Ilmārs Blumbergs ir devies TAI pusē. Varbūt viņš vienmēr ir nojautis, kas ir TAI pusē, bet šo pusi – dzīvošanu, mākslinieks ir izpratis un izgaršojis līdz serdei. *Zīmēt, ko dzīvoju, lai labāk saprastu, kā es dzīvoju* un ar savu mākslu likt mums domāt par dzīvošanu un mēģināt izprast to. Vienmēr viņa galvenās tēmas ir bijušas cilvēks un Dievs, dzīvība un nāve, vīrietis un sievietē: *Mēs esam ķēdes gredzeni. Viens otra turpinātāji. Nāve mūs saķēdē ar citiem vai izmet ārā kā nederīgu posmu, lai ķēde savienotos bez manis. Nāve būs radīšanas mēraukla.*

Mums ir bijusi tā laime būt laikabiedriem izcilai personībai. Ilmārs Blumbergs bija mākslinieks darbā un mākslinieks arī dzīvē, kurš nenotveramo notvēra savos darbos. Domātājs, kurš palīdzēja mums ienirt tālākā, daudz dziļākā pasaulē. Viņa darbi bija kā logs, caur

kuru varēja ieskatīties kādā citā, mums tikai nojaušamā, dimensijā, visuma bezgalībā un tepat lejā – mājas pagalmā. Viņam puteklis un zvaigzne bija viena lieluma. Un savā ziņā viņa mantra *Es nemiršu* ir patiesa, jo Ilmārs Blumbergs dzīvos, kamēr viņa radītais un domātais iespaidos mūs un nākamās paaudzes. Varbūt arī tagad mākslinieks ir puteklis visumā, bet mēs viņu redzam kā spožu punktu debesīs. Viņš ir kukainītis, kurš „iemācījies tušu” un nolakots, iedzīvojies melnajā debesu bezgalībā, viņš ir eleganti vilktā līnija grafikā, ogle melni izsmērētais laukums zīmējumā, stroncija indīgi dzeltenais gleznā un nomierinoši traki sarkanais uz sienas. Viņš ir viss, kas ir viņa māksla, viss kas ir dzīvošana. Ilmārs Blumbergs paliek ar mums Žannas d'Arkas baltajā apziņas telpā, Irbītes tēlā, *Aīdas* un *Burvju flautas* krāšņumā, lūgšanā par redzēšanu, Venēcijas plūdus, stikla pērlīšu spēlēs, savās monētās, pašportretos, Sibīrijas sniegos un Kalpotājā.

Par mākslinieci, kritiķi un JG līdzredaktori Lindu Treiju skat. JG284:46.

Par KALPOTĀJU.

Tas esmu es.

PATS.

Nosaukums KALPOTĀJS ir nosaukuma pēc. Kaut gan jāatzīst, tas atbilst zīmei.

Lēnām esmu jau pieradis. Citi arī pieraduši.

Vārds KALPOTĀJS arī izsaka to, ko esmu gribējis pateikt par sevi.

Kalpošana dažādās nozīmēs. Par to esmu runājis un ar laiku pārlicinos, jā – esmu KALPOTĀJS.

Skulptūru grupa, kurā Kalpotāja figūra novietota uz dažādiem akmens pamatiem, ir ar ievainotiem Kalpotāja ķermeņiem no čuguna un bronzas.

Dažas figūras ar dzelkšņiem ķermeņi, dažas ar caurumiem Kalpotāja miesā, dažas ar caurulēm, kā pievienotas Pasaules sistēmai.

Tas noticis ar KALPOTĀJU, ar PAŠU.

Ievainots Kalpotājs. Bet dzīvs.

Sākums šai zīmei radās kā abstrakta, nekonkrēta doma.

Lēni, viņņojoties kā jūrai, doma materializējās, ieguva miesu, kaulus un nosaukumu.

Tā uzzīmējās un uzgleznojās. Tā pārvērtās un mainījās.

Nav zināms kas notiks ar KALPOTĀJU. Kā uzzīmēsies, vai izveidosies nākošā figūra.

Beigas KALPOTĀJAM es neuzzīmēšu.

Tā paliks nepabeigta.

(Ilmārs Blumbergs, 2015)

**Ilmārs Blumbergs savā personālizstādē „Es nemiršu” LNMM izstāžu zālē „Arsenāls”
(2013.VII)**

Foto: Kristaps Kalns

Ilmārs Blumbergs savā studijā Purvciemā.

Foto: Rolfs Ekmanis

Ilmāra Blumberga darinātais JG vāks

Ilmārs „Arsenālā” zem Kalpotāja

Sanita Upleja

PADOMJU SIEVIEŠU DIENA

Pērn pavisam nejauši laukos uzgāju nelielu vēstuļu krājumu, ko mana vecāmāte rakstījusi manai mammai pirmajā gadā, kad mamma pēc vidusskolas beigšanas pārcēlās uz dzīvi Rīgā. Vecāmāte palika laukos, kur rūpējās par vīra vecākiem, darbdienās strādāja vietējā mežniecībā par saimnieci, rītos, vakaros un brīvdienās būtībā viena pati apkopjot saimniecību ar divām govīm. Starp interesantajām laikmeta un ģimenes vēstures liecībām bija arī 1960. gada 14. martā rakstītā vēstule, kurā daļa vēstīja par 8. marta jeb Starptautiskās sievietes dienas svinībām.

Citēju šo daļu pilnībā: No darba vietas dabūju kartiņu un vasaras kleitas drēbi. Visas MRS strādājošās sievietes apdāvināja. Astotajā desmitos no rīta bija izlūki no Rīgas – kā mēs sievietes dienā uzvedamies. Nebija visai apmierināti un teica, ka sievietēm nav šodien jāstrādā. Kad aizbrauca, tad tūliņ visas sievietes atstāja kantori, tikai galvenā mežziene un es būdām strādājām.

Es aizgāju uz kantori un skatos, ka visās istabās tikai vīrieši vien. Bet man jau bija vīriešiem pusdienas jādod, neko darīt. Es paliku uz svinīgo sēdi, tā bija sešos vakarā paredzēta. Referēja normētāja, un pēc tam apdāvināšana. Direktors dāvanas deva, kam uz kartiņas pantiņš, to arī izlasīja. Es sēdēju pie prezidija galda ar visiem lieliem zābakiem, un Herta ar darba drēbēs, priekšauts priekšā. Tikai Aija bija uzpucējusies, tā ar sēdēja pie galda. Vairāk nebija kā mēs trīs un direktors.

Kad sēde beidzās, tad Mucenieks paņēma karafi ar ūdeni un visiem piedāvāja, ka tas esot no sievietēm sievietes dienā. Nu tad sievietes uz ātru roku sametām pa desmit rubļiem, un tā iznāca iedzeršana. Bija jau paredzēts mielasts, bet nebija vienprātības, un tā izjuka tas mielasts. Tie, kas negribēja, tie aizgāja mājās. Es paliku, gribēju noskatīties televizoru un tāpēc piebiedrojos, līdz pusdivpadsmitiem paliku. Mums jau tagad pašapkalpošanās veikaliņš normētājas istabā, tur var visu dabūt, nav tikai maize un šņabis. Tas jau bija pa kluso apgādāts sievietes dienai, lai

izsūktu tās sievietes. Citi dzērieni visi ir, maizei no manas būdas aiznesa, un citus dabūja veikaliņā.

Interesanta laikmeta ainiņa, no kuras it kā nedveš nedz liela nepatika pret pašiem svētkiem, nedz pret padomju varu. Tomēr kā īlens no maisa arī lien pretrunas un absurds, ko vecāmāte pietiekami labi aprakstījusi – par varas sūtīto pārbaudi, par sievietes it kā atbrīvošanu no darba svētku dienā, par „samesanos” un svētku uzsaukšanu darbavietas vīriešiem.

Svētki un dzīve.

Manas vecāsmamma vīru padomju vara apcietināja Rīgā 1940. gada decembrī, un viņa palika bez darba un iztikas līdzekļiem, jo bija grūtniecības septītajā mēnesī un ar pusotrgadīgu bērnu uz rokām. Tad viņa rada patvērumu vīra vecāku mājās laukos, kur nodzīvoja turpmāko pusgadsimtu.

1960. gadā, kad rakstīta viņas vēstule jaunākajai meitai, vecāmmamma ir viena pati vidusskolā izskolojusi abas meitas, lai gan tajā laikā par mācībām vidusskolā bija jāmaksā mācību maksa. Viņa ir rūpējusies par vīra vecājiem vecākiem, mājas un saimniecības uzturēšanu iespēju robežās. No izvešanas uz Sibīriju sevi un bērnus paglābusi, nakšņojot mežā zem egles, kartupeļu laukā, kalpu mājiņas bēniņos, kaimiņmājas pirtiņā, jo savdabīgā kārtā bijušo kalpu meita – padomju varas aktiviste – vienmēr brīdināja, kad tika gatavots un „komplektēts” kārtējais izvedamo ešelons.

1960. gadā manai vecaimammai bija 58 gadi un katru darba dienu viņa kājām mēroja piecu kilometru garo ceļu uz darbu un at-

pakaļ. Sienu divām govīm ar izkapti sapļāva gandrīz viena pati. Divu govju turēšana bija liels atbalsts izdzīvošanā, taču arī nozīmēja divkāršu nodevu un nodokļu maksāšanu, jo formāli vīra vecāki un viņa ar bērniem skaitījās divas atsevišķas ģimenes. Bērnu skološanai vajadzēja naudu.

No citām vēstulēm un manas mammas atmiņām izriet arī tas, ka, lai tajā laikā dabūtu „pierakstu” un darbu Rīgā, bija jāmaksā labvēlim, kurš uzņēmās pie sevis „pierakstīt” svešu cilvēku. Darbu rūpnīcā uzreiz nemaz nevarēja dabūt, arī algas bija mazas, tāpēc „pieraksta” maksa tika segta pakāpeniski no vecāsmammas līdzīgi dotajiem iekrājumiem.

Liekulības mantojums

Ja man tagad būtu jāatbild uz jautājumu, kādu dāvanu mana vecāmma visvairāk vēlētos 8. martā vai citos svētkos, es nešauboties atbildētu, ka tikai to, lai viņas vīrs būtu dzīvs un pārnāktu mājās. To es droši zinu, jo labi atceros viņas attieksmi, viņas stāstus un nenokauto mīlestību un atbildību mūža garumā. Pēdējā vēstule no vīra no cieta Rīgā tika saņemta 1941. gada jūnijā. Vēlāk padomju vara uz vecāsmammas vairākiem lūgumiem par vīra likteni nekad būtībā neatbildēja, lai gan ļoti zināja, ka nāves sods viņam izpildīts Astrahaņā 1942. gadā.

Manas mammas mammas stāsts ir tikai viens no piemēriem, kāda bija dzīves īstenī-

ba daudzām Latvijas sievietēm padomju varas gados. Daudzām tas bija vēl skaudrāks, un diezin vai šo sieviešu ikdienas sāpes un ciešanas spēja mazināt varas uzspiestu liekulīgu svētku svinēšana ar vīriešu kārtas darba biedru dzirdīšanu, apkalpošanu un izklaidēšanu tā saucamajā sieviešu dienā.

Es zinu, ka 8. marts ir Starptautiskā sieviešu diena, un arī manā pašreizējā dzīves vietā Zviedrijā tā ir kalendārā ierakstīta un kaut kādā mērā tiek atzīmēta. Taču man tā nekad nebūs tāda sieviešu diena, kāda tā ir zviedriem, dāņiem, krieviem un vēl citiem, jo es sevī nesu savas mammas un viņas mammas dzīves stāstus un pieredzi.

Ja vēl pirms gadiem desmit vai divdesmit es to varbūt uztvēru vieglāk un savādāk, tad gadiem ejot un samērojot savu dzīves īstenību ar viņu pieredzi, manī nogulsnējas citas atziņas un secinājumi. Mans pienākums ir to nodot arī savai meitai.

Laukos atrastā vēstule kaudzīte man atgādināja, ka nekad nav par vēlu atmāskot melus un liekulību, lai atbrīvotos no totalitāras varas atstātā mantojuma mūsu domāšanā.

(www.irir.lv 2016.7.III)

Raksti publicēti sadarbībā ar autori Sanitu Upleju un nedēļas izdevumu Ir (www.irir.lv). Upleja raksta par aktuāliem, sabiedriski politiskiem jautājumiem kopš 1993. gada. Daļu sava profesionālā mūža viņa pavadījusi laikrakstā *Diena*, sadarbojusies arī ar LTV Ziņu dienestu un *Radio Brīvā Eiropa* latviešu redakciju Mīnhenē.

Ieva Nikoleta Dāboliņa. *Lauku māja*

Ildze Kronta

PAR LAIKU, KO NEIZVĒLAMIES

Ļoti atšķirīga ir literatūras kritiķa situācija Latvijas padomju sociālistiskajā republikā (sovjetiskajā, kā raksta Arnolds Klotiņš un arī citi) un Latvijā – *de iure* neatkarību atguvušajā valstī. Turklāt arī katrs kritiķis gan tolaik, gan tagad, visticamāk, ļoti atšķirīgi izjūt savas darbošanās motīvus un jēgu (ja tos meklē un grib atrast).

Literatūra padomju laikā – vismaz tās talantīgākā, sociāli atbildīgākā daļa – nebija tikai estētiska pašvērtība, tai vajadzēja strādāt un tā centās strādāt visu to jomu vietā – reliģijas, filozofijas, žurnālistikas –, kam paties publicks vārds bija vēl vairāk liegts; tēlu pasaules daudznozīmība tomēr bija literatūras priekšrocība un arīdzan kaut cik sargājošs vairogs pret kontrolējošās totalitārās sistēmas ierēdņiem. Varbūt tā bija arī pati debesu labvēlība, ka, laika gaitā kaut nedaudz atslābinoties domu uzraugu partijiskajam teroram un diktātam, pagājušā gs. 60. gadu beigās, 70. un 80. gadus savus darbus radīja no oficiālās ideoloģijas uzspiestajiem šabloniem brīvāki cilvēki, vismaz nosacīti brīvāki, pirmām kārtām dzejnieki, arī prozaiķi, kas, par spīti visiem režģiem, apzinājās humānisma pamatvērtības un gribēja uzturēt tautas pašapziņu un dzīvotgribu, tās gara spēku, ētisko ideālu jābūtību. Un, pēc manām domām, vismaz daļēji arī uzturēja. Ja tāda bija arī kritiķa pārliecība, kaut kādā mērā viņam bija iespēja šo rakstnieku pozīciju aizstāvēt. Bet, protams, atkal ļoti nosacīti. Bieži vien tā bija tikai iespēja par kādām eksistenciālām parādībām ieminēties, tās vārdā nosaukt, dzīves un mākslas patiesības un talantīga rakstnieka pusē nostāties.

Ja kritiķis runāja par nepieciešamību literatūrā ieraudzīt tautas pagātni un tagadni tās patiesajā dramatismā un tajā pašā laikā skaidri zināja, ka *patiesību un tikai patiesību* totalitārā sistēma nekad nepieļaus, kā to nosaukt – par divkosību, apzinātu liekulību, piedodamiem vai ne piedodamiem meliem, puseļiem vai kā citādi... (Turklāt vienos un tais pašos vārdos rakstītājs varēja ielikt vienu saturu, lasītājs izlasīt to pašu vai pavisam citu – atkarībā no savas dzīves pieredzes, uz-

tveres un attieksmes, ticības vai neticības rakstītājam.)

Atskatoties atpakaļ, tagad naiva, bērnišķīgi labticīga liekas doma, ka dažus jēdzienus minot, par tiem tieši vai aizplivuroti atgādinot, jau pati to piesaukšana vien spētu palīdzēt sabiedrības apziņā tiem neizgaist, pa līdzētu uzturēt tos dzīvus. Uzturēt dzīvus! *Uzturēt debesis spēkā!* – ar šo Jāņa Petera dzejas rindu, pēc manām domām, tēlaini un precīzi varēja izteikt vienu no tā laika literatūras virsuzdevumiem. (Bet varbūt tāds ir rakstniecības garīgais imperatīvs pāri visiem laikiem un visām ideoloģiskajām sistēmām?)

Sovjetisma gados tādu jēdzienu kā *tauta*, *tautas pašapziņa*, *nacionālais raksturs* pieminēšana vien man šķita vitāli nepieciešama un nozīmīga, te ļoti noderīgi bija citāti no krievu autoriem un krievu valodas, tos neuzdrīkstējās apstrīdēt, tā bija „droša lieta”. (Reiz kādā garākā apcerējumā redaktors bija 16(!) reizi saskaitījis lietotu nevēlamo vārdu *tauta*, nepārprotami – *latviešu tauta*. Katram savs darbs un pienākums – viens raksta, otrs skaita, un tas vēl nav ļaunākais, ja viss aprobežojas tikai ar skaitīšanu.) Varbūt labi, ka tādām pašapmānam par rakstītu vārdu jēgu cilvēks spēja ļauties, visbeidzot arī tas liedza nolaisties līdz pilnīgiem sistēmas meliem un lika censties saglabāt garīgo patstāvību, garīgo neatkarību. Vismaz nosacīti. Šādam pašapmānam neļaujoties, pēc manas izjūtas, kritiķa iespēja būtu bijusi tikai viena – nerakstīt. (Protams, var jau jautāt tālāk – kas ir labāk – klusēt vai teikt puspatiesības, un, ja uzskata, ka puspatiesības tie paši meli vien ir, varbūt pat ļaunāki, jo galu galā piedalās sistēmas stiprināšanā, tad tā ir smaga apsūdzība katram no mums, puspatiesību teicējam...)

Man godīgi jāatzīst, ka nekad neesmu bijusi pārāk augstās domās par kritiku, esmu pietiekami redzējusi, cik tā spēj būt ideoloģiski pakalpīgi manipulējama, netaisnīga, negodīga, nepatiesa, savtīga, cik tā spēj būt kritiķa egoismā izkāpināti iecentrēta. (Pauļa Bankovska atziņai: *...man ir izveidojusies cieša pārliecība, ka „iešana pāri liķiem” ir neatņemama literāro nodarbošanos sastāvdaļa*, – līdz ar to nevaru pievienoties, varbūt tā der brīvu cilvēku sabiedrībā, bet totalitārisma tā būtu bijusi pielīdzināšanās partijas darbošanās stilam, sak’, vai nav vienalga –

dzīvs vai miris, galvenais – patīkama un vēlama kritikas nūju varena vicināšana pašas vicināšanas dēļ, un tam, protams, nav vajadzīgi ne principi, ne vērtības, ne ideāli, nekas.)

Un tomēr par spīti visam un par spīti manai skeptiskajai attieksmei – kaut kādu jēgu visā tajā esmu gribējusi saskatīt. Un savureiz šī jēga tiek arī apliecināta. Tādus pārsteidzošus vārdus izlasīju Jāņa Kalniņa grāmatā *Rainis – derīgais un nederīgais* (Signe, 1999), esejā „Kādas inkvizīcijas sakarā” par viņa romāna *Rainis* izdošanas ērkšķainajiem likločiem. *No visa, kas kritikā rakstīts par „Raini”, man visciešāk, noteiktāk palicis atmiņā un dvēselē konstatējums ... par lielo prozu 1977. gadā: „Nedaudz vairāk par 10 pirmpublicējumiem – tāda pēdējos gados ir oriģinālromānu un garo stāstu raža. Ar 12 pirmpublicējumiem šajā ziņā 1977. gads nav izņēmums. No šiem 12 mākslinieciskā kvalitātē visai atšķirīgajiem darbiem izceļas viens, kura izdošanas fakts vairs nepieder tikai prozai, arī visam literārajam procesam vien ne, bet pieder tautas kultūrai – tautas pašapziņai.*

Tieši pēdējie vārdi, ka Rainis pieder tautas pašapziņai, ir tie, kas mani visvairāk iepriecinājuši. Ne tādēļ, ka tas ir augsts novērtējums, un kuram gan nepatīk, ka viņu slavē. Ne par to ir runa. Ak, par šīs pašapziņas grūto ceļu, Raini rakstīdams, visvairāk tiku domājis un par to gribēju vēstīt. Rainis man bija tikai starpnieks, lai to izdarītu. Kaut arī jāliecina: Raina dzīves ceļš ir patiešām latviešu tautas pašapziņas noiešanas ceļš un tas man, grāmatu rakstot, nebija patvarīgi dzejniekam uzmācams un uztiēpams. (Autora izcēlums. – I.K.) Ja tas ir uzverts, tad, man šķiet, esmu savu nolūku vairāk vai mazāk sekmīgi sasniedzis. Tad man diezgan vienalzīgi ir spriedumi par atsevišķiem jautājumiem Raina kā cilvēka un dzejnieka atspulgā – vai tai vai citā reizē Rainis bija tāds vai nebija, kā viņam vajadzēja vai nevajadzēja uzvesties utt. Kas grāmatā grib redzēt tikai Raini, tas, manuprāt, nemaz nepamana, par ko grāmata rakstīta.¹

Lūk, kā – izrādās, daži kritiķa teikti vārdi autoram var iekrist un palikt dvēselē kā paši būtiskākie, nozīmīgākie... Varbūt šādos tik retajos atskāruma mirkļos atklājas kritiķa jēga tajā nepatiesības un melu impēri-

jā, kurā gandrīz pusgadsimtu dzīvojam, kurā patiesības vārds tika alchts un gaidīts no literatūras un kurā rakstniekam bija tik svarīgi gūt apliecinājumu, ka, cauri visām inkvizīcijām izgājuši, viņa vārdi tomēr ir dzīvi un sadzirdami. Dzīvi un sadzirdami.

Jā, protams, tā ir nenormālu apstākļu radīta situācija, kad godīga un atklāta rakstnieka un kritiķa saruna nav iespējama, kad tiešas valodas vietā – labākajā gadījumā – mājiene un noskārstama attieksme, noskārstamas atziņas, dažādi uztveramas, dažādi tulkojamas, varētu arī teikt – to gadu orveliskajai pasaulei raksturīgs viedokļu izpaušmes veids. Tagad gan padomju laikam neparasti spēcīgo, sociāli aso detektīvromānu autors Andris Kolbergs savā *Dienasgrāmatā*² raksta – ja ievēroja padomju spēles noteikumus, radošie varēja dzīvot labi. Tātad tas, ko vajadzēja, bija tik maz – ievērot padomju spēles noteikumus? Vai tas patiešām ir **tik maz**? Un galvenais ir materiāli laba dzīvošana?

Kā dzīvot okupētā valstī? Cik godīgam iespējams būt negodīgā dubultmorāles, dubultgrāmatvedības pasaulē, greizā pasaulē, bet tavai dzīvei atvēlētā laikā? Kādas ir tavas izvēles iespējas laikā, ko neizvēlamies? Turklāt reāli neredzot ceļu, kas nestu brīvību tavai zemei, tavai tautai.

Talantīgāko dzejnieku un rakstnieku attieksme pret varu un savu literāro darbu, izmantojot un liekot lietā gan dažubrīd pieļautās brīvības normas, gan tās pārkāpjot, izkopjot un pilnīgojot Ezopa valodu, tagad – atjaunotajā Latvijas valstī – tiek dažādi, pat polāri atšķirīgi vērtēti.

Kāds dzejnieks par sava kolēģa padomju laikā iemantoto tautas mīlestību atzīst, ka tā bijusi padomju propagandas radīta, tā teikt, sistemātiskas ilgstošas propagandas rezultāts, ļaujot dzejniekam darboties speciālos siltumnīcas apstākļos. Man gan liekas, ka neatkarīgi no tā, vai dzejnieks ticis vai neticis saudzēts vairāk kā citi, manu cieņas attieksmi noteicis dzejnieka talants un darbs, nevis padomju propaganda, un tautas mīlestību radījusi dzejnieka spēja sevī un tautā dziļi ieiet un tautai tik vajadzīgos pašapziņas, pašapzināšanās spēka vārdus pateikt tieši tajā vēsturiski kritiskajā brīdī, kad liktenīgi griezīgs un ass kļuvis pats tās esības,

¹ *Kritiķas gadagrāmata*, 6, 1978:117.

² (Rīga: Pils, 2010)

tās garīgās dzīvības jautājums, un ar padomju propagandu tam visai maz sakara.

Edvīns Raups sarunā (1998) ar Gundegu Repši ir atzinis: *Padomju laika subkultūra un nacionālais romantisms gāja ļoti plānā slānītī. Tas, ar ko mēs šodien it kā lepojamies – ar literatūras funkciju padomju laikos, tas īstenībā aizkavēja garīgo attīstību. Priekšrocība, salīdzinot ar šodienu, bija valodas kopšana, bet literatūras tieši kā cilvēka garīgas pilnveidotājas nebija. Gluži objektīvi.* Uz Gundegas Repšes jautājumu: *Vai tu tiešām domā, ka nacionālais romantisms krievu laikos iemidzināja cilvēku prātus?* Edvīns Raups atbild: *Zināmā mērā – jā. Jo tautu aizrāva jebkāds zemteksts un metafora ar norādi uz latviskumu. (..) Vai tikai padomju literatūras bums nebija arī barjera un šķērslis masu garīgās audzināšanas virzienā. Un tagad, kad nacionālais ir savā vietā, nav vairs mērvienību. Nav skaidrs, kas ir kultūras vērtības, kritēriji, mērauklas, jo visu laiku bija šis nacionālais kritērijs. Lūk, spēja novērtēt ir zudusi.*³

Lūk, tik dažādi iespējami skatupunkti un redzējumi, vēsturiskās situācijas vērtējumi. Un var tikai minēt, kāda ir objektīvā vēstures patiesība un taisnība – ja tā atrodama, un cik izšķiroša ir mūsu katra subjektīvā pieredze, ja tā patiešām ir katra paša dzīves pieredze, nevis abstrakti teorētiski pieņēmumi, un par kādu kolektīvo pieredzi – tautas atmiņu – kopumā pamats runāt. (Edvīns Raups pieder pie 60. gadu sākumā dzimušo dzejnieku paaudzes, tāpat viņa vārds, visticamāk, izpaužas viņa emocijas, dzīves pieredze un uztvere.) Katrā ziņā es nekādi nespēju pieņemt, ka tā literatūras daļa, kas mēģināja patiesi sarunāties ar savu tautu, būtu aizkavējusi tās garīgo attīstību, *iemidzinājusi cilvēku prātus*. Jā, tā nespēja darīt visu, darīt neiespējamo, tā nevarēja padarīt neesošu rafinētās totalitārās sistēmas cilvēku „apstrādāšanas” stratēģiju un taktiku, taču garīgi pretim tā spēja stāties, ētiski stiprināt tā spēja. Vai tajā vēstures brīdī tas nebija eksistenciāli pats nepieciešamākais?

Tiesa, padomju laikā lielie grāmatu metieni raksturīgi ne jau tikai šai literatūras daļai, kuras iemidzinātājas, garīgās attīstības aizkavētājas dabu es nespēju atzīt. Kāds ietekmes spēks droši vien piemita arī tam pietiekami

plašajam izdevumu klāstam, kuru autori bija mazāk talantīgi, mazāk sabiedriski jutīgi (kuriem Latvija mazāk sāpēja) un kuri – ar vai bez pārliecības, konjunktūras dēļ izlikdamies vai ticēdami – centās pildīt *partijas un valdības izvirzītos darbaļaužu komunistiskās audzināšanas uzdevumus*. Varbūt šīs ideoloģiski pareizās literatūras ietekmes spēks patiešām bijis lielāks un pat dziļāks, nekā man (un, domāju, daudziem citiem) savulaik šķitis vai būtu gribējies atzīt. Protams, ne jau kultūras vērtību mērus un kritērijus tas radīja...

Nenoliedzami – ilgajā padomju periodā melu un patiesību (puspatiesību) līmenis literatūrā bijis mainīgs, atkarīgs no dažādiem objektīviem un subjektīviem apstākļiem un, visticamāk, arī katras lasītāju paaudzes atšķirīgi uztverts. Patiesībā tikai 90. gados īsti atklājās, cik patiešām izcili padomju vara bija „atbrīvojusi” lielu daļu latviešus no viņu vēstures un kādā nebartā neziņā esam dzīvojuši. Turklāt ģimenēs no vēstures bija pasargājuši arī paši savējie – aiz bailēm un it kā labu jaunajai paaudzei vēlēdami, arī tas ir jāatzīst. Piederības saknes savai tautai veiksmīgi tikušas cirstas un ir aizcirstas dziļi... *Svešais cirvis cērt un cērt...* – Andreja Eglīša dzejas krājuma (1986) nosaukums nesaudzīgi asi uzrāda procesu, kas nebeidzas... Un mūsdienās cērt ne jau tikai „svešais cirvis”... (Vai svešu ideoloģiju uzsūkušais savējais ir vai nav „svešais cirvis”?)

Padomju Savienība bija „milzis uz māla kājām”, tikai mēs neticējām, ka savā dzīvē piedzīvosim tā krišanu (es runāju par 40. gadu sākumā dzimušo paaudzi, tiem, kas filoloģiju studēja pagājušā gs. 60. gadu pirmajā pusē). Manuprāt, daudzu apziņai izšķirošs varēja būt 1968. gads ar „brālīgo” padomju tanku iebrukumu Prāgā, ar Čehoslovākijas notikumiem, pēc tiem jau bija jābūt fanātiķim, lai joprojām spētu ticēt *sociālismam ar cilvēcisku seju*. (Tāpēc man likās dīvaini, ka Alvis Hermanis Jaunā Rīgas teātra izrādē *Klusuma skaņas*, uzsvāru likdams uz jaunu cilvēku savstarpējām attiecībām, izvēlēties tieši 1968. gadu.) Taču kopumā, man liekas, daudzu patiesās domas par Latvijas valsts likteni pat tuvāko studiju biedru vidū bija aizslēgtām durvīm, nevienam nepieejamas, kā minu lauks, uz kura labāk nespert kāju.

Un tomēr – kādu apsvērumu vadīti jaunie cilvēki studēja humanitārās zinātnes, par

³ No Gundegas Repšes sastādītā sarunu krājuma *Gadsimta beigu skatiens*. Rīga: Pētergailis, 1999.

kurām vismaz vecākiem cilvēkiem vajadzēja būt absolūtā skaidrībā, kādi ideoloģiski mesli sarkanajam karogam būs jāmaksā? (Protams, nerunāju par tiem, kas komunistisko varu un sistēmu pieņēma un atzina par savējo, ne arī par tiem, kam pilnīgi viena alga, kam viņi kalpo.)

Slavenais ķirurgs un medicīnas vēsturnieks Pauls Stradiņš savam dēlam neieteica studēt vēsturi, bet liela talanta īpašnieks un ķīmiķis Jānis Stradiņš tik un tā nonāca arī pie zinātnes vēstures, pie kultūras vēstures, un šajā jomā viņa padarītais ir pašas visaugstākās raudzes. Bet tas ir īpašs ceļš, izcilas personības ceļš.

Taču nevar noliegt – dzīve sovjetiskajā Latvijā turpinājās un humanitārās zinātnes studēja daudzi, visticamāk, visdažādāko vēlmju un motīvu vadīti. Un laiku izvēlēties mēs neviens nespējam...

Mans tēvs mācītājs Roberts Krontāls (1910-1953) tajā laikā, kad beidzu vidusskolu (1959), jau gulēja kādos masu kapos aiz Ziemeļu polārā loka Noriļskas sasalmā – ar tādu domu dzīvoja un mūžībā aizgāja mana māte pagājušā gadsimtā. Noriļsku – vienu no 20. gs. Latvijas vēstures traģisma kodiem

Piemineklis Noriļlagā bojā gājušajiem lietuviešiem un igauņiem

– es vēl ierakstīju kā tēva miršanas vietu 2003. gadā iznākušās grāmatas veltījumā.

Padomju Savienības nežēlīgo noziegumu vēsture – lai cik negribīgi un smagi – Krievijā tomēr tiek lappuse pēc lappuses pavērta, un tagad *Gulaga* milzīgajā martirologā dažas rindiņas liecina, ka Roberts Krontāls līdzās simtiem un tūkstošiem nomocīto mūža mieru atradis Krasnojarskas cietuma Nr. 1 apbedījumu vietā.

Pēc Noriļskas (*Noriļlaga*) viņš ticis pārvests uz nākamo moku nometni *Gorlagu* un 1953. gada 16. jūlijā pa etapu sūtīts tālāk uz vēl vienu lāsta vietu *Ozerlagu*, ceļā miris un *nodots Krasnojarskas cietumam Nr. 1 apglabāšanai* – tāda informācija atrodama 21. gs. pieejamos Krievijas Krasnojarskas Memoriāla materiālos. (Par šiem „izrakumiem” Krasnojarskas Memoriāla tīmekļa ziņās esmu pateicīga savai kursa biedrenei Rutai Šenbergai.)

Māte Austrā Krontāle (1914-1987) Latvijā bija atgriezusies no Sibīrijas, no Omskas apgabala, septiņus gadus novergojusi tur kā tautas ienaidnieka – nacionālista sieva. 90. gados, kad jau bija iespējams iepazīties gan ar tēva lietu Baltijas Kara tribunāla materiālos (Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas Kara

Piemineklis Noriļlagā bojā gājušajiem latviešiem

tribunālā 1947. gada aprīlī tikusi tiesāta 30 cilvēku liela Kurzemes nacionālo partizānu grupa, tēva „noziegums” – bijis *neapmierināts ar padomju iekārtu*, svētījis cīņai pret padomju varu un atbalstījis pretošanos šai iekārtai), gan ar mātes lietu Latvijas Valsts arhīvā, uz tās skaidri bija izlasāma noziedznieku kategorija – *latviete, nacionālistu ģimene, bandītu atbalstītāji*. Pēc vīra apcietināšanas 1946. gada rudenī padomju Latvijā viņa bija zaudējusi skolotājas tiesības. Patiesībā viņa bija zaudējusi visu: vīru, profesiju, dzimteni, vienīgi negaidītas apstākļu sakritības un labvēlības dēļ tajā atstājot savas mātes levas Kaprāno ziņā savu bērnu.

1949. gada martā izsūtāmo sarakstā *nacionālistu ģimenē*, protams, bija arī astoņus gadus vecās nacionālistes vārds, un tikai liktenīgas nejaušības dēļ, ieradusies pilsētā un uzzinājusi, ka viņas meita jau saņemta ciet, vecāmāte pirmā paspēja ierasties Aizputes skolā un savākt pirmklasnieci, pirms tur ieradās padomju varas pārstāvji, kuri pēc tam – tas arhīvā redzams izsūtāmo dokumentos – izdzēsuši deportējamā bērna vārdu. Tā es paliku pie vecāsmātes Latvijā, un tajā dienā mēs pa nomaļus takām centāmies nokļūt Kazdangā, kur viņa dzīvoja un strādāja par vecmāti. Tikai vēlāk es sapratu, ka vecāmāte vēl ilgi, aizvadīdama mani uz jauno skolu, nebija droša, vai sagaidīs savu mazbērnu atpakaļ, un tāpēc, nespēdama mājās gaidot nosēdēt, nāca uz skolu pretim.

Pēc kāda laika – „lai jauktu pēdas!” – vecāmāte atrada darbu citā rajonā, citā pagastā, un man bija atkal jauna skola. Pioniere nebiju, un septiņgadīgās skolas direktore, dodoties uz politmācībām ar Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) vēstures īsā kursa grāmatu rokās, doktorātā ienāca pēc vecāsmātes, lai tad abas pārietu pāri ceļam, tautas nams turpat vien tuvumā atradās, kur politiskās mācības notika un kurās pagasta vecmātei bija jāpiedalās. Varbūt viņa – politmācību vadītāja – izjuta īpašu atbildību par cienījama vecuma cilvēku, kuram ļauts audzināt vienu jaunu padomju pilsoni...

Kad man vajadzēja mācīties tālāk 8. klasē, vecāmāte pārcēlās atkal uz jaunu darba vietu, kur tuvumā bija vidusskola. Un vidusskolā es iestājos komjaunatnē ar tam laikam varbūt neraksturīgu un mūsdienām neticami naivu un bērnišķīgu nodomu – lai ie-

pazītu šo organizāciju no iekšpuses. Savukārt universitātē, ievēlēta par grupas *kom-sordzi* (bija tāds postenis), pacentos uzņemt komjaunatnes rindās vēl tajās neiestājušos biedrus (to man joprojām atgādina!). Bet, ja man godīgi jāatbild, kāpēc mēs kļuvām par komjauniešu grupu, man atbildes diemžēl nav – vai tas bija vieglākais ceļš, it kā pašsaprotami piedaloties tā laika lielajās vispārējās izlikšanās spēlēs, samierinoties un neņemot tās pārāk nopietni, vai tomēr kāds uztvēra to arī personiskāk – ar patiesu un politiski pareizu ticību padomju ideologu leksikai. Tas gan tieša – kā komjauniešu grupa mēs tikām tiem laikiem dāsni atalgoti – apbalvoti ar ekskursiju – braucienu smagajā mašīnā pa Kurzemi. Brauciens patiešām bija jauks, tam nebija ne vismazākās vainas! Velnākmens pie Abavas, Dāvida ala Slīterē, daudzu acīm pirmoreiz skatītas skaistās Kurzemes ainavas – patiešām komjauniešu grupai vērtīgs un cienīgs godalgojums! (Vai tā dēļ mēs būtu tā centušies!?)

Kāda savāda dzīve! Kāds šķietamību blīvums! Kādas pieaugušu cilvēku spēles, saspēles un paslēpes...

Kā jau minēju, patiesi atklātu sarunu studiju biedru vidū par tolaik „bīstamajām tēmām”, man šķiet, nebija (vai arī es no tādām esmu gribējusi un pratusi izvairīties), gluži vienkārši bija jautājumu loks, kam neiederējās skarties klāt, un to arī nedarīja. Tas tomēr divainā kārtā netraucēja zināt, kuri ir (čēkas) ziņotāji gan studentu, gan pasniedzēju vidū, taču ne jau viņu dēļ bija aizslēgtās mutes, laikam intuitīvi daudzi saprata vai juta, ka vislabāk, ja par tavu dzīvi, tavu biogrāfiju, tavām domām, tavu attieksmi nezina neviens.

Kāpēc – no sovjetu varai tik nepareizas ģimenes nākusi – es stājos filologos? Tagad man liekas – vidusskolu beidzot, par tālākiem darba pienākumiem pārāk daudz nepiedomāju, tas man personīgi bija ļoti smags laiks, bet it kā jau jāstūde bija, un, ja cilvēkam patīk lasīt grāmatas un padodas sacerējumu rakstīšana, kāpēc lai nestātos latviešu filologos. (Tiesa, zemapziņā jutu, ka iestāšanās citur prasītu daudz nopietnāku, pamatīgāku gatavošanos, ko nebija ne vismazākās vēlēšanās darīt, – neviena konkrēta eksakta joma mani īpaši nevilināja.) Tolaik vēl vajadzēja arī noskaidrot, vai mana biogrāfija, mācītāja – tautas ienaidnieka – meitas biogrāfija, nebūs šķērslis,

lai iestātos universitātē humanitārā fakultātē. Savāktā un saklausītā informācija ļāva cerēt, ka nepārvaramu šķēršļu varētu arī nebūt. (Līdzīgu likteņbiedru pieredzes ir dažādas. Vēl pēc nedaudz gadiem Jaunpiebalgas mācītāja Edgara Jundža dēls iestājās Latvijas Valsts Universitātes juridiskajā fakultātē, bet Aizputes baptistu mācītāja dēlu Pēteri Vasku Latvijas Valsts Konservatorija neņēma pretim, un viņš tāds nepieņemtais padomju augstākās izglītības sistēmā Latvijā nebija vienīgais.)

Vīru zaudējusi un padomju dzīvi Sibīrijā līdz mielēm izbaudījusi māte manām filoloģijas studijām arī neiebild, tagad domāju, ka viņa nemaz nespēja un nez vai arī gribēja būt padomdevēja viņai svešādajā Latvijā. Vilšanās studijās nāca ātri, jau ar pirmo kursu, kurā pēc toreizējā PSKP vadītāja Hruščova vēlmes mums vajadzēja „iepaizties ar dzīvi” – klātienē studiju vietā mēs strādājām dažādus darbus un mācījāmies vakaros vai neklātienē. Vienu brīdi jau gāju prom, bet pietrūka uzņēmības to izdarīt līdz galam, un tā arī paliku. Trešā kursa beigās sadalījāmies pedagogos, žurnālistos un bibliogrāfos, es izvēlējos pēdējos. Tad tā jau bija mērķtiecīga, nešaubīga un apzināta izvēle – grāmatu pasaule, kas, pēc manas sapratnes, vismazāk prasītu politiski aktīvu izrādīšanos un izteikšanos nepieņemamajā sovjetismā. Savukārt vēlāk man likās ļoti svarīgi, lai mans maizes darbs būtu tiešām mans maizes darbs, bet manis darītais literatūrkritikā ar šiem ikdienas darba pienākumiem nebūtu saistīts, lai tā būtu nošķirta, norobežota pasaule, mana personiskā, privātā lieta, manis pašas atbildīguma vai neatbildīguma teritorija, spēju vai nespēju lauks. Tādējādi es mēģināju radīt sev kaut kādu brīvības un neatkarības ilūziju, jo izvēle par ko rakstīt un par ko nerakstīt patiešām bija tikai un vienīgi manis pašas ziņā.

Iluzora neatkarība, iluzora brīvība. Vai tā bija zināma iespēja nepakļauties padomju institūciju reglamentētajai domāšanai? Varbūt... (Bet šādai norobežošanās pozīcijai droši vien piemīt kā savas labās, tā sliktās puses, taču tā jau ir paša cilvēka šādas pozīcijas izvēle, un tāpat ar šīs norobežošanās labajām un sliktajām pusēm gluži vienkārši jārēķinās un jāsamierinās.)

Padomju laikā prozaiķis Jānis Mauliņš, pēc izglītības jurists, atklāti atzina, ka literatūra

viņam vispirmām kārtām ir iespēja uzrunāt cilvēkus, ko citādā veidā nevarētu izdarīt.

Noteikti grūtāka nekā prozas tēlu pasaulei, taču kaut kāda iespēja savu viedokli paust, savas vērtības uzsvērt bija arī literatūras kritikai.

Tagad, 21. gs. otrajā gadu desmitā, varam jautāt, vai var salīdzināt to labi kalpot gribošo žurnālistu Latvijas padomju sociālistiskajā republikā ar to, kas aizrautīgi naudai kalpo atjaunotajā Latvijā. Vai nav zaimojoši salīdzināt kalpošanu okupantu ideoloģijai ar kalpošanu dzeltenās preses ideoloģijai – vai tās tomēr nav nesalīdzināmas svaru kategorijas. Tas, ka no publiskās telpas izzuduši daudzi patērētājsabiedrībai nederīgi jēdzieni, tik pazīstami atgādina padomju likumus-tikumus, kad arī bija tik daudzi oficiālajai leksikai nevajadzīgi un nederīgi, „bīstami” vārdi, bīstamas domas. Un vislielākais, visskumjākais paradokss – Latvijas vēsture bija ruinēta, izkropļota toreiz un „politkorektuma” (lai nesacītu – nāvējošas pašnoliegšanās) vārdā to aizdurvē noturēt tik daudzi cenšas joprojām, un šķiet, ka gribētu tā arī turpināt. Tas vairs nav ne noslēpjams, ne noliedzams – padomju cilvēkos sētais un briedinātais bez domu, bez sakņu mankurtisms arī Latvijā nesis un nes augļus, teiksim – visai bagātīgus... Varbūt patiešām rakstniecības *cilvēku garīgas pilnveidotājas* (Edvīna Rauņa vārdiem runājot) darbs kopumā padomju gados jāvērtē daudz kritiskāk, daudz pieticīgāk, nekā to gribētos darīt, nekā tas man savulaik šķita...

Pēcpadomju rakstniecībā it kā jau ir uzvarējis viedoklis – *literatūra tiek rakstīta pašas literatūras dēļ* (šādiem vārdiem Nora Ikstena raksturo savu atklāsmi par 90. gadu sākumā izlasītajiem Dzintara Soduma, Ilzes Šķipsnas un citu trimdas autoru darbiem: *Tas bija kaut kas atšķirīgs no pierastā – sajūta, ka literatūra tiek rakstīta pašas literatūras dēļ, nevis tādēļ, lai kaut ko izcīnītu vai pierādītu, kā tas toreiz bieži bija Latvijā tapušās grāmatās*). Un pēkšņi tajā pašā *Latvju Tekstu* 2011. gada pavasara numurā, kurā publicēta Kārļa Vērdiņa saruna ar Noru Ikstenu un minētie viņas vārdi, redakcijas slejā jaunās, nē, nu jau vidējās paaudzes dzejnieks un literatūrzinātnieks Kārlis Vērdiņš atzīst: *Šābrīža latviešu literatūrā ļoti pietrūkst lielu, gudru, labi uzrakstītu romānu par mūsdienām,*

kas uzrunātu kā prātu, tā sirdi, parādīdami, kāda pašlaik izskatās Latvija, kādas problēmas un aizspriedumi jāpārvar, lai ne tikai literatūra, bet arī pati dzīve ietu uz priekšu un augšu. Romānu, kuru piedāvātais pasaules skatījums suģestētu vairāk nekā ikvakara ziņu noskatīšanās vai dzeltenās preses pāršķirstīšana.

Kāds „vecmodīgs” viedoklis! Vai tas nozīmētu, ka atkal kāds loks ir noiets un atkal dzīva ir nepieciešamība pēc literatūras, kas spēj būt ne tikai estētiska vērtība vai pašvērtība, bet arī *tautas biogrāfija* (Miervaldis Birze)? Krājumā *Gadsimta beigu skatiens* sarunā ar Gundegu Repši Miervaldis Birze 1995. gadā atzina: *Nebaidos no pārmetuma – mazo tautu mākslām, māksliniekiem jābūt vairāk angažētiem, viņiem mērķtiecīgi palīdzot arī savu tautu cīņā par eksistenci vispār. Šīs zināmā mērā mākslas mērķtiecības ignorēšana ir sava veida „vieglas dzīves” meklēšana, aizbildinoties ar formāli neapšaubāmi pareizu iegānu par „mākslu vispār”, par „ieiešanu pasaules apritē” un tamlīdzīgi. Manā skatījumā tas slēpj savu tiesu vieglprātības un mazdūšības biežāk nekā pārdomātu pārlicību. Pat nepateicību pret tautu, no kuras esi cēlies.*

Vai tagadējos vārda brīvības apstākļos literatūra tiek rakstīta tikai *pašas literatūras dēļ*? Kāda daļa autoru droši vien sacīs – jā, kāda daļa tam savukārt nepiekrītis. Vai uz šo vārda mākslas pamatjautājumu – *kā un ko* – nemitīgi neatbild katrs rakstnieks, formas un satura vienību atrazdams pēc savas izjūtas un izpratnes, sava talanta ievirzes, savām literārajām interesēm? Vai šīs iespējamības – literatūra *pašas literatūras dēļ* un literatūra kā *tautas biogrāfija* – izslēdz viena otru, vai tās noteikti jāpretstata, vai talantīgu autoru talantīgos darbos tās nespēj būt viens liels un estētiski pilnvērtīgs veselums? (Vai Jāņa Lejiņa trioloģijas *Zīmogs sarkanā vaskā kā un ko* estētiskais vienums ir apstrīdams, tāpat kā Aivara Kļavja vēsturisko romānu trioloģijas *Viņpus vārtiem* („Adiamindes āksts”, „Rīgas kuprītis”, „Piesmietais karavīrs”) piedāvātais gājums cauri gadsimtiem *kā un ko* neatkarījamībā?)

Domāju, ka vēsturiski katrs laiks literatūras kritikai priekšplānā izvirza savus uzdevumus, jautājums tikai, vai tie tiek uztverti, kā uz tiem atbild vai kā uz tiem iespējams atbildēt.

Katrā ziņā 21. gs. radikāli mainījusies literatūras kritikas situācija, jūtamī sarukusi (īstēnībā gandrīz izzudusi) aktuālās kritikas telpa iespēstajā presē, bezmaz neiespējami tajā sameklēt kādus analītiskākus atsevišķu darbu vai plašāka mūsdienu literārā procesa vērtējumus. Var jau uzskatīt, ka savu vietu aktuālā kritika atradusi virtuālajā pasaulē, tīmeklī, tajā literatūrkritisku tekstu varbūt vairāk. Ideāls variants droši vien būtu iespēja lasīt abējādi – gan laikrakstā vai žurnālā, gan tīmeklī. Piemēram, tīmeklī ievietotajā „Guntis Berelis vērtē” lasāmi gan publicēti, gan nepublicēti raksti, un man – domāju, ne tikai man, – vislielāko baudu sagādātu iespēja vismaz paņemt tos rokās kā grāmatu, lasītājam personiski uzticētu autora vēstījumu tieši grāmatas konkrētā, individualizētā formā – bez distancētās tīmekļa anonimitātes.

Literatūras kritikas nākotne, protams, saistīta ar kopīgo visas valsts kultūrpolitiku. Vai Latvija vispār gribēs un spēs iet nacionālas valsts ceļu un pretoties globālo vilinājumu un nosacījumu gūstam? Kāda būs tās kultūrpolitika, tostarp par tādu „sīkumu” kā iespiesto tekstu pieejamību rūpējoties, galu galā – kādas būs pašas literatūras attīstības tendences, kā mainīsies – ja mainīsies – kritikas situācija, cik ietekmīgs un spēcīgs būs jauno tehnoloģisko iespēju piedāvājumu loks utt., utt. Pats būtiskākais – kā 21. gs. lielie izaicinājumi ietekmēs tautas raksturu, nacionālo identitāti, kultūru, valodu... Vai būs griba un spēks savu identitāti saglabāt un stiprināt? Un kāda šajos eksistenciālajos procesos būs latviešu rakstniecības loma, literatūras kā *cilvēka garīgas pilnveidotājas* (Edvīns Raups) loma?

Ildzes Krontas radošā kontā, bez rakstiem kultūras periodikā, minami literatūrkritisku rakstu apkopojumi *Gadi. Darbi. Personības* (1986). *Darbi. Personības. Viedokļi* (2003) un *Laiks, ko neizvēlamies* (2012). Pēdējā no tur iekļautajiem 26 rakstiem 10 pirmpublicēti mūsu lappusēs – *JG175*(1989)-259(2009) – par Ēvalda Vilka, Sandras Kalnietes, Saulcerītes Vieses, Gundegas Repšes, Alberta Bela, Jāņa Škapara, Māras Zālītes u.c. devumu (skat. www.jaunagaita.net).

Jānis Liepiņš

PĀVILS VĪLIPS, ELVĪRA BRAMBERGA UN ATVASE VELGA

Pāvils Vīlipsis (1901-1979) bija izglītots cilvēks. Desmit gadus viņš studējis filozofiju, bijis skolotājs Žīdu ģimnāzijā Rīgā, rakstīja dzejoļus, lugas, sacerēja, kā pats sacīja, arabeskas, tulkoja, darīja arī sabiedriskus darbus. Pēc savas pārliecības viņš nebija gluži komunisti kā viņa dzīvesbiedre Elvīra Bramberga (1902-1979), bet viņa orientēšanās bija izteikti kreisa.

Esmu vairākkārt dzirdējis Pāvila Vīlipu uzstājamies Rakstnieku savienības sanāksmēs. Viņa runas bija visumā konstruktīvas, bet izklāstā pelēkas un dažbrīd – tieši garlaicīgas. Tomēr Vīlipsis nekad nerunāja liekulīgi, kā savā stostībā mēdza Sudrabkalns. Tillbergs Sudrabkalna portretā šo liekulības klātieni vēriģi pamanījis.

Par maz saistošām vērtēju Pāvila Vīlipa publikācijas. Dažas no tām uzdzen gluži dusmas – par runāšanu, ko tādā garā autors laikam nemaz nav domājis, par neveiklu literāru pozēšanu, par kreisuma kaitē paustām gljēvām idejām. Rolfs Ekmanis lieliskajā apcerējuma „Latviešu rakstnieki Iekškrīvijā 1941-1945” (JG66, 1967) nobeigumā ievietojis padomju ideologu *kopbildi*, kas radusies tūlīt pēc Otra kara. Tajā, saprotams, ir arī Vīlipsis, vācu gados pāris mēnešus uzturējies Centrālcietumā.

Valsts arhīvā Bezdēlīgu ielā ir visai plašs Vīlipa fonds, kas ietver arī aktrises Elvīras Brambergas lietu. Vai varbūt klājas sacīt otrādi? Brambergas fondā ietverts Vīlipsis, jo Bramberga trīsdesmitajos gados bija izdaudzinaāta aktrise. Viņa ar iespaidīgu spēlēšanu un dziedāšanu tā dēvējamās dziesmu spēlēs esot pat stabilizējusi Dailes teātra finansiālo stāvokli. Esmu gan Brambergu redzējis tikai izrādēs pēc Otra kara. Tajās viņa bija, skaidri jāteic, maz ietekmīga aktrise. To, saprotams, izjuta Eduards Smiļģis, Brambergai piešķirdams bālas lomas nelielā skaitā. Mirdza Ķempe, gan laikus nešķirodama, veltījusi Brambergai īpašu dzejoli „Balss”, ko Ķempes

Kopotu rakstu sastādītāja Vija Kaņepe ievietojuši 2. sējumā.

Elvīras Brambergas sabiedriskās aktivitātes pēc Otra jeb, kā aktrise pati teiktu – Tēvijas kara bijušas vēra ņemamas. Jau 1946. gadā viņa raidīta uz Maskavu piedalīties kādā radošo darbinieku sanāksmē, kas ilgusi vairākas dienas. Vīram rakstītajā vēstulē Bramberga žēlojas par noguršanu no garajām runām, bet vakaros bijusi iespēja redzēt labas izrādes. Mazajā teātrī viņa redzējusi Šova „Pigmalionu”, Maskavas Dailes teātrī – Čehova „Trīs māsas”. Abas izrādes māksliniecei ļoti gājušas pie sirds.

Vairākas vēstules Bramberga rakstījusi no Krimas, kurp sūtīta ārstēties labās sanatorijās. Ar visu augsto sabiedrisko stāvokli Brambergai tomēr Krimā atsevišķa istaba nav piešķirta, vienreiz vajadzējis uzturēties kopā ar kādu Murmanskas grāmatvedi, kā apliecināts vēstulē, kas rakstīta 1965. gada 13. februārī. Par laimi, krievu matrona bijusi pacietīgas dabas, manāmu strīdu nav bijis. Dailes teātra izbraukuma izrādēs Latgalē Brambergai pienācīgā kārtā piešķirta pašai sava gulta, galu galā – jau no 1947. gada aktrise ir LPSR Nopelniem bagātā skatuves māksliniece. Vīriešu kārtas aktieriem, nopelniem bagātiem vai ne, visiem vajadzējis gulēt uz piepūšamiem matračiem.

1940. gadā dzimusī meita Velga sabiedrībā pazīstama galvenokārt ar divām lomām filmās: „Nauris” un „Šķēps un roze”. Aktrises darbība Dailes un Jaunatnes teātrī palikusi bez redzamāka sabiedriska iespaيدا. Toties ļoti koši un pašironiski Velga Vīlipa sevi atklājusi kādā sarunā ar teātra kritiķi Teklu Šaiteri. Saruna notikusi priekš vairāk nekā desmit gadiem, īsi pirms aktrises sešdesmit piecu gadu jubilejas. Vīlipu ilgu gadu dzīvoklis Tērbatas ielā drīz bijis pametams īres dārdzības dēļ, bet aktrise sarunā nezaudē atjautu. Visās dzīves likstās, kādas aktrisi piemeklējušas lielā skaitā, viņa pratusi ar pašironiju un kritisku attieksmi saglabāt līdzsvaru. Jau tas vien, ka viņa apprecējās ar skatuves mākslinieku un jokdari Edgaru Liepiņu, uzlika viņai pārdzīvojumus *eo ipso*. Bet no šās laulības ir divi puikas, tagad jau lieli vīri. Un latviešu sabiedrībai ir pazīstama sprēgājoša anekdote. Edgars Liepiņš, nevarēdams vairs paciest dēla Tila nerātības, grasījies viņam dot pa

Latviešu padomju rakstnieki 1945. gada vasara (1. rindā no kreisās: A. Grigulis, M. Ķempe, I. Lēmanis, K. Krauliņš, A. Upīts, E. Birznieks-Upīts, M. Šacs-Aņins, A. Brodele, V. Brutāne; 2. rindā no kreisās: P. Vīlīps, V. Lukss, J. Vanags, R. Sēlis, P. Birkerts, J. Grants, E. Damburs, M. Krupņikova, J. Sudrabkalns, R. Egle, K. Freinbergs, A. Bauga, A. Birkerts; 3. rindā no kreisās: M. Rudzītis, Valts Grēviņš, J. Plaudis, A. Ķeniņš, K. Fimbers, Valdis Grēviņš, I. Muižnieks, L. Zakss, J. Grots, A. Čaks)

ciskām ar nātru kušķi. To redzējusi vecāmāte – Elvīra Bramberga, skalā izmisumā viņa kliegusi: „Fašists bērnu sit nost.” Uz Brambergas eksaltāciju Liepiņš pretī: „Redz, pie kā noved komunistu audzināšana!”

2012. gadā Nacionālās bibliotēkas vecajā ēkā Krišjāņa Barona ielā bija plaša Vīlipu dzimtai veltīta izstāde. Tāda varēja rasties, Velgai Vīlipai nesavtīgi šķiroties no daudziem vērtīgiem manuskriptiem un dokumentiem, vēsturiski nozīmīgām fotogrāfijām. Plašā fonda izveidošana lielā mērā ir dzejnieka Egila Plauža atraitnes Skaidrītes Plaudes nopelns. Ar daļu no Vīlipu fonda nesen iepazīnos. Pāvila Vīlipa mūža pirmās puses spilgts raksturojums ar kopīgu virsrakstu „Pro domo sua” ir pulka iespaidīgāks par publicētiem darbiem, un jāskumdinās, ka tas nav izdots. Krievu okupācijas laikā tas, protams, izdevniecībai nederēja, bet tagad būtu respektējams.

Elvīras Brambergas vēstules meitai pauž raizes par atvases uzvedību, sevišķi tais brīžos, kad jaunieta ir, mātes ieskatā, kopā ar sliktiem draugiem. Māte lūdz vairāk atklātības pret vecākiem, vairāk piesardzības attieksmēs ar citiem jauniešiem, beigās, 1965.

gada vēstulē, kas gan nav Nacionālās bibliotēkas, bet ir Valsts arhīva īpašumā, Bramberga izmisumā meitai raksta: *Ceru, Velgucīt, ka Tu tomēr dzīvosi ar saprātu, lai neizrautu kādu jaunu ārpriekš numuru.* Zinot Velgas Vīlipas rezolūtu attieksmi pret aizgājušiem gadiem, viņas spēju rezignēti vērtēt notikumus un kritiski attiekties pret savu jaunības dienu rīcību, esmu pārliecināts, aktrise neapvainosies par piecdesmit gadu vecas vēstules izlasīšanu un publisku pieminēšanu.

Rakstnieks un Dr. med. Jānis Liepiņš ir daudzu rakstu un arī grāmatu autors. Laikraksta *Latvija Amerikā* (Toronto) pastāvīgais līdzdarbinieks. Dzīvo Rīgā.

JG līdzredaktorei

Sarmai Muižniecei Liepiņai

piešķirta Ērika Raistera Piemiņas
fonda gadskārtējā balva.

BARIKĀDES RĪGĀ 1991. GADA JANVĀRĪ

AR TĀLAVU JUNDZI SARUNĀJAS LIGITA KOVTUNA

Rīgā, Latvijas Zinātņu akadēmijā, notika (2016.15.l) starptautiska zinātniska konference *Barikādes: pilsoniskā pretestība prettautiskai varai un tās mācības ar mērķi aplūkot nevardarbīgo pretošanos prettautiskiem režīmiem kā vienu no tiešās demokrātijas būtiskām un efektīvām izpausmēm*. Baltijas valstu barikādes šajā ziņā ir ne tikai pamācošas, bet arī ļauj izdarīt secinājumus mūsdienu politisko konfliktu sekmīgākai risināšanai starptautiskajā sistēmā. Konferencē ziņojumus nolasīja pilsoniskās pretestības eksperti – teorētiķi, politologi un vēsturnieki, tostarp Marks R. Beisingers (ASV), Viļus Ivanauškas (Lietuva), Kāreļs Pīrimē (Igaunija). Notika arī barikāžu dalībnieku diskusija. Ar konferences iniciatoru, akademiķi Tālavu Jundzi sarunājās *Laika / Brīvās Latvijas* redaktore Ligita Kovtuna.

Ligita Kovtuna: *Pirms 25 gadiem, 1991. gada janvāra barikāžu dienās, jūs bijāt LR Augstākās Padomes Aizsardzības un iekšlietu komisijas priekšsēdis, bet 13. janvārī jūs iecēla par AP Aizsardzības štāba priekšnieka vietnieku (štāba priekšnieks bija tolaik AP priekšsēža vietnieks Andrejs Krastiņš). Tātad praktiski vadījāt tolaik valsts dzīvībai svarīgāko, vēsturiski nozīmīgo struktūru tikko atjaunotajā Latvijā. Kurš tad īsti pirmais ietēra vārdos ideju aizstāvēties, ceļot barikādes?*

Tālavs Jundze: Man ļoti patīk šis jautājums! Jo, raugiet, nav neviena dokumenta, neviena oficiāla lēmuma – ne no Tautas frontes, ne Augstākās Padomes, pat ne no kādas biedrības, – kur būtu fiksēts fakts par barikāžu organizēšanu. Šis lēmums izauga no konkrētas situācijas: 13. janvāra naktī, kad sākās asiņainie notikumi Lietuvā, mums bija pilnīgi skaidrs, ka tas pats sekos arī Latvijā. Situācija bija saspringta jau kopš 1990. gada rudens. Baltijā tika ievesti desantnieki, lai nodrošinātu Latvijas, Lietuvas un Igaunijas jauniesaucamo iesaukšanu Padomju armijā. Nebijām jau naivi, lai saprastu, ka iemesls bija pavisam cits. Asiņainajā naktī mums piezvanīja Lietuvas Augstākās Padomes sekretāre un

lūdzta mūs visu laiku atrasties pie telefoniem, jo Viļņā jau sākušies uzbrukumi, un sakaru pārrāvumu gadījumā Latvijai vajadzētu vēstīt pasaulei par to, kas notiek kaimiņos. AP priekšsēdis Anatolijs Gorbunovs tobrīd bija Tallinā, deputāts Dainis Īvāns pa valdības telefonu zvanīja PSRS aizsardzības ministram Jazovam, Pugo u.c., bet ... Maskavas telefoni neatbildēja. Atceros, septiņos no rīta pēc neziņā pavadītas nakts sēdējām kopā ar citiem štāba locekļiem, ar Odiseju Kostandu, Jāni Škaparu, Jāni Dineviču, Andreju Krastiņu. Pēkšņi klusumā Odisejs saka: *Celsim barikādes!* Visi atbalstījām šo domu, lai gan nevienam no mums pat īsti nebija nojaušamas, kādas ir tās barikādes. Nekavējoties sākām rīkoties – sasaukt cilvēkus, mobilizēt tehniku, lai pirmām kārtām nobloķētu tās ielas, kas ved uz AP. Jānis Škapars un Sterliņš apzvanīja pašvaldību vadītājus, lai viņi savukārt mobilizētu cilvēkus un tehniku no laukiem, 5-6 minūšu laikā atsaucās un pievienojās Latviešu strēlnieku apvienības vīri.

Foto: Ligita Kovtuna

Pilnīgā mierā un saskaņotā rīcībā barikāžu ideja izauga un pieņēma konkrētas aprises. Nākamajā rītā aptuveni plkst. 8:00 jau Rīgā brauca iekšā smagās mašīnas un cita tehnika. Lauksaimniecības ministrs Dainis Ģeģeris sāka organizēt zemniekus ar viņu tehniku, pat negaidot premjērministra Ivara Godmaņa akceptu. Pilnā sparā tika celtas barikādes pie Ministru Padomes, Doma laukumā. Pulksten divos notika mītiņš, un visas turpmākās dienas cilvēki staigāja apkārt ar radioaparātiem. Bija noorganizēts centrālais saka-ru mezgls, informācija nāca no daždažādiem avotiem, cilvēki ziņoja par tehnikas pārvietošanos, tūristu kartes bija pārtapušas par barikāžu izvietojuma kartēm, Rīga bija sadalīta septiņos sektoros ar 43 posteņiem, sakari nodrošināti ar rācijām, ēdināšanas uzņēmumi gādāja, lai cilvēki dabūtu siltu ēdienu un dzērienu, Rakstnieku savienības (Benjamiņu) namā augu diennakti lielos katlos vārījās zupas. Cilvēku individuālais atbalsts bija neiedomājami plašs un nesavtīgs.

Štābs bija saņēmis informāciju, ka 13. janvāra vakarā, plkst. 9, gaidāms uzbrukums, bet uz to laiku tanku iebraukšana Vecrīgā jau bija krietni apgrūtināta. Modrība nedrīkstēja iemigt, jo nākamais trieciens „tradicionāli” bija gaidāms nākamā rītā četros – laikā, kad cilvēki noguruši. Bija jārēķinās arī ar provokācijām, pretdarbību, ar dezinformāciju un informācijas noplūdi. Pie Vecmilgrāvja tilta bojā gāja Satiksmes ministrijas šoferis Roberts Mūrnieks – „gaidīta” bija cita mašīna, citā laikā...

Aizsardzības štābs strādāja militārā režīmā, talkā nāca kā būvinženieri, tā vīri, kas militāro pieredzi bija ieguvuši Afganistānā. Faktu, ka mums uzbrūk, vairs nebija iespējams noslēpt, jo Latvijā strādāja vairāki simti žurnālistu no pasaules valstīm. Vēlāk laikraksts *Atmoda* publicēja profesionālas, respektablas aptaujas datus, saskaņā ar kuriem 1991. gadā Augstāko Padomi un Latvijas Tautas fronti atbalstīja 83% aptaujāto – 98% latviešu, 67% cittautiešu.

LK: *Arī šie skaitļi taču liecina – tāpat kā t.s. Valodas referenduma dati, ka izšķirīgos brīžos Latvijas iedzīvotāji ir vienoti, neatkarīgi no nacionālās piederības.*

TJ: Jā, un atminos kādu Padomju armijas pulkvedi no toreizējās Ļeņingradas – viņš nešaubīgi izteica atbalstu un neliedza padomu.

Kāds krievu vīrs no Jēkabpils teica – es neuzticos Tautas fronteī, bet, redziet, esmu uz barikādēm, jo atbalstu Latvijas brīvību.

LK: *Vēlāk, no 1991. gada līdz 1993. gadam, bijāt aizsardzības ministrs. Jūs – zinātnieks, jurists un mācītāja dēls. Kā jutāties gluži personiski?*

TJ: Un vēl man kopš bērnības ir īpaši negatīva attieksme pret ieročiem... Tolaik nebija izvēles, kā mēdz teikt, dzīve piespieda. Un tā tomēr bija nevardarbīga pretošanās. Esmu gandarīts, ka tieši tajos gados, kad biju aizsardzības ministrs, notika padomju karaspēka izvešana no Latvijas. Pēc rūpīgi izstrādāta plāna, kas bija tapis sadarbībā ar Igaunijas un Lietuvas kolēģiem. 1991. gada vasarā tika izveidotas pirmās Zemessardzes vienības, jo „sarkanajiem virsniekiem” vairs nevarēja uzticēties. Kad pučs [Maskavā] gāja pilnā sparā (1991.19.-20.VIII), milicijas majors Ansons iesniedza projektu likumam par Zemessardzi, kas bija jāiestrādā valsts likumdošanā. Tais gados arī tika likti pamati aizsardzības spēku un robežkontroles sistēmai. Padarīts tika liels un nopietns darbs, par ko ir gandarījuma sajūta. Tikai tā noplok, kad redzu, ka valstī notiek lietas, kas nav saistāmas ar šo izcīnīto brīvību – trūkums, korupcija, žēl, ka cilvēki, kas brīvību izcīnīja, nav pietiekami godalgoti un novērtēti.

LK: *Pats tagad esat atgriezies pie ražīga zinātniskā darba, vadāt arī Baltijas stratēģisko pētījumu centru (BSPC). Ar ko tas nodarbojas?*

TJ: Centrs darbojas Latvijas Zinātņu akadēmijas paspārnē un veic pētījumus par latviešu trimdas politiskajām aktivitātēm padomju okupācijas laikā, no 1945. gada līdz 1991. gada pučam, kad Latvijas valsts ieguva/atjaunoja neatkarību. Veicam dokumentu izpēti, intervējam cilvēkus, top monogrāfija un unikāls izdevums – dokumentu krājums, kas parāda visu šo politisko aktivitāšu saturu. Tajā iekļautas arī, piemēram, latviešu trimdas organizāciju vēstules pasaules valstu vadītājiem, ne tikai ASV, bet arī Austrālijas, Jaunzēlandes premjerministriem, Argentīnas prezidentam u.c., visur, kur darbojusies latviešu trimda. Šīs vēstules, kas rakstītas angļu, franču, spāņu, portugāļu, zviedru valodā, tulkojam. Izdevumi nāks klajā 2017. gada beigās. Mums ļoti palīdzējušas trimdas organizācijas – PBLA, ALA, Latviešu apvienī-

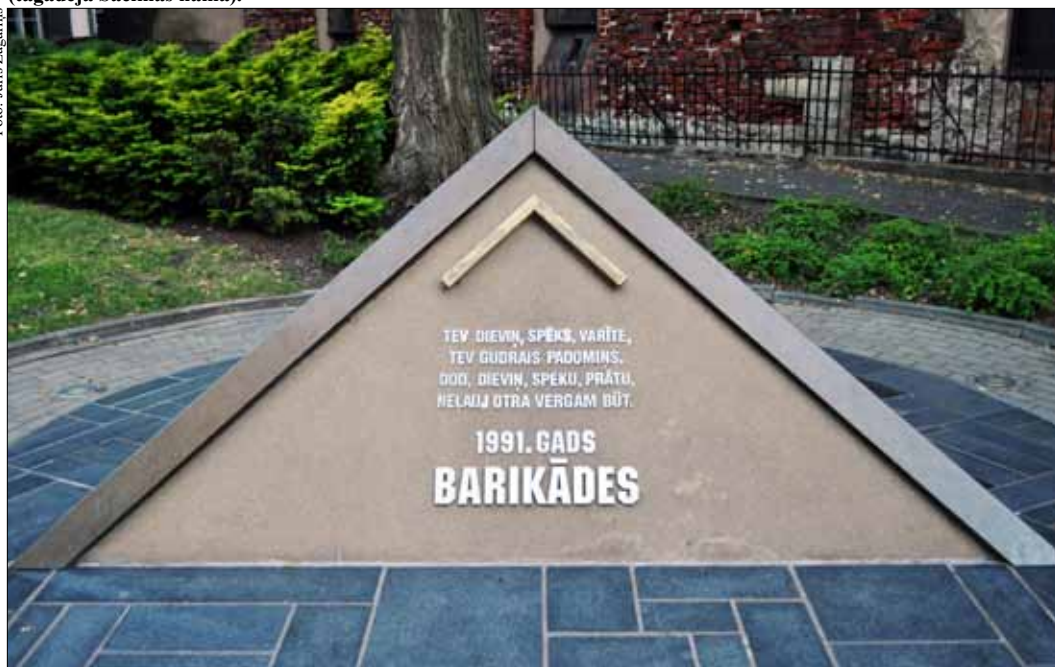
ba Austrālijā un Jaunzēlandē, it visas. Strādājam ar Latvijas Nacionālo arhīvu, kam arī vairākas organizācijas nodevušas savus dokumentus. Pie Zinātņu akadēmijas jau piecus gadus darbojas arī Latviešu trimdas Konsultatīvā padome apmēram 40 cilvēku sastāvā, kurā trimdas aktivisti sniedz lielu palīdzību, – Uldis Grava, Oļģerts Pavlovskis, Ojārs Kalniņš, Atis Lejiņš, Valters Nollendorfs, Pāvils Brūvers u.c. Mūsu kopīgā darba galvenais uzdevums ir parādīt trimdas lielo un neapstridamo ieguldījumu Latvijas brīvības atgūšanā, jau sākot no 40. un 50. gadiem, cauri visam Padomju okupācijas laikam. Ja trimda nebūtu izdarījusi spiedienu uz lielvalstu valdībām, atgādinot, ka okupācija ir nelikumīga, vardarbīgi uzspiesta, ja nebūtu tām nemitīgi atgādinājusi – nenododiet mūs, palīdziet mums vismaz uzturēt dzīvu neatkarības ideju, 1991. gadā, pēc puča izgāšanās, varētu vien runāt par jaunas valsts dibināšanu, nevis atjaunot Latviju kā neatkarīgu valsti. Jebšu starptautiskās tiesību normas paredz – ja vairums pasaules valstu samierinās ar notikušu politisku faktu, t.sk. okupāciju, tā iegūst tiesisku spēku. Iedomāsimies, ja trimda nebūtu cīnījusies?! Te jāatgādina 1974. gada notikumi Austrālijā, kas krietni „sapurināja” latviešus visā pasaulē – runa ir par Austrālijas premjerministra Vitlama parakstīto lēmumu par to, ka Austrālija juridiski atzīst Baltijas valstu pievienošanu PSRS. Vitlamam rakstīja gan Dunsdorfs, gan Bruno Kalniņš, gan latviešu trimdas organizācija. Šeit Jēkaba ielu šķērsoja betona/akmens barikades, lai sargātu pieeju Latvijas Republikas Augstākajai Padomei (tagadējā Saeimas namā).

jas, Vācijā valsts vizītes laikā viņu „sagaidīja” baltiešu protestētāji ar plakātiem, nemaz nerunājot par to, ka Austrālijas pilsētās notika plašas tautiešu protesta akcijas, kas atbalsojās visā pasaulē. Rezultātā Austrālijas jaunā valdība savas pastāvēšanas ceturtajā dienā 1976. gadā šo apkaunojošo lēmumu atcēla. Tas bija latviešu trimdas ļoti nozīmīgs panākums un mācība citām valstīm. Un tādas lietas der neaizmirst un atgādināt.

Turklāt trimda neticami ātri un plaši reaģēja uz ikvienu Latvijā dzimušu neatkarības ideju, atcerēsimies *Helsinki-86*. Atcerēsimies Māra Ķirsona akciju Madridē. Mēs, Latvijā, vēl bijām dziļā miegā, kad raidstacijas *Radio Brīvā Eiropa*, *Amerikas Balss*, avīze *Laiks* savā rubrikā „Dzīve okupētajā Latvijā” deva informāciju par to, kas notiek. Tiklīdz izveidojās Pilsoņu komiteja un Tautas fronte, radās atbalsta grupas mītnes zemēs. Ir pierādīts, ka 1989. gada 31. maija Tautas frontes Aicinājums sākt diskusiju par Latvijas pilnīgu neatkarību īstenībā tapa vilciena vagonā, trimdas latviešiem un TF pārstāvjiem kopā braucot... Protams, bijuši arī atšķirīgi viedokļi, pretrunas – kā Latvijā, tā trimdā, bet vēstures svaros tiek likts tas nozīmīgākais un vērtīgākais, kas palīdzēja atgūt savu valsti.

Laika / Brīvās Latvijas redaktore un apgāda VESTA-LK vadītāja Ligita Kovtunas un Tālava Jundzes saruna mazliet atšķirīgi publicēta minētajos laikrakstos (2016.23.-29.1).

Foto: Juris Zagariņš

Franks Gordons

VIDUSĀZIJAS TAUTU SACELŠANĀS 1916

Tas, kas I Pasaules kara pētniekiem varbūt šķiet nenozīmīga epizode, salīdzinot ar armēņu genocīdu, patlaban Centrālāzijas pēcpadomju novados un it īpaši Kazahstānā ir traģiska lappuse šo tautu likteņgaitās. Pirms 100 gadiem, 1916. gada vasarā, cariskās Krievijas karaspēks, lietojot artilēriju un nopostot veselus ciemus ar to iedzīvotājiem, nežēlīgi apspieda sacelšanos, kuras iemesls bija cara Nikolaja II rīkojums attiecināt likumu par obligāto karaklausību arī uz impērijas islamticīgajiem pavalstniekiem, kuri līdz tam no tās bija atbrīvoti (daļēji viņu politiskās neuzticamības dēļ). Cara impērijai bija vajadzīga ne tikai liелgabalu gaļa, bet arī bezmaksas darbaspēks, un dzirkstele, kas lika uzliesmot dumpim, bija cara ukazs, kas paredzēja piespiedu kārtā iesaukt visus citautiešu (*inorodčeskih*) vīriešus vecumā no 19 līdz 43 gadiem „zemes darbiem” (galvenokārt tranšēju rakšanai) piefrontes joslā, kas tolaik sniedzās no Daugavas līdz Karpatiem. 10 miljoni islamticīgo, kas apdzīvoja cara impērijas guberņas Centrālāzijā – Turkestanā un it īpaši t.s. „Lielo stepi” – kazahu (tolaik oficiāli kirgīzu) ciltis, var teikt, jau „bez tā” ienāda carisko administrāciju, pārka-mo krievu ierēdniecību, arvien lielākā skaitā ieplūdinātos krievu kolonistus (*poseļency*) un īpaši kazakus, kas „stāvēja impērijas sardzē” un nicināja tos, kas nav pareizticīgie.

Te jāatgādina, ka 1914. gada oktobrī Vācijas un Austroungārijas aliansei pievienojās Osmaņu impērija, kuras valdniekam – turku sultānam – bija teoloģiski pamatots pasaules musulmaņu kalifa tituls, un turku aģenti prata aģitēt! Vārdu sakot, 1916. gada 4. jūlijā Samarkandas apgabala Hodžentas pilsētā sākās sacelšanās, un 17. jūlijā Turkestanas kara apgabalā tika izsludināts ārkārtas stāvoklis, jo pretestības vilni apturēt vienā rajonā neizdevās. Impērijas islamticīgos īpaši sanikvoja tas, ka taisni viskarstākajā ražas novākšanas laikā vīriešus gribēja atraut un sūtīt uz tālo piefrontes joslu, kas tiem bija sveša un absolūti vienaldzīga. Kazahi, uzbe-

ki, uiguri nebūt negrasījās ne tikai mirt, bet pat sviedrus liet „baltā cara” labā.

Grūti aprēķināt nemiernieku pareizo skaitu – viņu bija vismaz vairāki simt tūkstoši. Pret viņiem vērsās 30 000 krievu karavīru, kurus vadīja ģenerāļi Kuropatkins, Suhomlinovs un Folbaums (baltvācu cilmes). Nemierniekiem bija savi vadoņi – Džangildins, Kasimhodža un Amangaldi Imanovs (kad es 1941. gada rudenī mācījos Almaatas krievu plūsmas 1. vidusskolas 6. klasē, Amangaldi Imanovs skaitījās „puslīdz boļševiks”). Pagastu, pēc tam apriņķu līmenī tika ievēlēti hāni. Nemiernieku bruņotajām vienībām (galvenokārt jātniekiem) bija savs vēlēts orgāns – Keness (Sapulce), kas tiecās ievākt nodokļus.

Sacelšanās tika brutāli apspiesta. Kriušo nemiernieku skaits aplēsts kā vismaz 350 000, bet tiek minēts arī skaitlis 600 000. Precīzi mēs to laikam nekad nenošaidrosim. Ar artilēriju tika apšaudīti veseli ciemi, kuru iedzīvotājus „plāva” ar ložmetējiem. Nemiernieku naidis, kā jau teikts, bija vērstis arī pret krievu kolonistiem: nogalināti 2 325 šo pareizticīgo zemnieku, galvenokārt sievietes un bērni, jo vīri bija frontē. Spēku samērs bija tik nevienlīdzīgs, ka krievu korpus (30 000 vīru) zaudēja tikai 97 kritušos!

Bailes no represijām pamudināja 500 000 kazahus (pusmiljonu!) doties uz Ķīnu. Pats piedzīvoju līdzīgu situāciju.: 1942. gada rudenī, atrazdamies kā kara bēglis Ajaguzā – Turkestanas-Sibīrijas (Turksib) dzelzceļa mezglā, visapkārt dzirdēju sarunas, ka tūkstošiem kazahu jauniešu, kas negribēja „mirt par Staļinu” un kuriem Hitlers bija pie vienas vietas, dezertēja un ar pavadoņu palīdzību bēga uz Ķīnu, precīzāk – uz šīs valsts Sinczjaņas provinci. Tā pati aina bija vērojama arī Lielā bada laikā (1932-1933), kad boļševistiskās kolektivizācijas iznākumā kazahu tauta zaudēja no 1 līdz 2 miljoniem cilvēku – līmenis tuvojās Ukrainas golodomoram. Arī tad kādiem 100 tūkstošiem kazahu izdevās izbēgt uz Ķīnu.

Raksts, grafiski mazliet atšķirīgs, pārpublicēts no sērijas „Laiku un vietu mijās” sadarbībā ar autoru un laikrakstu *Brīvā Latvija / Laiks* (2016.30.1-5.II) redaktori Ligitu Kovtunu.

Par politisko analīzi, vairāku grāmatu, arī romāna *Mijkrešlis Mikrorajonā*, autoru Franku Gordonu skat. JG284:49 un arī rakstu JG270(2012):29-31 (<www.jaunagaita.net>)

Jānis Liepiņš

ULDIS ĢĒRMANIS STUDIJU GADOS

Latvijas Vēstures arhīva materiāli liecina, ka Uldis Ģērmanis 1933. gadā iestājies Latvijas Universitātē un 1941. gadā vienreiz, 1943. gadā otrreiz – ar maģistra grādu teicami pabeidza vācu okupācijas laikā pārdēvēto „Rīgas Universitāti” jeb *Universitāt in Riga* un pakalķemotāji – par Universitāti Rīgā.

Studenta lietā ir arī Ģērmaņa kristību un dzimšanas apliecības noraksts. Apliecību izdevis Vitebskas evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītājs Mārtiņš Celmiņš, kas nāk no Lubānas Nagļiņiem. Tā ir slavēna Lubānas Celmiņu dzimta, no kā cēlies ievērojamais politiķis Hugo Celmiņš, ko kā daudzus latviešu patriotus noslepkavoja čeka. Nagļiņi pazīstami arī ar to, ka tajos uzturējies Rainis, no šā mājvārda viņš izraudzījās savu segvārdu. Pēc Vitebskas Celmiņš bija mācītājs Lielsalacas draudzē. Apliecībā par lieciniekiem, proti, krustvecākiem ierakstīts Rūdolfs Zandersons un Alise Brechmane. Nacionālā teātra ievērojamā aktrise bija Ģērmaņa tiešā krustmāte.

Rīgas pilsētas 2. ģimnāzija, ko Ģērmanis beidza 1933. gadā, sniedza pamatīgu humanitāru izglītību, bet klašu, kur būtu klasiskas ģimnāzijas kurss, skolā nebija, tas nozīmē – grieķu valodu nemācīja. Taču Ģērmanis augstskolā tieši grieķu valodai veltīja lielu vērību. Students noklausījies profesora Ķīķaukas kursu grieķu literatūrā un apmeklēja semināru, kurā grieķu valodā lasīta un analizēta Eiripīda *Medeja*. Grieķu valodu pie profesora Jureviča Ģērmanis studēja četrus semestrus.

Jau vidusskolā stingri apguvis latīņu valodu, Ģērmanis augstskolā to mācījies gluži forsetā veidā, kādu fakultāte nemaz neprasija. Viņš ir apmeklējis pat latīņu sintakses kursu, ko lasīja Jānis Lezdiņš. Lezdiņa izcilās grāmatas *Elementa latina* vidusskolās izmantoja tie skolnieki, kam pēc II Pasaules kara latīņu valodu vēl bija iespējams mācīties. Rīgas 4. vidusskolā latīņu valodu pēc Lezdiņa grāmatām mācīja teologs Kārlis Kristofors. Ģērmanis apmeklēja seminārus, kas bija veltīti Tacitam, Horācijam, Ovidijam, un latīņu autorus pārzināja tik labi, ka bez kļūdīšanās varēja

citēt veselus dzejojumus. Sevišķi viņam patika Ovidija dzejas kopoījums *Amōrēs – Mīlestības dzeja*, kas uzsver domu par dzejas nemirstību. Bez grieķu un latīņu valodas Ģērmanis lielu vērību veltījis arī jaunajām valodām, apmeklējams vācu, franču un itāliešu valodas seminārus.

Bez specifiskajiem vēstures priekšmetiem students uzcītīgi sekojis visam, kas paver pasauli. Saprotamā kārtā dzirdētas obligātās lekcijas vēsturē un kārtoti eksāmeni. Ģērmanis apmeklēja Franča Baloža komplicēto lekciju ciklu Seno Austrumu vēsture un nolīcis eksāmenu tajā. Francim Balodim laimējās mēnesi pēc krievu okupācijas doties uz Zviedriju zinātniskā komandējumā. Tur viņš palika, Paškevica atbrīvots no dekāna un lektora pienākumiem, proti, Balodis tika atlaists no darba, nemaz vairs Rīgā neatrazdamies.

Izvēles priekšmetos Ģērmanis ir noklausījies Pētera Šmita ievadu valodniecībā, Staņislava Kolbuševska lekcijas poļu literatūrā, Borisa Vīpera lekcijas par antīko un baroka mākslu, klausījies lekcijas psiholoģijā, apmeklēja arī profesora Arbuzova lekcijas diplomātikā.

Visi studiju darbi, tāpat arī maģistra darbs, vērtēti teicami. Arveds Švābe Ģērmaņa rakstīto diplomdarbu *Kurzemes domēņu likumi Bīrona laikā* novērtējis ar atzīmi: *!oti sekmīgi*. Studiju darbs *Sociālā apgāde Rīgā līdz 18. gadsimta beigām* līdzīgā kārtā izpelnijās vērtētāju atzinību. Roberts Vipers ar augstāko atzīmi 1940. gadā vērtējis Ģērmaņa klauzūras darbu *Fridrichs Barbarosa*.

Studiju laikā Ģērmanim vajadzēja nokalpot obligāto dienesta pusotru gadu. Dienēdams Smagās artilērijas pulkā, viņš tika līdz kaprāļa pakāpei. Latvijas neatkarības gadu pēdējās vasarās ieviesa studentiem obligātos lauku vasaras darbus. Ģērmanis rektoram 1940. gada maijā lūdz, lai viņu no darbiem atbrīvo, ievērojot kalpošanu karadienestā, kādēļ nokavēts studiju laiks un ir jākārtoti liels skaits eksāmenu.

It drīz krievu okupācija (1940-1941) pārmainīja visu augstskolas dzīvi. Ģērmaņa studenta lietā ir apliecība, ko parakstījis neizglītotais Jānis Paškevics, kas ar Višinska pavēli tika iecelts par Latvijas Universitātes rektoru, kam uzdevums tika dots – iespējami drīz pārveidot augstskolu pēc Maskavas

Universitātes parauga. Jaunie statūti smieklīgā kārtā bija tiešs Maskavas Universitātes statūtu tulkojums, un augstskolu pārsauca par Latvijas Valsts Universitāti. Ar visiem iesāktajiem krievu okupācijas ievestajiem pārgrozījumiem Paškevičs tomēr nebija vēl pietiekami radikāls, viņa vietā tika norīkots krievu čekas pārstāvis Jānis Jurgens, kas parakstījis (1941.25.III) Ģērmaņa pagaidu apliecinību par universitātes beigšanu.

Paškevičs pēc atbrīvošanas no universitātes rektora amata amizantā un likumsakarīgā kārtā kļuva par Gaļas un piena rūpniecības komisariāta darbinieku, Jurgens – atbrīvots no rektora pienākumiem, varēja uzturēties Augstākās padomes deputāta krēslā, kas viņam tika piešķirts par politisko darbību Krievijā, mazāk – Latvijā, pavisam ne – par augstskolas sekmīgu vadīšanu. Abu politdarbinieku un čekas līdzstrādnieku portretu atrašanās augstskolas vadītāju galerijā kompromitē Latvijas Universitāti un Latvijas valsti.

Ģērmanis augstskolu beidzis pa divi lāgi, jo vācu okupācijas vara padomju diplomu ar visu Jurgena parakstu neatzina. Darbs Rīgas pilsētas 2. ģimnāzijā tāpat atspoguļots Latvijas Vēstures arhīvā. Skolotāju izglītības cenza komisija turpina ārkārtas stingru sijašanu, varētu pat sacīt, piekasišanos, domājot, piemēram, par folkloristes Annas Bērzkalnes atestēšanu skolotājas darbam tai pašā 2. vidusskolā. Ģērmanim komisija liek iesniegt ziņojumu par priekšmetiem, kas liecina par viņa pietiekamu izglītību pedagoģijā. Tie ir: didaktika, vispārējā pedagoģija, loģika un atziņas teorija, pusaudžu un jauniešu psiholoģija, vēstures metodika. Komisijas priekšsēdis Jānis Celms atestē (1942.16.III) Ģērmani par skolotāja kandidātu ar augstāko izglītību. Komisija ģimnāzijai ziņo (1941.1.X), ka Ģērmanis iecelts par vēstures un latīņu valodas skolotāja kandidātu bez augstskolas izglītības vēsturē.

Rīgas Universitātes rektors Mārtiņš Prīmanis komisijai vēstī (1942.16.III), ka Ģērmanis ir beidzis augstskolas pilnu kursu ar likumā paredzētām arodtiesībām. Bet vēl 1943. gadā Ģērmanis nav atestēts par pilntiesīgu vidusskolas skolotāju, un viņš Cenza komisiju lūdz to darīt, jo viņš jau divus mācību gadus strādājis par skolotāju. Skolas direktors Ernests Nagobads sniedz raksturojumu, ka Ģērma-

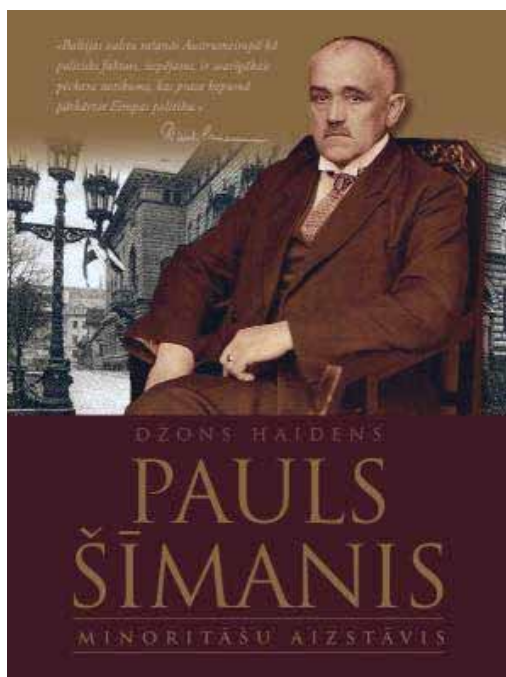
Juris Šlesers

MINORITĀŠU AIZSTĀVIS – KAD JĀSARGĀ VAIRĀKUMS?

Šķietamais paradokss neiziet no prāta, kad uz pēdām lasīšanai un rakstīšanai par latviskā vairākuma aizstāvjiem berklaviešiem nācies iedzījināties Eiropas minoritāšu tiesību celmlauža Paula Šīmaņa dzīves un darba daudzīnājumā, kas nule latviešu tulkojumā svinīgi atklāts Saeimā un Rīgas domē. Caur tulkotāja laipnību elektroniska make-ta veidā varēju ar to iepazīties dažas nedēļas pirms grāmatas publicēšanas. Britu vēsturnieks Džons Haidens (John Hiden, 1940-2012), speciālists Vācijas un Baltijas reģiona mijiedarbībā starp pasaules kariem, 44 gadu tecējumā pakāpeniski apzinājis šī vācbaltiešu Latvijas politiķa un patriota intelektuālo mantojumu, līdz 2004. gadā sarakstīja grāmatu *Minoritāšu aizstāvis (Defender of Minorities / Paul Schiemann, 1876-1944)*. Šogad ar Latvijas Okupācijas muzeja, Žaņa Lipkes memoriāla un privātu labvēļu atbalstu šī biogrāfiskā monogrāfija iznākusi latviešu un krievu valodās. Latviešu tulkotājs Pēteris Bolšaitis projekta popularizēšanas e-pastā raksta: „Šīmanis – viens no Satversmes au-

nis strādājis labi, bez stundu pasniegšanas bijis arī zēnu klases audzinātājs. Stājoties skolotāja darbā, Ģērmanim Izglītības cenza komisijai jāpaskaidro, kur viņš strādājis studiju laikā. Ģērmanis paskaidro, ka tās bijušas trīs institūcijas: Rīgas pilsētas vēsturiskais arhīvs, Latvijas Vēstures institūts un Pieminekļu valde. Augstskola apstiprina (1944.21.I) Ģērmanim vēstures zinātņu maģistra gradu.

Rakstnieka/medicīnas doktora Jāņa Liepiņa raksta pamatā ir referāts, kas nolasīts Latvijas Kara muzeja un studentu korporācijas „Fraternitas Livonica” rīkotajā konferencē „Piemini Ulldi Ģērmani!” (2015.3.X). Jāņa Liepiņa jaunākā grāmata ir *Ārrīgas teātris; Monologi, dialogi, eseju meti* (2015). Par Ulldi Ģērmani skat arī JG283:58 (www.jaunagaita.net)

toriem, visu pirmskara gadu Saeimas sasaukumu deputāts, ilggadīgs Rīga domnieks un ļoti aktīvs minoritāšu tiesību veidotājs un aizstāvis, ir atpazīstamākais Eiropas mēroga Latvijas politiķis. Latvijā viņš cīnījās (beigās nesekmīgi), lai nodrošinātu visu mūsu minoritāšu lojalitāti Latvijas valstij. Tas izskaidro, kādēļ esam nolēmuši grāmatu izdot arī krievu valodā.”¹

Dvīpadsmit nodaļās un apmēram 250 lappusēs Haidens hronoloģiskā kārtībā – reizēm pat pārmēru pedantiski detalizēti – apraksta šī žurnālista, jaunībā teātra entuziasta un jautras uzdzīves cienītāja, vēlāk politiķa un *domātāja* – un joprojām žurnālista – dzīves gājumu. Dzimis Jelgavā jurista ģimenē, studē jurisprudenci Vācijā, iegūstot doktora grādu, bet viņa sirds darbs ir rakstīt teātra kritikas. Bohēmiskā dzīve ieilgst mūža ceļturajā desmitgadē, kad viņu sagūsta „jaunā, daudzsološā” Minhenes aktrise Lote Šilere, bet I Pasaules karš, revolūcijas un Baltijas brīvvalstu nodibināšanās piesaista viņa intelektu politikai – it īpaši jautājumam, kas būtu darāms, lai vairākas tautas varētu laimīgi dzīvot vienā valstī, katrai turpinot atstāt savu etnisko kultūras dzīvi. Aizrautīgais teātra pasaules žurnālists ir „veicis sekmīgu pāreju no viena dzīves stila uz citu” (38). Pirmās nodaļas noslēgumā – „abu tautību tu-

¹ Džons Haidens, *Pauls Šīmanis / Minoritāšu aizstāvis*, Rīga: Laika Grāmata, 2015. No angļu valodas latviski tulkojis Pēteris Bolšaitis. Krievu valodā tulkojis Roalds Dobrovenskis. Oriģināls angļu valodā: London: Hurst & Co., 2004.

vināšanās jau bija kļuvusi par Šīmaņa dzīves mērķi. Gandrīz katrā otrajā 1914. gada rakstā iezīmējas brīdinājumi pret nacionālismu, vienalga vai krievu, vāciešu, latviešu vai citu” (40). Hmm... Kas tad nu?! – Pret *nacionālismu*?

Atlikušās vienpadsmit nodaļas veltītas trauksmainajam otrajam pusmūžam. (Kompulsīvais smēķētājs nomirst 68 gadu vecumā 1944. gada jūnijā Rīgā.)

Savas dzimtenes patriots – Pretstatā vācbaltiešu konservatīvajam vairākumam, 1918. gadā publicists Šīmanis iestājas par Igaunijas un Latvijas neatkarību, un kā Vācbaltu demokrātiskās partijas biedrs tiek ievēlēts Latvijas Satversmes sapulcē un visās Saeimās. Viņu īpaši nodarbina problēma, kā nodrošināt savas dzimtenes Latvijas demokrātiju un labklājību, reizē nosargājot vācbaltu minoritātes vācisko kultūras mantojumu. Vienīgais taisnīgais veids, viņam šķiet, ir ar līgumu panākt vienlīdzīgu visu Eiropas valstu nacionālo minoritāšu kultūras dzīves juridisku nodrošinājumu. Šīmaņa izpratnē, tas nozīmē šķirt konceptus *valsts* un *nācija* – līdzīgi, kā jau agrāk Eiropā ieviesta valsts un reliģijas atdalīšana. Valsts lai gādā par praktisko dzīvi, bet ar etnisko kultūru saistītās aktivitātes un vajadzīgos nodokļus kārtos attiecīgā nacionālā kopiena (*nācija*). Viena šādas autonomijas komponente ir skolas, un Latvijas Satversmes sapulcē (1920-1922) Šīmanis, kā Minoritāšu komitejas priekšsēdis, panāk „svarīgu autonomijas jēdzienu iekļaušanu Latvijas minoritāšu skolu likumā, ...[kurā] paredzēts, ka valsts rūpēsies par pamatskolas izglītību jebkuras minoritātes trīsdesmit skolēnu lielai grupai, kurai mācības notiks attiecīgajā mātes valodā” (70).

Pret „Latviju latviešiem!”, pret „Vāciju vāciešiem!” – 1921. gadā Latviju uzņem Tautu Savienībā, Šīmanis darbojas tās Minoritāšu komitejā un sākot ar 1922. gadu pārstāv Latvijas vācu minoritāti Eiropas Tautību kongresā. Līdztekus līdz 1933. gadam viņš ir Saeimas deputāts, kā arī vācbaltiešu avīzes *Rigasche Rundschau* redaktors. Trīsdesmitajos gados Eiropu pārņem vispārējs ekstrēma nacionālisma vilnis, vizīteiktāk Hitlera vadītais vācu nacionālsociālisms, kas aizrauj arī lielu daļu Latvijas vācbaltiešu. Vienlaikus latviešu sabiedrībā spēkā pieņemas ideja – „Latviju

latviešiem". 1933. gadā izglītības ministra Ata Ķeniņa pieteiktais mērķis radīt „vienotu latviešu kultūru” (angliskā oriģinālā „a single Latvian culture”) nostāda Šīmani opozīcijā, jo apdraudēta minoritāšu skolu autonomija. Latvijas Saeimas vācbaltiešu frakcijas spiediens panāk ministra Ķeniņa atkāpšanos no amata (202). Pārliecināts demokrāts, Šīmanis vienlaicīgi nonāk opozīcijā ar Latvijas vācu nacionālsociālistu kustību (*Bewegung*) un tās vadoni Erhardu Krēgeru: „Pēc būtības Šīmanis Krēgeru un viņa veida cilvēkus pielīdzināja tam pašam Ķeniņam” (203). Ar šādu nostāju, viņam drīz nākas atstāt *Rigasche Rundschau*, kas tad jau nonākusi hitleriskās Vācijas pavadā. Avīze tomēr Šīmanim maksā pensiju, un – it kā ārstnieciskos nolūkos – viņi abi ar Loti pārceļas uz Austriju. Gadu vēlāk, pēc 1934. g. 15. maija apvērsuma, Ulmaņa autoritārā valdība tomēr likvidē minoritāšu skolu pārvaldi un pieņem jaunu valodas likumu, kas „principā izslēdza vācu valodu no sabiedriskajām iestādēm”. Rezultātā *Bewegung* popularitāte vācbaltiešu sabiedrībā pieaug. (209) 1938. gadā, Hitleram grasoties Austriju pievienot Vācijai, Šīmaņi atgriežas Rīgā.

Austrijā Šīmanis sācis rakstīt pretnacistiski noskaņotai Polijas vācu avīzei *Der Deutsche in Polen*, un to turpina pēc atgriešanās Latvijā. Vienā no saviem pēdējiem rakstiem 1939. g. aprīlī zem virsraksta „Nacionālo minoritāšu kustības gals?” viņš rezignēti, tomēr reizē optimistiski, apcer savu centienu rezultātus. Haidens atstāta – „Šajā rakstā viņš pieļāva, ka kustības vadoni sevi maldinātu, ja viņi noliegtu, ka objektīvi pamati savu mērķu sasniegšanai ir zuduši. Viņam sāpēja atzīt, ka mērķis panākt likumus, kas palīdzētu vairākām tautām sadzīvot vienas valsts teritorijā un darboties kopējam labumam, dažām minoritātēm, īpaši Sudētijas vāciešiem, bija līdzējis kā aizsegs, lai gūtu dominanci. Tomēr raksta galvenais mērķis bija vēlreiz kategoriski uzsvērt ideālus un mērķus, uz kuru pamata Tautību kongress tika dibināts. Šīmaņa arguments? – ‘Nacionālo minoritāšu kustība, jau reiz izcīnījusi pozīciju blakus pirmskara nacionālismam, atjaunosies līdzīgai cīņai arī nākotnē’” (226).

Viņi grib asimilēt mūsu bērnus! – Kā savienot Šīmaņa „anacionālismu” un pārvalstisko nacionālo kultūru aizstāvību ar mūsu

dzīli izjusto nacionālismu un „Latviju latviešiem” sentimentu², kā līdzsvarot viņa intelektuālo un morālo mantojumu ar nepieciešamību nosargāt latviešu vairākuma pozīcijas savā zemē – vēl arvien, kopš II Pasaules kara? Kā ar Eiropas pašreizējo iedzīvotāju un viņu pēcnācēju vairākuma tiesībām savās zemēs, kad nabadzībā un cilvēku pārbagātībā virmojošā „trešā pasaule” stihiski *plūst iekšā?* (Kā – vispār *PASAULĒ* – savienot cilvēku instinktivo nacionālismu ar Šīmaņa viziju – *vairākām tautām sadzīvot vienas valsts teritorijā un darboties kopējam labumam?*)

Jaunās (II 2016.) Latvijas valdības deklarācija ietver punktu par ieceri veidot plānu pārejai uz vienotu standartu mācībām latviešu valodā valsts izglītības iestādēs, un krievu skolu aizstāvji neizslēdzot iespēju rīkot jaunas protestu akcijas.³ Nesens Latvijas universitātes pētījuma ziņojums liecina, ka agrāki mēģinājumi palielināt latviešu valodas īpatsvaru atjaunotās Latvijas brīvvalsts mazākumtautību skolās izraisījuši ļaunu pūļus ar krieviski skandētiem saucieniem – „Rokas nost no mūsu skolām!” – pārmetot, ka valdība gribot „asimilēt viņu bērnus.”⁴

Preambula – Pauls Šīmanis bija domātājs, tomēr ierobežots laikā un telpā. Viņš domāja par Eiropu, ne pasauli, par pagājušā gadsimta pirmajām četrām dekādēm, par Vāciju un Latviju, neko daudz par Krieviju. Viņš cīnījās par minoritāšu interesēm, ne par apdraudētām pamatnācijām – neparedzēja lielo rusifikācijas vilni, kas sagaidīja Latviju II Pasaules kara noslēgumā. Domājot par mūsdienām, līdzīga kalibra Latvijas tiesību domātājs ir Egils Levits, kurš ierosināja un Saeima 2014. g. 19. jūnijā pieņēma papildināt Latvijas Satversmi ar *Preambulu*⁵ – valsts idejisko pamatu formulējumam. Jaunā Preambula deklarē, ka „...Latvijas valsts ir izveidota (..) lai garantētu *latviešu nācijas*, tās valodas un kultūras pastāvēšanu (..) un nodrošinātu *Latvijas tautas* un ikviena brīvību un sek-

² Labi atceros sāniski pagāzto Jumja zīmi, ko trimdā bieži lietojām nacionālo jūtu stiprināšanai pagājušā gadsimta otrajā pusē, ko veidoja divi sakrustoti „L”.

³ *PBLA Ziņu Apskats*, 10. II 2016. – *Latvijas Avīze*.

⁴ Māra Laizāne, Aivita Putniņa, Ilze Mileiko, *Mazākumtautību skolu skolēnu identitāte un piederība Latvijai*. Rīga: Latvijas universitāte, 2015. Pētījuma ziņojums. (6. lpp.) <<http://tinyurl.com/laizane>>

⁵ https://lv.wikipedia.org/wiki/Latvijas_Republikas_Satversmes_preambula

mētu labklājību." Tālāk: „Latvija kā demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts (..) atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un *ciena mazākumtautības*.” (Izcēlumi mani – J.Š.) Preambula nepārprotami pasaka, ka Latvija ir nacionāla valsts un latviešu valodai un kultūrai ir konstitucionāla priekšroka pāri citām valodām un kultūrām valstī.

Termini „nācija”, „tauta”, „valsts”, „nacionāls”, „latviešu” un „Latvijas” tā sauktajā „tautas mutē” – un it sevišķi dažādās valodās, zemēs, laikmetos un tulkojumos – tiek *briesmīgi* jaukti un muļļāti.⁶ Satversmē jau kopš 1920. gada ir „Latvijas tauta”, tagad jaunajā preambulā nāk klāt termins „latviešu nācija”, un katram no šiem diviem terminiem ir sava atšķirīga juridiska jēga. (Jāuzmanās ar tulkošanu citā valodās – piemēram, angļiski abi termini var viegli iznākt „Latvian nation” – un muļļāšanās turpināsies!)

Tomēr nacionālu valsti – Tulkotājs Bolšaitis minētajā vēstulē skaidro, kāpēc pēc viņa un atbalstītāju atzinuma Šīmaņa personība un darbs pelna īpašu uzmanību šodien: „viņš cīnījās ...lai nodrošinātu visu mūsu minoritāšu lojalitāti Latvijas valstij. Tas izskaidro, kādēļ esam nolēmuši grāmatu izdot arī krievu valodā.” Šādu paralēļu vilkšana šim lasītājam rosinājusi – un turpina rosināt – garas pārdomas, turpu un atpakaļ – atšķirības turpina nomākt līdzības. Šīmanis cīnījās pret „nacionālismu”, aizstāvēja „nacionālitates”. Iepildināto krievu pēcteči 2016. gadā un vācbaltieši 1919. gadā – *līdzīgi*? Atšķirību daudz, 97 gadu aiza plata un dziļa. Šīmanis gribēja „anacionālu” valsti, kurai jāveicina visu nacionālo minoritāšu kultūras vienlīdzīgi ar pamatnācijas kultūru. Mūsu Satversmes Preambula saka, ka Latvija ir nacionāla valsts, kas „ciena mazākumtautības”.

Šīmaņa un Levita ideālās valsts modeļi ir atšķirīgi. Ja tomēr velkam paralēles, vai operatīvais vārds varētu būt – „ciena”? Šīmanis bija humānists – cienīja cilvēkus, meklēja taisnīgus ceļus, kā cilvēkiem sadzīvot. Šie principi mudināja viņu vācu okupācijas laikā slēpt un sargāt jauno ebrejieti Valentīnu Freimani, vēlāk ievērojamo Latvijas inte-

liģenti, populārā memuāra *Ardievu, Atlantīda!* autori.

Sargājamā pamatnācija – Vārdi „ciena” un „taisnīgums” ir Preambulā, un bija būtiski Šīmanim. Ja viņš vēl būtu starp mums, kāda būtu viņa vīzija savas dzimtenes nākotnei – redzot, ka Latvijas pamatnācijas kultūra un eksistence ir apdraudētas no nesamērīgi lielas nelikumīgi radītas krievvalodīgu iedzīvotāju minoritātes tās teritorijā? Vai taisnīguma izpratne nebūtu viņu pārliecinājusi, ka šādā gadījumā apdraudētā pamatnācija ir *sargājamā* kopiena, un nepieciešama ārkārtas nostādne – ko angļu valodā sauc „affirmative action”?⁷

Dabīgi – Latvijas krievvalodīgie iedzīvotāji nav vainīgi vai vainojami, par to, ka viņi tur ir. Vaina ir pagājušo paaudžu kļūdās un maldos. Latvija ir izšķiriesies pieturēties pie savas kultūras mātes Eiropas, un Eiropa ir izšķiriesies atmetst fašismu, nacismu, rasismu, komunismu, cilvēku dehumanizāciju un vardarbīgu „etnisko tīrīšanu” kā dzīves problēmu risināšanas līdzekļus. Šie principi un Latvijas Satversme nosaka, ko var un ko nevar. Operatīvais vārds vēl arvien rādās „ciena” – viena kopība ciena otru un tās kultūru. Turklāt – tā kā cilvēku neviens nevar piespiest kaut ko vai kādu cienīt – šis vārds Satversmē pielaiž zināmu „wriggle room” jeb „gorīšanās telpu” – kuras robežās oponenti var rast un izmēģināt sadzīves variantus, cerībā eventuāli ļaut nostiprināties *abpusējai* ciņai.

Ciēna prasa izpratni, izpratne skaidrošanu, tā savukārt laiku, pacietību un vēsu prātu – un eventuāli gatavību cienīt bijušo pretinieku. Rādās, ka trešā lieta, ko varam mācīties no Paula Šīmaņa, ir neatlaidība. Tā piemita arī Džonam Haidenam un tulkotājam Pēterim Bolšaitim. Grāmata ir interesanta un nozīmīga, kaut pagrūti lasāma – *neatlaidību lasītājam!*

JG redakcijas loceklis ārsts Juris Šlesers dzīvo Bostonā, raksta apceres un recenzijas par nemedicīniskiem tematiem kopš 2006. gada.

⁶ Piemēram: „*Tautu Savienība*”, „Apvienotās *Nācijas*”, „Amerikas Savienotās *Valstis*” („one nation indivisible”), Organization of American *States* (O.A.S. – runa ir par Ameriku kopkontinentu), latviski „nacionalitāte” = „tautība”, bet angļiski „nationality” = „country of birth”, arī „citizenship” – utt., utjpp., ...

⁷ Burtiski tulkojot – „apstipriņoša darbība”. Domāts taisnīgi nepieciešams papildus atbalsts.

leva Vītola

EKSPEDĪCIJA PA SIBĪRIJAS LATVIEŠU CIEMIEM

Sibīrija nav tikai tāla un drūma vieta, kur izsūtījumā traģiski aprāvās un mainījās daudzu latviešu likteņi. Te, sākot jau ar 19. gs. otro pusi, uz dzīvi pārcēlās ievērojams skaits latviešu un latgaliešu, lai Jeņisejas guberņā savā īpašumā iegūtu zemi brīvai un pastāvīgai saimniekošanai. Novosibirskas un Krasnojarskas apgabalos – Timofejevķā, Lejas Bulānā un Sukinavā – joprojām skan latviešu un latgaliešu valoda. Piemēram, Timofejevķā, kuru ap 1895. gadu dibināja izceļotāji no Ludzas, latgalieši nekad nav pratuši latviešu valodu. Viņi zina tikai savu Ludzas izloksni, turklāt ar to vārdu krājumu, kas bija aktuāls viņu senču izceļošanas laikā Vitebskas guberņā. Timofejevķiešiem, piemēram, nav tāds kustību apzīmējošs vārds kā „braukt”, tā vietā lieto „jāt”, un gluži pašsaprotami skan jautājums: „Kā jūs atjājāt pie mums – ar lidmašīnu vai vilcienu?” Cūsku tur sauc par tārpu, iela ir olņica, sīpols ir cibuļs, kaitēties nozīmē spēlēties, sveicienu atņems tikai tad, ja teiksiet – Vesels!, uz „Labdien!” neviens nereaģēs.

Gan Timofejevķā, gan Lejas Bulānā latviešu skaits ik gadu nenovēršami sarūk, progno-

Timofejevķa

zējams, ka pēc kāda laika reiz tik kupli apdzīvotie ciemi Tartasa upes un Kebežas upes krastos iznīks pavisam. Vecie aiziet mūžībā, jaunie un spēcīgie pārceļas uz perspektīvākām dzīves vietām – blakus esošiem lielākiem, rajona vai apgabala centriem.

Pēc 28 stundu brauciena ar Transsibīrijas ekspresi nonākam Krasnojarskas apgabalā, kur atrodas savulaik viens no lielākajiem latviešu ciemiem Sibīrijā – Lejas Bulāna. Lejas Bulānas dibināšanai ir atšķirīgs vēstures stāsts, proti, tās pirmie iedzīvotāji bija luteriņie katordznieki, kas par dažādām apsūdzībām un pārkāpumiem cara laikā no Latvijas tika izsūtīti, kā tolaik, teica – uz „pašiliju”. Par oficiālo Lejas Bulānas dibināšanas gadu tiek uzskatīts 1858. gads. Tagad ciemā, kurš atrodas izcili skaistā vietā – Sajānu kalnu piekājē, kas tiek dēvēta arī par Sibīrijas Šveici – saskaitām 42 iedzīvotājus. Bulānas skola, kur atradās arī neliels muzejs par ciema vēsturi un iedzīvotājiem, tika slēgta 2012. gadā. Šobrīd Bulānā vēl darbojas lasāmāja jeb bibliotēka, kas pilda kā kultūras nama, tā arī feldšerpunkta un dažkārt arī baznīcas funkcijas. Toties bulānieši ar apbrīnojamu sīkstumu savā starpā turpina sarunāties tikai skaidrā latviešu valodā, kas liecina par piederību Kurzemes un Vidzemes lībiskajām izloksnēm. Vecākā Lejas Bulānas iedzīvotāja Alīda Melbārde skaita tēvreizi latviešu valodā.

Mūsu ekspedīcijas laikā daudzi vietējie pa dienu nebija mājās, jo Bulānas kalnos un gra-

Vecākā Lejas Bulānas iedzīvotāja Alīda Melbārde skaita tēvreiži latviešu valodā.

vās vāca papardes, to ievākšanas laiks ir īss – 2-3 nedēļas, jo pāraugušas, cietais un stiegrains tās vairs nav ēdamas. Tās tiek nodotas uzpircējiem, kas tālāk papardes sāla, apstrādā un eksportē uz Japānu, Taizemi un citām austrumu zemēm.

Nem tik savas valodas! Visvairāk latviešu dziesmu dzirdējām un ierakstījām Sukinavā. Te, pavisam netālu no palielas pilsētas Ujāras, ir ciems, kur kopā dzīvo ne tikai latvieši, bet arī igauņi, vācieši, krievi. Savulaik tas tika saukts par Sibīrijas Marienburgu – Alūksni, jo pirmie ieceļotāji, kas veidoja te 19. gs. beigās savus hutarus jeb saimniecības, iebrauca no Alūksnes puses. Sukinavā nejut ne pamestību, ne nolemtību, te diez vai tik drīz atgriezīsies taiga un tās saimnieks lācis, ciemam iznīkstot. Toties, dzīvojot tik plašā multinacionālā vidē, par latvisko nākas īpaši rūpēties. Latviešu sievas kopā sauc un ciema vēsturi vāc zinošā un apsviedīgā Zenta Nazarova. Tas nekas, ka sukinavietes savā starpā, lai arī latvietes būdamas, runā krieviski, toties viņām ir savas dziesmas (kuras kādreiz dziedāja pat uz 7 balsīm), kopīgi pasākumi, pašgatavoti latviski svētku tērpi, lepnums un prieks būt par latvietēm.

Pēc 2012. gada skaitīšanas datiem Krasnojarskas apgabalā sevi par latviešiem uzskatījuši 2500 cilvēku, viņu vidū ir gan izceļotāju, gan deportēto pēcteči, gan Visariona Saules pilsētas ļaudis. Daudzi no viņiem gribētu braukt uz Latviju, varbūt pat atgriezties uz dzīvi, tomēr paliek pie savējiem, – kas mājās, kas kapos. Turklāt valda viedoklis, kā to dzirdējām vairākkārt, ka Austrumu latviešus Latvijā neviens negaida un negrib. Iespējams, te pie vainas milzu propaganda, kas ļaužu prātus Krievijā pārņem galvenokārt ar TV starpniecību, kur stāsta, ka Latvijas šprotes ir indīgas un krieviem Latvijā aizliegts runāt krieviski. Neskatoties uz to, ka it visur, kur vien veries Novosibirskas un Krasnojarskas ielās, lidostās, dzelzceļa stacijās, dominē zili,

balti, sarkani uzvaras saukļi un Georga lentītes, gan Ačinskā, gan Krasnojarskā darbojas latviešu biedrības, kas vēlas saglabāt savu senču mantojumu, sadarbojas ar Latviju, turpina pilnveidot savas zināšanas latgaliešu un latviešu valodā, dziesmās, rokdarbos.

Ieva Vītola ir muzeja un pētniecības centra *Latvieši pasaulē* projekta *Latvieši Sibīrijā* vadītāja, kura kopā ar LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras pētniekiem Aigaru Lielbārdi un Sandi Laimi veica lauka pētījumus Sibīrijas latviešu ciemos Novosibirskas un Krasnojarskas apgabalos. Brauciena laikā Timofejevkā, Lejas Bulānā, Sukinavā, Novosibirskā un Krasnojarskā tika satikti vairāk nekā 60 latvieši. Tika pierakstīti dzīvesstāsti, pār fotogrāfētas fotogrāfijas no personīgajiem albumiem, muzeja krājuma kolekcijai pārvesti unikāli, Sibīrijas latviešu dzīvesveidu raksturojoši, priekšmeti – latgalietes Ņinas Kukules vērpjamais ratiņš no Timofejevkas, logu rotājošais kokgriezums no Lejas Bulānas latvieša Viļa Kalniņa mājas, Lejas Bulānas latviešu skolnieku slēpošanas zābaki, kokamatnieku Ledskalnu dzimtas ēvele un koka āmurs no Sukinavas, dažādi glīti rokdarbi (zeķes, cimdi, lakati, krēsla pārsegi), Timofejevkas skolēnu burtnīcas un projektu darbi, grāmatas, u.c. Šī gada maija beigās LNB notika izstāde par Sibīrijas latviešu diasporu un Ievas Vītolas referāts par ekspedīciju un Sibīrijas latviešiem. Skat. arī *Latviešu Pasaulē* apkārtrakstu (2016.III)

Timofejevkas latgalietes Ņinas Kukules vērpjamo ratiņu atvedām mugursomās uz Latviju un tas nonāca muzeja *Latvieši pasaulē* krājumā. Attēlā Ņinas meita Taņa ar mazdēlu.

Valters Ščerbinskis

„PADOMJU LAIKI” VAI „PADOMJU OKUPĀCIJA”

Līdzīgi skanošajiem vārdu savienojumiem ir dziļa savstarpēja saikne. Tajos ir gana daudz kopīgā, bet tajos ir arī daudz atšķirīgu elementu. Ja ātri paveramies uz abiem jēdzieniem, redzam, ka atšķirīgais slēpjas smagnējā vārda „okupācija” esamībā un neesamībā.

Runājot par tiem 50 gadiem, mēdz lietot dažādus apzīmējumus: „krievu laiki”, „Padomju Savienības laiki”, „okupācijas laiki”, bet visplašāk – „padomju laiki”. Šī vārdu savienojuma popularitāte lielā mērā atspoguļo to, ko mēs, sabiedrība, saprotam ar šo aizgājušo laikmetu.

Jēdziena apzīmējums norāda arī uz attiecīgā jēdziena saturu. „Padomju laiki” ir visai neitrāls jēdziens, kas neietver sevī emocionāli negatīvo saturu, ko radījis šis totalitārais režīms. Šie vārdi var palīdzēt aizmirst vai arī nekad neuzzināt šī necilvēcīgā režīma īsto dabu.

Režīms, kuram Latvija vardarbīgi, pretēji tās pilsoņu gribai, tika pakļauta, bija viens no nežēlīgākajiem, brutālākajiem režīmiem, kādi pastāvējuši cilvēces vēsturē. Nežēlīgas represijas, sociālās un saimnieciskās dzīves pilnīga pārveidošana, tradicionālās politiskās dzīves likvidācija, līdzšinējo vērtību orientieru radikāla nomaiņa, totāla kontrole pār individu – to nozīmēja Padomju Savienība. Konformisms, piemērošanās, dubultstandarti, likuma otršķirīgums bija padomju pilsoņa ikdienas neatņemama sastāvdaļa.

Padomju Savienība sabruka, nespēdama uzcelt utopisko komunismu. Eksperiments beidzās nesekmīgi, tomēr izpostītās cilvēku dzīves un prāti palika. Latvija atguva neatkarību ne jau ar cilvēkiem, kas pēkšņi varēja atgriezties 1940. gadā (pirms okupācijas) un sākt visu no jauna. Latvijas sabiedrību veidoja totalitārās valsts pieredzi ieguvušie cilvēki – cilvēki, kuri neko citu kā vien vairāk vai mazāk sekmīgu sadzīvošanu ar šo īpatnējo režīmu nepazīna.

Ir pagājuši pārdesmit gadu ikdienas rūpju māktajā demokrātiskajā, kapitālistiskajā un neatkarīgajā valstī. Kāda bija šī mūsu pagātne PSRS okupācijā? Kādus secinājumus no tā varētu gūt?

Ir skaidrs, ka līdzās akadēmiskiem pētījumiem, kuriem būtu jānosaka režīma būtības ietvars, pastāv un pastāvēs individu atmiņas. Gan pētnieku radītie pētījumi, gan sabiedrības atmiņas, kas materializējas grāmatu, rakstu vai, piemēram, filmu formā, veidos sabiedrības kopējos priekšstatus par pagājušajiem laikiem.

Padomju okupācijas laikos augušajiem nebija skaidras izpratnes par režīma legitimitātes tiesiskajām niansēm, par to, cik daudz un ar kādiem mērķiem Latvijā iepludināja PSRS pilsoņus, nebija skaidrs, kur vienīgā partija un tās propagandisti melo, kur blefo un kur saka patiesību. Tajā pašā laikā vairums latviešu intuitīvi gluži skaidri definēja savu attieksmi pret šo „krievu un komunistu valdīšanu”. Mūsdienās liela daļa cilvēku paši nav pieredzējuši šos laikus. Tiem, kuri ir pieredzējuši, atmiņas par aizgājušajiem laikiem lēnām izgaist. Paliek tikai emocijas, atsevišķi fakti. Dažkārt pozitīvi, dažkārt negatīvi. Visam cauri tomēr vijas jaunības izjūtas. Neatkarīgi no piedzīvotā, skaidrs, ka tad „zāle bija zaļāka”.

Tie, kuri vēlas noskaidrot, kas tad īsti bija šis režīms, var iet uz muzejiem, lasīt pētījumus vai iegūt ticamu pētnieku sagatavotu informāciju citviet. Diemžēl vēstures pētniecībā lietas nav attīstījušās tā, kā nākas (vienkārša patiesība: nav naudas, nav cilvēku, nav pētījumu). Tomēr risinājumus var rast arī esošās situācijas ietvaros, izdalot noteiktas, valstij būtiskas prioritātes. Padomju okupācijas laiku pētniecība pašlaik (varbūt vienīgi neskaitot represijas) noteikti nav prioritāte. Nav sistemātiska atbalsta jaunu pētnieku darbam, netiek radīts pamats monogrāfiju rakstīšanai, diskusijām par šo Latvijas vēstures periodu.

Kas notiks ar tautiešiem, ja netiks pievērsta uzmanība šī laikmeta pētniecībai?

Nevienam nav lielu šaubu par nacistu režīma briesmu darbiem un to, ka tā patiešām bija „okupācija”.

Par padomju okupācijas laikiem gan tā gluži teikt nevar. Cilvēks, kurš pirms gadiem ap-

meklēja Okupācijas muzeju, attiecīgajā ekspozīcijas daļā varēja iepazīties ar kultūras un industriālajiem sasniegumiem – kāds gan te režīms, kāda gan te okupācija! Turpina iznākt grāmatas, kas pārpilnas ar nekritisku nostalgiju (ak, aizgājušo gadu šarms!). Okupācijas laika kino (it īpaši stilīgajās, gaišajās „nevainīgo” 60. gadu filmās), protams, jūs nekādā gadījumā neatradīsiet režīma negācijas un jebkādu kritiku vai konceptuālu padomju totalitārisma analīzi. Tajā pašā laikā mums nav pētījumu ne par padomju režīma kultūru, ne par nacionālo politiku, ne par industrializāciju, ne arī par ļoti daudziem citiem jautājumiem okupētajā Latvijā. Līdz ar to plašāka sabiedrība nemaz nezina, kāds šis laiks bija patiesībā, un vienīgais avots ir mūsu gaistošās atmiņas.

Redzamākā padomju okupācijas perioda pētniece prof. Daina Bleiere intervijā laikrakstam „Neatkarīgā Rīta Avīze” atzīst: „Vairāk domāju par tiem cilvēkiem, kam tagad 30 gadu, kuri reāli padomju iekārtā nav dzīvojuši. Viņi tad piedzimuši, bet pašiem nav nekādu reālu atmiņu. Tas nozīmē, ka atkal pēc gadiem 10-20 var sākties šīs iekārtas idealizācija. Vēl jo vairāk tādēļ, ka komunistiskā ideoloģija balstās uz utopiju – sapni par ideālu politisku iekārtu, kurā visas reālās pasaules problēmas tiks atrisinātas.”

Šādā veidā lēnām, pakāpeniski no sabiedrības atmiņas pazūd totalitārā režīma represijas, nebrīvība, galu galā – arī pats neatkarīgās Latvijas okupācijas fakts. Vai daudzi cilvēki mūsdienās apzinās, ka vēl pirms kādiem 30 gadiem mēs dzīvojām valstī, kuras tuvākā radniece bija Ziemeļkoreja?

Bleiere arī min, ka ne jau čekistu vai stukaču saraksta publicēšana dos ko nozīmīgu sabiedrībai, daudz svarīgāk būtu saprast šo sistēmu, kā cilvēki tajā dzīvoja, darbojās.

Cita starpā, runājot par Latvijas Republikas simtgadi un dāvanām. Uzdrošinos apgalvot, ka kārtīga, profesionāla, mūsdienīga zinātniska monogrāfija par padomju okupācijas gadiem būtu daudzkārt noderīgāka lieta mūsu sabiedrībai un valstij simtgadē nekā daudzie raksti par Latvijas dibināšanas laikmetu.

Dr. hist. Valtera Ščerbinska raksts pārņemts no literatūrai, vēsturei un publicistikai veltītā žurnāla *Domuzīme* (2016,1), kas iznāk četras reizes gadā. Galvenā redaktore Rūdiņa Kalpiņa.

PĒRCIET, ABONĒJIET, DĀVINIET, ATBALSTIET JAUNO GAITU!

Jaunā Gaita ir globāls vislatviešu bezpeļņas kultūras izdevums. Redaktori un darbinieki nesaņem algu, rakstu autori nesaņem honorārus. Arvien meklējam izpalīgus, atbalstu un, galvenais, lasītājus!

Abonēšanu un ziedošanu varat nokārtot ne tikai ASV/Kanādā šo zemju valūtās. Maksājumus varat kārtot arī pie *JG* pārstāvjiem Latvijā, Eirozonā un Austrālijā.

SKAT. MUGURVĀKA IEKŠPUSI!

Labvēļu pakāpes:

Bronzas:	līdz \$99 = €88
Sudraba:	no \$100 līdz \$499
Zelta:	no \$500 = €442

Labvēļu vārdi publicēti katra *JG* numura pēdējā lappusē.

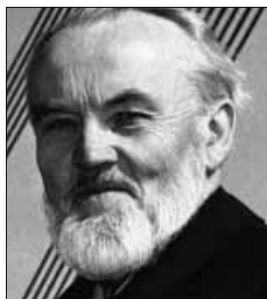
LATVIEŠI PASAULĒ

Skat. 50.-51. lpp.

VEĻIEM PIEVIENOJAS mākslinieks, scenogrāfs, grafiķis **Ilmārs Blumbergs** (1943-2016), absolvējis Rīgas lietišķās mākslas vidusskolu (1963) un Latvijas Mākslas akadēmijas Glezniecības nodaļu (1972), strādājis Dailes teātrī par scenogrāfu (1969-1978), arī citos teātros gan Latvijā, gan arī ārzemēs. Vairākkārt apbalvots. TZO (1995), Spēlmaņu nakts balva par mūža ieguldījumu (2009). Mākslinieka uzskatā *māksla ir ārpus kritērijiem*. Ar JG Blumbergs stājas sakaros jau 80. gados. Skat. JG275(2013) un <jaunatgaita.net> ●●● **Paulis Kļaviņš** (1928-2016), teologs (Bonnas U.) kristīgo kustības *Gaismas akcija* iedvesmotājs un vadītājs, cīnītājs par cilvēka universālajām tiesībām – ticības, domas un vārda brīvību. Viņa uz Rietumiem izvestā (80. gados), *Radio Brīvā Eiropa* (Minhenē) nodotā filma par Maskavas soda nometnēm Latvijā gūst ievēribo ārpus PSRS. Latvijas Kristīgo demokrātu savienības pr-jis, Totalitārisma seku dokumentēšanas centra vadītājs. 6. un 8. Saeimas un arī ES Eiropas Parlamenta deputāts. ●●● Literatūrzinātniece **Inta Čaklā** (1941-2016), kuras ieguldījums latviešu dzejas kritikā un dzejas izlašu, dzejoļu krājumu un dzejnieku *Rakstu* (Friča Bārdas, Vizmas Belševicas, Imanta Ziedoņa) veidošanā ir neatsverams. Literatūras gada balva par mūža ieguldījumu literatūrkritikā (2005). Rakstu un recenziju izlase *Kas dzīvo vārdos* (2013). 90. gados rosināja dzejnieci un prozaikāi Margitu Gūtmani sarakstīt atmiņu grāmatu par pēckara politiskajā trimdā (Stokholmā) mirušo dzejnieci Veroniku Strēlerti *Dzīve ir viens vella izgudrojums*, ko arī rediģēja (skat. JG273, 2013). ●●● Kinooperators un dokumentālists **Andris Seleckis** (1937-2016), absolvējis Kinematogrāfijas institūtu Maskavā. Atstātajā mantojumā Latvijas kino vēsturē nozīmīgas dokumentālās filmas: *Līdz bīstamai robežai*, *Augstākā tiesa*, *Augstā dziesma*, kā arī spilgti Atmodas laika kino hronikas kadri. (re)

Ilmārs Blumbergs

Paulis Kļaviņš

Inta Čaklā

Andris Seleckis

JAUNIZDEVUMI

LATVIEŠU RAKSTNIEKI CITVALODĀS

Apgāda „Jumava” sadarbībā ar austriešu izdevniecību „Wieser” publicētajā bilingvālajā **Knuta Skujenieka** dzejoļu krājumā dzeja no krājuma *Sēkļa sniegā* un ārpuskrājuma dzejoļi lasāmi paralēli latviešu un vācu valodā (atdzejojis Valdis Bisenieks). ●●● Francijā iznākusi **Jāņa Joneva** *Jelgava 94 - Metal* (tulc. Nikolā Ozano (Nicolas Auzanneau)). ●●● **Noras Ikstenas** *Dzīves stāsti* kļūst par pirmo mūsdienu latviešu literatūru hindi valodā (tulc. indiešu rakstniece Tedži Grovere). ●●● Latvijas Ārpolitikas institūta dibinā-

tājs **Atis Lejiņš** angļiskojis savas mātes Annas Lejiņas biogrāfisko darbu *Dzīvot dzīvo dzīvi* (Stokholma, 1988) ar nosaukumu *Anna's Story*, aicinot arī ārzemēs iepazīt Latvijas vēsturi. ●●● Bilingvālā latviešu un spāņu tautas dziesmu izlase *Dialogs. Latviešu un spāņu tautas dziesmas / Dialogo. Canciones populares de Letonia y España* tuvina spāņu lasītājus latviešu dainām. Izdevumā iekļauta arī bijušās prezidentes Vairas Viķes-Freibergas apcere pat dainām un profesora Damaso Lopesa Garsijas pārskats par spāņu tautas dzejas nozīmi. (vg)

DZEJA – Ronalds Brieža trešais krājums *Zāles pret nemirstību* ir *gudrs stāsts dzejā par Austrumiem, mūsu, rietumnieku uztverē*, apgalvo krājuma redaktors Māris Salējs. ●●● Māksliniece un dzejniece **Ruta Štelmahere** atzīst, ka krājumā *Krekls* ir *neapzināti mēģinājusi attaisnot nepiepildīto tekstilmākslinieces aicinājumu*. ●●● **Maijas Laukmanes** krājums *Tumsā iekļiedzas pūces* vēsta par mīlestību, sapņiem, gaišām skumjām un ceļu uz savas dvēseles jūtām. ●●● Jaunā dzejniece **Inga Pizāne** pirmajā krājumā *Tu neesi snieg* runā par mīlestību. ●●● Austrālijā dzīvojošā gleznotāja un rakstniece Lidijs Dombrovska laidusi klajā savu deviņto dzejgrāmatu *Vējavas*, ievēdot lasītāju krāšņajā, salīdzinājumiem pilnajā un vēju šūpotajā pārdomu un dzejas pasaulē. (vg)

PROZA - Izlasē *Latviešu mīlas stāsti* sakopotī astoņi koķetīgi un erotikas caurstrāvoti 20. gs. sākuma rakstnieku **Falija** (Konrāds Bullāns, 1877-1915), **Riharda Valdesa** (Rihards Bērziņš, 1888-1942), **Edvina Medņa** (1897-1967) un **Elzas Pazuļes** (mir. 1981. g.) darbi. ●●● **Ieva Melgalve** romānā *Mēness teātris* turpina darboties zinātniskās fantastikas jomā, atainojot nākotnes pasauli, kurā dzīvs palicis tikai milzu teātris, kurā uz neskaitāmām skatuvēm tiek spēlēti dzīvie seriāli - par ārstiem, izgudrotājiem, milētājiem, noziedzniekiem, pelnrušķītēm..., bet nevienš nezina, kurš ir šīs milzu izrādes režisors. ●●● Maģiskā reālisma garā rakstītajā romānā *Mierielas vilkme*, savijot kopā reālo un sadomāto vēsturi, **Laima Kota** (bij. **Muktupāvela**) mēģina izstāstīt Rīgas Miera ielas vēsturi. ●●● **Ingunas Baueres** romānu cikla *Ne zelts, bet puteklis* otrā grāmata *Hernhūtiešu meitas* ir veltījums latviešu lauku sievietēm, kuras savā bērnībā vienas no pirmajām sāka apmeklēt skolu, jo iepriekš meitenēm tas bija liegts. ●●● Izdevēji sola, ka **Otto Ozola** krājumā *Neērtās patiesības*. *Vēstules XXI gadsimta latvietim* sakopotie materiāli neļaus nakti mierīgi gulēt. ●●● Jaunais rakst-

nieks **Georgs Rubenis**, ar augstāko izglītību uzņēmējdarbības vadībā, vairāk nekā 10 gadus strādājis žurnālistikā un sabiedriskās attiecībās, tagad vada lekcijas par sevis pilnveidošanu, un izdevis savu debijas romānu *Apslēptā mehānisma likums*, kurā stāsta par kāda jauna vīrieša pieaugšanu un vietas atrašanu sabiedrībā. ●●● **Margarita Grietēna**, kas pazīstama kā žurnāliste un nopietna rakstniece **Inga Jērūma**, savu nenopietno dzīvi izdzīvo ironiskos detektīvomānos, taču jaunākajā stāstu krājumā *Kuģi lēni apledos*, ar apakšvirsrakstu *Stāsti par mīlu, dzīvi, nāvi un eņģeļiem* apvieno Margaritas Grietēnas nebēdīgumu un Ingas Jērūmas psiholoģiskā portreta meistarību. ●●● **Arno Jundzes** kriptotrilleris *Bergs un relikviju mednieki* ietver gan pagātnes noslēpumus, kas jāatmin, gan svarīgus artefaktus, kas jāatrod, un to veic simpātisks un erudīts galvenais varonis un viņa pavadone. ●●● Radiožurnālists **Dzintars Tilaks** uzrakstījis asredzīgu, humoristisku, viegli ironisku romānu *Piķis un zēvele jeb Latvju biznesa nacionālās īpatnības*, kurā atainota kāda neparasta situācija, kas atgadās mūsdienā Latvijā – parastam latvietim no zila gaisa tie iedots sākuma kapitāls, lai attīstītu biznesu. ●●● Latvijas vēstures romānu sērijā *Mēs. Latvija, XX gadsimts* iznācis piektais romāns – **Gundegs Repšs** *Bogene*, kas vēsta par 1940.-1941. gada notikumiem Latvijā. ●●● Latgāliešu rakstnieka **Raibā** stāstu krājumā *Zalta tesmini* ievietoti 5 stāsti. (vg)

DAŽĀDA SATURA – *Kuģa žurnāls* ir **Ineses Zanderes** literārā dienasgrāmata, kurā sakopotas piezīmes, raksti, fragmenti, vēstules un sarunas no laika posma, kas saistīts ar žurnālu *Rīgas Laiks* (1994-2007). ●●● Literatūrkritiķa **Jāņa Čākura** *Trešā grāmata* ir visplašākais viņa darbu sakopojums, kura trijās nodaļās aplūkotas 17 personālijas, 12 grāmatu apskati un 27 recenzijas. ●●● Grāmatā *Zem LKP kupola. Ieskats Latvijas Komunistiskās partijas likločos (1945-1991)* žurnālists, politiskais komentētājs un rakstnieks **Voldemārs Hermanis** ieskatās tā laika redzamā komunistiskās partijas funkcionāru – Jāņa Jurgena, Viļa Krūmiņa, Eduarda Berkla, Jāņa Britāna, Arvida Grigūļa, Alfrēda Čepāna, Mārites Rukmanes, Jāņa Vagra, Alfrēda Rubika un Anatolija Gorbunova – gaitās. ●●● Jau pēc filozofa nāves nākusi klajā **Viļņa Zariņa** (1930-2014) grāmata *Nacionālisma ideoloģija un tās izpausmes Latvijā*, skaidrojot nacionālisma idejiskās saknes, tā propagandas spēku un ideoloģisko apmātību. ●●● Grāmatā *Šķērsiela 13. Latviešu dibināts Gulags* režisors un scenārists Tālvāldis Magrēvics izstāģē rīdzinieka Eduarda Bērziņa dzīves ceļu no viņa mākslas studiju laika Rīgā un Berlīnē līdz kļūšanai (ar Staļina pavēli) par Kollimas koncentrācijas nometņu sistēmas priekšnieku, kura vara bija neierobežota līdz pat viņa likvidēšanai pag. gs. 30. gadu nogalē. ●●● Ceļotājs un piedzīvojumu meklētājs **Harijs Sils** grāmatā *Aukstās upes* stāsta par pārdrošiem latviešu vīriem, kas stājušies pretī ziemeļu dabai, laivojot Kanādas ziemeļu upēs. ●●● **Imanta Lancmaņa** *Vidzemes muižu arhitektūra. Arhitektūr Livandisher Gutshäuser* atspoguļo Vidzemes muižu arhitektūras attīstību no viduslaikiem līdz I Pasaules karam, papildinot to ar bojā gājušo muižu kungu māju attēliem un to cēlāju portre-

tiem. ●●● Aizrautīgais ornitologs **Juris Lipsbergs** savus piedzīvojumus putnu pētišanā sakopojis *Klaidonīga putnu pētnieka piedzīvojums*. ●●● Latvijas Universitātes bijušā rektora **Jura Zaķa** autobiogrāfiskais romāns *Professors ar novirzēm* ir profesora prāta dzīves spogulis, krāšņs un aizraujošs dzīves kaleidoskops – tā viņa kolēģe LU Ausma Cimdiņa. ●●● Žurnālists, rakstnieks un sabiedriskais aktīvistis **Imants Liepiņš** grāmatā *Nāvējošie gaisa dārzeņi* atklāj Zolitūdes Maximas katastrofas cēloņus – dokumentu viltošanu būvdarbu gaitā, naudasmaisu spiedienu uz Latvijas valsti, ar Kremli saistīto naudu un daudz ko citu. (vg) ●●● **Vaira Viķe Freiberga** noslēdz savu daudzu gadu darbu par Saules dainām ar piekto grāmatu *Trejādas saules. Mitoloģiskā Saule*, kas pievienojas pētījumiem par kosmoloģisko (1997), hronoloģisko (1999), silto (2002) un gaišo (2011) sauli. ●●● Sērijā *Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka* (apgādā Zinātne) laista klajā LZA prezidenta **Ojāra Spārīša** vairāk nekā 400 lpp. bieza bibliogrāfija, kas atspoguļo viņa zinātnisko un sabiedrisko darbību no 1966. līdz 2015. gada beigām. (vg)

TULKOJUMI – Jaundibinātā izdevniecība „Burtlicis Burkšķis” nodarbosies ar līdz šim latviešu valodā ne-tulkotas klasikas izdošanu, un kā pirmais iznācis dzimē angļu klasiķa, Ukrainas pašreizējā teritorijā dzimušā poļa Džozefa Konrāda (**Joseph Conrad, Józef Teodor Konrad Korzeniowski**) pirmais romāns *Almajera mulķība* (*Almayer's Folly*) (tulk. Gatis Višņevskis). ●●● Lielbritānijā dzimušās amerikāņu rakstnieces Kristīnas Beikeres Klainas (**Christina Baker Kline**) pasaules slavu ieguvušais romāns *Bāreņu vilciens* (*Orphan Train*) (tulk. Sandra Rutmane) ir spēcīgs stāsts par negaidītu draudzību. ●●● Hārvardā medicīnas izglītību ieguvušā Daniela Sigela (**Daniel J. Siegel**) grāmata *Apzinātība* (*Mindsight*) ir „gudro” grāmatu sērijas papildinājums un apraksta cilvēka emociju pasauli, psihoterapiju un neirozinātņu izpratni par prāta darbību. ●●● Igaunija Raimonda Kaugvera (**Raimond Kaugver**) autobiogrāfiskais romāns *Četrdesmit sveces* parāda dzīvi Igaunijā pirmās neatkarības laikā, neatkarības zaudēšanu un padomju, vācu un atkal padomju okupāciju, leģionu, bēgšanu uz Somiju, piedalīšanos Somijas Turpinājuma karā, atgriešanos dzimtenē, izsūtīšanu uz Sibīriju un dzīvi lēģerī (tulk. Guntars Godiņš). (vg)

CILDINĀJUMI – Lielo mūzikas balvu par Latvijas mūzikas popularizēšanu saņēmusi bēgļu ģimenē Kanādā dzimušā komponiste, diriģente un mūzikas pedagoge, JG līdzstrādniece **Dace Aperāne** (skat. JG283:31-32), kura pērnācd neorganizēja Latviešu mūsdienas klasiskās mūzikas 24 stundu maratonu – 24 Hours of *Latvian New Music with „Jaunā Mūzika: Latvijā”* Ņujorkas Q2 laikmetīgās mūzikas interneta radio stacijā (2015.24.VIII). ●●● Balvu par mūža ieguldījumu saņēmis pianists **Ventis Zilberts**. ●●● Diriģents **Andris Nelsons** (2016.15.II) ASV saņēmis prestižo mūzikas ierakstu balvu *Grammy* par „Labāko orķestra sniegumu” – viņa vadībā ierakstīto Bostonas Simfoniskā orķestra atskaņoto *Deutsche Grammophon* izdoto **Dmitrija Šostakoviča** 10. simfoniju (*Shostakovich: Under Stalin's Shadow – Symphony No.10*). ●●● Draudzīgā aicinājuma fonda

balva akadēmiķei **Baibai Rivžai**. ●●● LaLiGaBa mūža balva piešķirta Jānim Rokpelnim. Balvu saņēmis arī viņa dzejkrājums *Post Factum* (2015). ●●● LaLiGaBa speciālbalsa par nozīmīgu ieguldījumu pasaules kultūrtekstu latviskošanā **Uldim Bērziņam** par senislandiešu mitoloģisko un poētisko tekstu kopojumu *Eddas dziesmas*, kuras paredzēts izdot arī elektroniskā versijā. ●●● Teātra dienas galvenās balvas LNT aktrisei **Maijai Doveikai** un Dailes teātra aktierim **Jurim Žagaram**, kā arī klasiskās un vēsturiskās dejas pedagoģei **Palmīrai Dzērvei** un skatuves runas un aktieru meistarības pedagoģei **Ainai Matīšai**. ●●● Zelta Ābeles grāmatu mākslas konkursā (LNB) par skaistākajām atzītas „Mansarda” izdotās Toma Treiberģa dzejkrājums *Drudzis* (māksl. **Reinis Pētersons**) un Jāna Unduska prozas grāmata *Gaidot vārdus* (māksl. Zigmunds Lapsa), kā arī „Pētergaiļa” izdotā Jura Zvirgzdiņa grāmata bērniem *Have a Nice Day!* (māksl. **Elīna Brasliņa**). Par labāko dokumentālo izdevumu atzītas „Vestas-LK” **Richarda Zariņa atmiņas** (māksl. **Daiga Brinkmane**, Richarda Zariņa zīmējumi un grafikas). Balvu saņēma arī *Terra Mariana 1186-1888* (māksl. **Aivars Plotka**), ko iespieda „Franco Cosimo Panini” apgāds Modenā, Itālijā. Labākais mākslas izdevums „Neputna” Margaritas Ziedas **Andris Freibergs** (māksl. **Rūta Briede, Artis Briedis**). Balva par mūža ieguldījumu grāmatniecībā redaktorei **Ligitai Bīberei**, bet par gada mākslinieku atzīta **Aivars Plotka**. ●●● Latgaliņu kultūras balva „Boņuks” par labāko sniegumu literatūrā **Anītas Mileikas** dzejaskrājumam *mūžīgā nepārtikusī stirna*, bet labākās grāmatas tituls **Luisas Kerolas** grāmatas *Alise Breinumu zemē* tulkojumam latgaliski (tulk. Evika Muižniece). ●●● Kino un teātra zinātnieces **Valentīnas Freimanas** grāmatas *Ardievu, Atlantida!* tulkojumu vācu valodā populārzinātniskā vēstures žurnāla *Damals* žūrija atzinusi par vienu no trim labākajiem autobiogrāfiskajiem romāniem, kas izdots Vācijā 2015. gadā. ●●● Valmieras Drāmas teātra aktrise **Guna Zariņa** saņēmusi Krodera Fonda balvu. (vg) (re)

JRT uzvestā darba *Pilna Māras istabiņa* aktieri

MŪZIKA – Trīs janvāra dienas pēc kārtas Beneroja koncertzālē kopā ar Sietlas Simfonisko orķestri ar vijoles solo Mocarta 3. vijolkoncertā uzstājās **Baiba Skride**, kura sākusī spēlēt vijoli četrus gadu vecumā. Abi Baibas vecāki ir mūziķi, arī māsa Lauma (pianiste) un Linda (altvijolniece). Baiba sākusī mācības mūzikas skolā Rīgā, bet vēlāk iestājusies Rostokas konservatorijā. Koncertu mīļotāji Sietlā varēja baudīt ne tikai Baibas saldās vijoles skaņas, bet arī atraktīvā igauņu diriģenta **Olari Elta** Mocarta un Haidna mūzikas diriģēšanas mākslu. Baiba Skride koncertā spēlēja gandrīz 300 gadus vecu mūzikas instrumentu – 1734. gadā radītu Stradivāri vijoli, ko viņai laipni aizdevis Gidons Krēmers. ●●● Lielajā ģildē notikušajā (2016.23.I) Latviešu simfoniskās mūzikas lielkoncertā piedalās visi Latvijas profesionālie simfoniskie orķestri, operas kori un diriģenti **Andris Poga, Gun-tis Kuzma, Jānis Liepiņš** un **Aleksandrs Viļumanis**, atskaņojot **Pētera Vaska** Pirmo čellkoncertu un fragmentus no **Romualda Kalsona** operas *Pazudušais dēls*, ko Viļumanis dēvē par *vienu no izcilākajām latviešu operām – dziļi emocionāla, ar krāsainu instrumentāciju*, un nozēlo, ka *tā nav operas repertuārā, ar piebildi: latviešu mūzikai jāskan katru mēnesi, ne tikai reizi gadā*. ●●● Augstu novērtēta soprāna **Marinas Rebekas** atveidotā donna Anna (Mocarta operā *Dons Žuans*), **Violeta** (Džuzepes Verdi *Traviatā*) un **Džuljeta Šarla Guno** *Romeo un Džuljetā* (rež. Jir-gens Flimms). ●●● **Pētera Vaska** *Da pacem, Domi-ne* pirmatskaņojums notika Rīgas Domā, piedaloties Latvijas Radio korim, Sinfonietta Rīga. Diriģents **Sig-vards Kļava**, lasītājs **Normands Šnē**. (igr)

TEĀTRIS – **Māra Bērziņa** romāna *Svina garša* iestu-dējumā LNT (rež. **Valters Silis**, pirmizrāde 2016.4.II) galvenais tēls **Matīss** krievu un vācu okupācijas ga-dos (1940-1945) nevēlas nostāties ne vienā, nedz arī otrā pusē, bet stāvēšana malā neizdodas. Nepiecie-šamība izdzīvot frontes aizmugurē, uzdzīve un tir-gošanās ar kreiso precī, pirmā sastapšanās ar mīles-tību, nodevību, nelietību, žēlsirdību un svina garša mutē. Darbība noris galvenokārt **Torņkalnā**. Izcīnes pamatā ir sērijas *Latvija. 20. gadsimts* romāns, kas uzreiz pēc iznākšanas nokļūst apspriestāko un pirk-tā-

ko grāmatu vidū – dēkas, piedzīvojumi no vienas puses, traģikomisku notikumu virkne, kas maina cilvēku dzīves, no otras. Romāns saņēmis Dzintara Soduma balvu (2015), Baltijas Asamblejas (BA) balvu literatūrā, Rīgas domes atzinības rakstu. Romāna autors ir beidzis LU Ekonomikas fakultāti. Vairākus gadus bijis Valsts kultūrkapitāla fonda direktors, taču vēlāk pievērsies rakstniecībai. Plašāk pazīstams ar savu īstāstu ciklu par *Gutenmorgenu*. ●●● Jaunajā Rīgas teātrī (JRT) pēc 30 gadu pārtraukuma uz skatuves atgriezās **Māras Zālītes** dramatiskā poēma *Pilna Māras istabiņa* (rež. **Inese Mičule**, scenogrāfe, kostīmu māksliniece - **Katrina Neiburga**, komponists **Rihards Zaļupe**). (re)

TĒLOTĀJMĀKSLA – Mākslas zinātnieces, LNMM Visuālās mākslas departamenta vadītājas **Gintas Gerhardes-Upenieces** grāmata *Māksla un Latvijas valsts. 1918-1940/ Art et état en Lettonie* ir veltījums Latvijas Republikas mākslas dzīvei starpkaru periodā (1918-1940). *Tā brīvā formā raksturo laiku, kad kultūrpolitika mūsdienu izpratnē nepastāvēja, bet savulaik noteiktie kritēriji bija tas fundamentāls, uz kura radošā iedvesma palīdzēja sasniegt nācīgas briedumu, [tur] izvērtētais dialogs starp mākslu un valsti parāda starpkaru posma līderus, kas ietekmē notikumus, valsts un politisko lēmumu pieņemšanu par labu kultūrai kā prioritātei. Vienlaikus tā ir apcere par māksliniekiem, kas bija ne tikai ieceru realizētāji, bet arī domātāji un valstisko ideju virzītāji. Ceļā uz Latvijas simtgadi pētījums vēsta par pamataakmeņiem – latviešu inteliģences prasmi radīt, pārvaldīt un attīstīt savam laikmetam atbilstošu kultūras sistēmu. Tas ir arī stāsts par ideāliem, to piepildījumu, atgriešanos un jaunu sākumu – tā ievadā raksta autore.* ●●● Sakarā ar **Jana Rozentāla 150-gadi** LNMM direktore **Māra Lāce** uzsvē, ka bez Rozentāla darbiem nav iedomājami nacionālās mākslas pirmsākumi. Daudzo notikumu vidū jāizceļ kuratoras **Aijas Braslīnas** veidotā plaša izstāde LNMM (sadarbībā ar Somijas muzejiem). Izdevniecība „Neputns” savukārt laiž klajā apjomīgu gleznotāja reprodukciju albumu. *Esmu gandarīta, ka Rozentāla jubileja iekļauta UNESCO svinamo dienu kalendārā. Rozentāls ir pirmais visuālās mākslas pārstāvis, kurš iekļauts šajā prestižajā svinamo dienu kalendārā, uzsvē kultūras ministre Dace Melbārde.* UNESCO kalendārā Rozentāla vārds šogad ierakstīts līdzās **Vasilija Kandinska** 150. gadadienai, **Migela de Servantesa** 400. gadskārtai, **Aristoteļa** 2400. dzimšanas dienai, kā arī 1000. gadadienai kopš Kazahstānas pilsētas Almati dibināšanas un Francijas Zinātņu akadēmijas dibināšanas 350. gadadienai. ●●● Jūrmalas muzejā Attēlu galerijā notiek *JG* lappusēs aprakstītās/ reproducētās **Ditas Lūses** 24. personālizstāde *Gaišā matērija* – stāsts par gaismu un ēnu, telpu un ornamentu, par dabas radītu formu krāšņumu un kultūras mantojumu. Iekļauti pavisam jauni darbi (2015), kā arī Latvijā vēl neeksponētas gleznas no mākslinieces personālizstādes Ņujorkā, mākslas galerijā *Artifact* (2015.IV – skat. *Lindas Treijas* apceri „Dita Lūse: Gaisma. Light. Licht. Luz. Luce”). ●●● Neatkarīgie eksperti nākamajai Purviša balvai (2017.II) nominējuši **Arturu Bērziņu, Maiju Kurševu, Kristu Dzudzilo, Daigu Krūzi, Ojāru Pētersonu un Aiju Zariņu.** ●●● Visu decem-

Dita Lūse. Tumsās debesis. 2013

brī un janvārī Jelgavas Trīsvienības baznīcas tornī bija skatāma **Dainas Dagnijas** tekstīkolāžu izstāde *Princeses, nāra un eņģeļi*. ●●● **Jana Rozentāla** Rīgas mākslas skolas audzēkņu vidū izsludinātā konkursā par Rozentāla 150. jubilejas gada grafisko zīmi uzvarēja 3. kursa studente **Ketija Pētersone**. ●●● Jelgavā gadskārtējā ledus skulptūru festivālā *Pasaules brīnumi* pārliecinoši triumfēja leišu tēlnieki. Latviešu tēlnieks **Aivars Zingņiks** ieguva 3. vietu par darbu *Ciklops*. ●●● Ed. Smiļģa teātra muzejā gleznotāja un scenogrāfa **Osvalda Rožkalna** (Vācija) darbu izstāde *Trešā atgriešanās*. ●●● 11. februārī mirušajam **Ilmāram Blumbergam** (1943-2016), vienam no visredzamākajiem pēckara latviešu scenogrāfiem, grafiķiem, grāmatu ilustratoriem, plakāta māksliniekiem, kuram veltīts šis *JG* nr., LNMM izstāžu zālē „Arsenāls” skatāma viņa piemiņas izstāde *Visu laiku snieg*. ●●● Toronto miris gleznotājs **Edgars Krūmiņš** (1922-2016), Kanādas telekompānijas CBC scenogrāfs un pirmais latviešu mākslinieks, kurš saņēma Emmy (1968 ASV) balvu – par dekorācijām TV uzvedumam *Puķu smarža*. Bijis ilggadīgs Kanādas latviešu mākslinieku vienības „Latvis” vadītājs. ●●● 8. martā LNMM uzsāka mākslas darbu pārvešanu uz atjaunoto vēsturisko galveno ēku – ap 40 000 priekšmetu, no kuriem pirmais bija Teodora Zaļkalna pus-

tonnu smagā granīta skulptūra *Cūka* (1937). ●● Rīgā galerijā „Happy Art Museum” bija skatāma **Džeimsa Krogzemja** un **Diānas Rowes** gleznu izstāde *Klaidonis*. ●●● Žurnālu *Latvijas Būvniecība* un *Latvijas Arhitektūra* rīkotā konkursā „Latvijas Būvniecības Gada balva 2015” *Grand Prix* saņēma inženieri/arhitekti, kuri kvalitatīvi atjaunoja/pārbūvēja Rīgas pili un LNMM. ●●● Tikai trīs nominantes – **Silva Linarte**, **Vēsma Ušpele** un **Alise Mediņa** – tiek minētas sakarā ar *Jāzepa Pigožņa balvu ainavu glezniecībā*. Žūrijas speciālbalva tika piešķirta **Ansim Butnoram**, Rīgas pilsētas domes simpātiju balvu saņēmis kino režisors un amatiergleznotājs **Jānis Streičs**, bet Preiļu novada domes balvu – jelgavnieks **Uldis Zuters**. ●●● LNMM „Arsenālā” pēdējo gadu laikā Latvijas Mākslas akadēmiju absolvējušo gleznotāju lomu laikmetīgajā mākslā atklāj izstāde *Spridze. Jaunie Latvijas glezniecībā III*. Šī pirms vairākiem gadiem aizsāktā projekta ietvaros Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā atklāta keramiķu **Mārites un Aleksandra Djačenko** izstāde un šo rindiņu rakstītāja [Māra Branča] grāmata *Abi divi*. (mb)

FILMA – LNB izrādītajā (rež. **Juris Pakalniņš**) *Ģenerālpilnā* [Baltijas valstu žurnālistu un filmu studiju *Mistrus Media* (LV) (Latvija), *Monoklis* (Lietuva), *All-film* (Igaunija) kopražojums] pētiņa Krievijas ietekme Baltijas valstu iekšpolitikā, šķēlot vietējo sabiedrību, sējot ilgas pēc PSRS un noniecinot Baltijas valstu atgūto neatkarību. Filmā kā eksperti piedalās – Anna Aplbauma, Ļevs Gudkovs, Anderss Fogs Rasmens, Džulians Lindlijs-Frenčs, Artemijs Troickis, Edvards Lukass u.c. Filmu veidojuši scenārija autore Sanita Jemberga, pētnieces Inga Sprinģe un Arta Ģiga. ●●● **Andra Feldmaņa Zedelģema** stāsta galvenokārt par Latviešu leģiona 15. divīzijas karavīru likteni pēc kara karagūstekņu nometnē Beļģijas armijas pirmskara municijas noliktavu kompleksā, par 8 mēnešos piedzīvotajiem pārdzīvojumiem un pazeļojumiem. Tas ir laiks, kad nacistiskās Vācijas vadonis **Ādolfs Hitlers** pavēlēja (1943.II) dibināt Latviešu leģionu (*Waffen-SS* paspārnē), kas sastāvēja no divām divīzijām un citām vienībām, kuras dažādās vietās cīnījās pret Padomju Savienības spēkiem Austrumu frontē vācu armijas virsvadībā. Lai apietu 1907. gada Hāgas konvenciju, kas noliedza iesaukt okupētu zemju iedzīvotājus, leģiona karavīrus nosauca par „brīvprātīgajiem”, lai gan gandrīz visi bija rekrūši. Tuvojoties Vācijas kapitulācijai, leģiona augstākie virs-

Indra (kr. puše) ar Špoģu vidusskolniecēm (2016)

nieki – pulkveži **Arvīds Kripēns**, **Vilis Janums**, majori **Vilis Hāznars** un **Pēteris Balodis** – mudināja savus karavīrus labāk padoties slēgtās vienībās gūstā angļiem un izvairīties nokļūt amerikāņu un franču okupācijas zonās. Angļu zonā padēvēs 11 727 latviešu karavīri. ●●● **Dāvja Sīmaņa** filmā *Pelnu sanatorijā*, kas izceļas ar pavisam maz teksta, visu jau ir pateicis karš – vācu ārsts māca puiku rakstīt ciparus. Puikam nenākas viegli uzvilkt uz papīra atostņieku. Zīmīgi, ka tas ir sagāzies horizontāli un kļūvis par bezgalības zīmi – visiem laikiem cauri skanošu aicinājumu nepazaudēt cilvēcību. ●●● **Renāra Vimbas** debijas filma *Es esmu šeit* ir mēģinājums atainot jaunas sievietes pieaugšanu – no vientulības un vilšanās līdz pirmās mīlestības pārdzīvojumiem. Kinolente uzņemta (2014) Latgalē. Šo filmu varētu uzņemt jebkurā Austrumeiropas valstī, iespējams, arī dienvidos, bet faktūras, kas parādās filmā, ir lokālas... noslēgums dod sajūtu, ka viss būs kārtībā – tā režisors. (re)

DIASPORA – No PBLA ģenerālsēkretāres (<lze.garozza@pbla.lv> ziņojuma: *PBLA* (dib. 1956.25.II) vēl joprojām turpina spēlēt nozīmīgu lomu, apvienojot latviešu diasporas organizācijas četrus pasaulē kontinentos, atbalstot latviešu valodas un kultūras uzturēšanu ārzemēs un sniedzot atbalstu Latvijai tās ārpolitisko mērķu īstenošanā un tautsaimniecības izaugsmes procesā. Kultūra bijusi nozīmīga daļa no šī procesa. ●●● *Es zinu, ka mēs vēlreiz satiksīties... ar šiem „Čikāgas piecīšu” dziesmas vārdiem marta sākumā savu skolotāju, kolēģi, draugu Indra Ekmani tālajā ceļā uz Ameriku pavadīja Špoģu vidusskolas saime – tā skolotāja Guna Pētersone iesāk savu plašo rakstu/intervju Daugavpils novada Domes Izglītības pārvaldes publikācijā (2016.28. III <edu.dnd.lv>; arī <www.daugavpilsnovads.lv>) ar Vašingtonas Universitātes (Sietlā) Austrumeiropas un Centrālāzijas valodu Elisonas centra studiju doktorantūras studenti un šogad ASV Rietumkrasta latviešu izglītības centra „Kursa” vasaras vidusskolas vadītāju, pēc tautības un sirdsbals LATVIETI (G.P.), kura jau kopš pērnā gada novembra uzņēma ciešus sakarus ar Latgales ciematu Špoģi, līdz pat marta vidum bija brīvprātīgā darba veicēja Špoģu vidusskolā:... tas izvērtās par darbīgu, radošu periodu Indras un arī mūsu visu ikdienā... darbs skolā (angļu valodas mācīšana, aktivitātes pirmsskolā un sākumskolā, piedalīšanās skolas pasākumos), kultūras aktivitātes Dubnas KN folkloras kopā „Atzola” un vokālajā ansambli „Uguntiņa”, krievu valodas apgūšana, Latgales apceļošana, doktora disertācijas rakstīšana neļāva Indrai atvilkt elpu... mums, kolēģiem, Indra paliks atmiņā kā ļoti gaišs, radošs, miļš cilvēciņš, skolēniem – kā atraktīva, saprotoša, labsirdīga skolotāja un kolosālākā Pepija. Taģad Indrai ir vēl viena vieta Latvijā, kur viņa vienmēr būs mīlēta un ļoti gaidīta – Špoģi, raksta Guna Pētersone. ●●● Džeikobsa (**Stephan Jacobs**, Emmanuel College) foto izstāde „Lucavsala. Baloži. Rīga” Bostonas latviešu sabiedriskajā centrā (2016.18.III-15.V). ●●● Turpat (2.IV) mūzikas grupas „Coolmans Report Blues Fusion” **Rihards Kolmanis**, **Sintija Grigorjeva** un **Pēteris Žīle**, visi ir *Berklee College* studenti, atskaņo džezu. (ig) (gp) (sml)*

Mūzikas grupa „Coolmans Report Blues Fusion” Bostonā

Foto: Alita Cēbere

TRADĪCIJU VEICINĀŠANA – XVII Starptautiskajā Masku tradīciju festivālā Madonas novadā (2016.19.-21) dalību ņēma vairāk nekā 15 masku grupas no Latvijas pilsētām un novadiem, arī viesi no Lietuvas, ar noslēgumu Priežu kalnā kopīgā Meteņa svinēšanā. Maskošānās tradīcijas nāk no tāliem laikiem – visām tautām viņu senajās kultūras tradīcijās dzīvo daudzveidīgi, noslēpumaini, neikdienišķi masku tēli, kas sasaista ar citu pasauli, ļauj sazināties ar senču un dabas gariem. Maskošānās mērķis ir palīdzēt pārvarēt krīzes brīžus, atjaunoties, iegūt spēku. Maskotie tēli mājai un tajā mītošai saimei nes svētību, veselību, aizsardzību, nodrošina auglību un ražu, izdošanos darbos. Gan maskoto uzņemšana, gan paša tērpšanās kādā tradicionālā masku tēlā – dod to, kas svarīgs ikvienam visos laikos un laikmetos. (re)

LATVIJA – 1939.23.VIII-1991.21.VIII – VDK izpētes komisijas paspārnē publicētajā **Solveigas Krūmiņas-Konkovas** pētījumā, kas atspoguļo PSRS Reliģijas kultu lietu padomes kontroli pār Latvijas katoļu un evaņģēliski luterisko baznīcu, citastarp dokumentāri pierādīts, ka okupācijas režīma Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs **Vilis Lācis** personīgi iesaistījies drošības iestāžu slepenajās operācijās pret baznīcu. **Maskošānās festivālā Madonā (2016.19.-21.II) Saulesrita** dalībnieki bija izveidojuši **Vidzemei tradicionālu masku grupu Vecīši.**

cu, pat pašrocīgi rediģējis luterāņu arhibīskapa runu tekstus (tvnet. 2016.26.I) ●●● **Voldemārs Hermānis** savas grāmatas *Zem LKP kupola. Ieskats Latvijas Komunistiskās partijas likločos (1945-1991)* atvēršanā LOM izteica vajadzību pēc pētījumiem par tādām personībām kā **Boriss Pugo** vai **Arvīds Peļše**. Tāpat viņa uzskatā atsevišķa pētījuma vērts būtu *unikālais gadījums, kad 90. gadu sākumā agrākie LPSR kompartijas vadošie kadri saplūda simbiozē ar lielāko latviešu trimdas organizāciju PBLA, lai taptu partija „Latvijas ceļš”* (la.lv 2016.24.II). (re)

ATKLĀTĀ VĒSTULE SAEIMAI UN MINISTRU KABINETAM (Rīgā, 2016.5.II) – Godātie Saeimas deputāti! Godātie valdības ministri! Nav šaubu, ka Latvijas Okupācijas muzeja rekonstrukcija – Nākotnes nama un okupācijas upuru piemiņas memoriāla celtniecība ir neatliekams un svarīgs darbs, kas veicams līdz Latvijas simtgadei. 2018. gads izēmēs robežšķirtni, jo pusi no gadu simta mēs būsim dzīvojuši paši savā neatkarīgā, demokrātiskā valstī, bet otru pusi Latvijā valdījusi okupācijas vara. Latvijas Okupācijas muzeja novecojušās un nepietiekamās telpas neļauj pilnvērtīgi pildīt muzeja svarīgāko misiju – stāstīt un atgādināt gan mums pašiem un nākamajām paaudzēm,

Foto: Vīta Bogana

gan pasaulei par padomju un nacistu noziegumiem pret Latvijas tautu. / Diemžēl, šobrīd Latvijas Okupācijas muzeja darbs un attīstība ir apdraudēti. Pirms desmit gadiem tika pieņemts lēmums par Okupācijas muzeja paplašināšanu atbilstoši izcilā latviešu arhitekta Gunāra Birkerta skicēm. Reti kurš projekts ir tik ilgi apspriests un vērtēts. Paliek iespaids, ka Rīgas domes institūcijas meklē visus iespējamus aizbildinājumus, lai nepieļautu Latvijas Okupācijas muzeja rekonstrukciju, kā arī muzeja pastāvēšanu un attīstību Rīgas centrā – Strēlnieku laukumā. Nav svarīgi, vai īstie iemesli ir estētiski, bet varbūt saistīti ar merkantiālām biznesa interesēm vai ideoloģisku nepatiku pret Latvijai nozīmīgo atmiņas institūciju. Pēdējo mēnešu notikumi vedina domāt, ka tiek darīts viss, lai Nākotnes nama un ar to saistītā okupācijas upuru piemiņas memoriāla nebūtu. / Šajā muzeja nākotnei kritiskajā situācijā lūdzam Saeimu atbilstoši savām pilnvarām un atbilstoši Latvijas Okupācijas muzeja nozīmei mūsu valsts un sabiedrības dzīvē noteikt Latvijas Okupācijas muzejam nacionālo interešu objekta statusu. Mēs arī aicinām Saeimu un valdību pieņemt visus nepieciešamos lēmumus, lai Nākotnes nams un okupācijas upuru piemiņas memoriāls tiktu pabeigts līdz valsts simtgadei. / Lai būvētu nākotni, mums nepieciešama atmiņa, un viens no sabiedrības atmiņas pamatakmeņiem Latvijā ir Okupācijas muzejs, kas pastāvēšanas vairāk nekā 20 gadus pierādījis savas misijas lomu un nozīmi.

[Parakstījuši] *Guntis Ulmanis, Vaira Viķe-Freiberga, Valdis Zatlers, Ieva Akurātere, Anita Andrejeva, Georgs Andrejevs, Baiba Bela, Līga Blaua, Daina Bleiere, Ģirts Burvis, Juris Cālītis, Ruta Dimanta, Jānis Dripe, Sarmīte Ēlerte, Andrejs Ermuīža, Dzintra Geka, Ivars Ījabs, Dainis Ivāns, Gints Jegermanis, Ieva Jurjāne, Viesturs Kairiņš, Sandra Kalniete, Rudīte Kalpiņa, Krišjānis Kariņš, Māra Ķimele, Kārlis Krieviņš, Ģirts Valdis Kristovskis, Žaneta Ozoliņa, Artis Pabriks, Laila Pakalniņa, Arnis Radiņš, Ansis Reinharde, Gunārs Resnais, Baiba Rubesa, Aina Sakne, Māris Sirmais, Aivars Stranga, Pēteris Vasks, Andris Vilks, Vilis Vītols, Māra Zālīte, Asnāte Ziemele, Egils Zirnis, Anna Žigure, Antonijs Zunda, Rita Garklāva un Latvijas politiski represēto apvienības (LPPA) Limbažu Kurzemes rajona Politiski represēto klubs, nodaļa LPPA Cēsu biedrība, Alūksnes un Apes novadu politiski represēto klubs „Sarma”, Bauskas politiski represēto klubs „Rēta”, Zinaida Kokare un Jaunjelgavas politiski represētie, Valmieras politiski represēto biedrība, Egons Snipke un Saldus Politiski represēto biedrības biedri, Latvijas Politiski represēto apvienības Dobeles nodaļas biedri, Strenču Politiski represēto biedrības biedri, Rīgas Latgales priekšpilsētas Politiski represēto biedrība, Liepājas politiski represēto klubs, Madonas novada politiski represēto apvienība, LPPA Kokneses nodaļa nodaļa.*

LATVIJA – AR SKATU MŪSDIENĀS –

Kā atferē LA korepondents Ģirts Vikmanis, Glāsgovas U. Vidus un Austrumeiropas pētnieks **Amons Českins** grāmatā *Krieviski runājošie postpadomju Latvijā: Identitātes diskursīvās stratēģijas* (2016) nepievienojas uzskatam, ka Latvijas krievi dzīvo tikai savā informatīvajā telpā: *Ja runājam par krieviem*

*Latvijā, tad viņi ir veiksmes stāsts. Nesen ar saviem studentiem biju Daugavpilī, kur nodzīvojis 16 mēnešus un dzirdējis vairāk latviešu valodu, nekādu „tautas aizstāvju” kā BBC filmā neredzēju. Viņaprāt maldīgs esot uzskats, ka Latvijas krievi ar latviešu informatīvo telpu nesaskaroties. Līgo svētku svinēšana parāda, ka krievi paņem elementus no latviešu kultūras telpas... Krievi uzsver, ka viņi ir krievi, tomēr Baltijas krievi. Latvijas krievi ir jokojuši par Krievijas krieviem, lietojot tos pašus izteiksmes līdzekļus kā, piemēram, bijusi Latvijas prezidente Vaira Viķe-Freiberga, raksturojot viņus ar vārdiem – vodka, vobla un častuški. Tomēr problēmjautājums esot krievu sociālā atmiņa – vecākā krievu paaudze lielākoties kategoriski apgalvo, ka okupācijas nav bijis, bet jaunākajā paaudzē to apgalvojot vairāk nekā trešdaļa no aptaujātajiem. ●●● **Borisa Neņcova** slepkavības gadadienā (27.II) Rīgā, Bastejkalnā, noticis *Baltijas-Melnās jūras alianses un Eiropas Kustības Latvijā* organizēts piemiņas brīdis blakus omoniešu nošautā (1991) dokumentāro filmu operatora/režisora Andra Slapiņa piemiņas akmenim. Plaši izplatīts ir uzskats, ka Krievijas opozīcijas līdera slepkavību organizējuši Čečenijas prokremliskā līdera Ramzāna Kadirova cilvēki. ●●● Par neērtiem jautājumiem Latvijas aizsardzības sektorā, atsaucoties uz ASV pētniecības institūta *Jamestown Foundation*, drošības politikas ekspertu *Hovardu (Glenn Howard)* un viņa interviju *la.lv*, plaši komentē pētnieciskais žurnālists **Atis Kļimovičs** (*delfi.lv* 2016.30). Viena no būtiskākajām atziņām attiecas uz Latvijas aizsardzības spēku nepietiekšo skaitlisko sastāvu – gan ierindā esošo, gan arī rezervistu. Tā palielināšana panākama ar obligāta dienesta atjaunošanu kā tas ir Lietuvā un Igaunijā. *Lielāki NBS palīdzētu atturēt Krieviju no agresijas*. Dalība NATO līdz šim Kremli ir atturējusi no agresijas Baltijā. Jāatceras Ukrainas piemērs ar brīvprātīgajiem – bez viņu iesaistīšanās gan armijas apgādē, gan kara vešanā, valsts struktūras netiktu galā. ●●● Uz 6 mēnešiem Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome (NEPLP) aizliedz (2016.8.III) TV programmu *Rossija RTR* Latvijas teritorijā sakarā ar naida kurināšanu. ●●● Par LZA prezidentu uz četriem gadiem ievēlēts līdzšinējais prezidents **Ojārs Spārītis** ar 138 balsīm (no 164). ●●● Daži **Imanta Lancmaņa** citāti no intervijas **Egilam Zirnīm**: *Veidot jaunas monarhijas būtu ļoti amizanti un nevietā, [bet] nesaprotu tos angļus, kuri vairs negrib monarhiju. Viņi nenovērtē to, ka karaļnams kā parādība ir brīnišķīgs mākslas darbs. Kamdēļ no tā atteikties, lai ķēpātos ar stulbahām prezidentu vēlēšanas kampaņām? Angļiem pieder kaut kas ārkārtīgi skaists. Bet tas, kas ir Latvijā, atbilst Latvijas apstākļiem. Demokrātijai nav nekādas vainas, tikai tā ir jāpieņem ar iecietību, tāpat kā viņi režīmi... vai tiešām angļi gribētu redzēt to, kas tagad notiek, teiksim, Amerikā, kad prezidenta vēlēšanu kampaņā kandidāti skraida apkārtnē, spiež rokas un bučo mazus bērņus? Tas ir nožēlojami, tas rāda, ka demokrātijas institūts nespēj saglabāt kaut kādu cieņu... Stendāla, jaunībā man ļoti būtiska autora, ideāls bija konstitucionāla monarhija, viņš rakstīja, ka nevarētu dzīvot kā Amerikā, kurā miesnieks ar savu balsi var noteikt, kā viņam dzīvot... Mūsdienu sociālisms vai tas uo-**

Saeimas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece ar jauno valdību. Pirmā rindā no kreisās: Valsts kancelejas direktors Mārtiņš Krieviņš, finanšu ministre Dana Reizniece-Ozola, ministru prezidents Māris Kučinskis, Saeimas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece, ekonomikas ministrs un Ministru prezidenta biedrs Arvils Ašeradens, zemkopības ministrs Jānis Dūklavs. Otrā rindā: Satiksmes ministrs Uldis Augulis, izglītības un zinātnes ministrs Kārlis Šadurskis, veselības ministrs Guntis Belvičs, tieslietu ministrs Dzintars Rasnačs, kultūras ministre Dace Melbārde. Trešā rindā: ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs, iekšlietu ministrs Rihards Kozlovskis, aizsardzības ministrs Raimonds Bergmanis, vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs Kaspars Gerhards. Aizmugurē stāv labklājības ministrs Jānis Reirs

Foto: Ernests Dinka, Saeimas Kanceleja

pinkais murgs, ko mēs piedzīvojam? ... mēs pieredzējam absolūtu absurda teātri, sirreālistisku šovu, kurš turējās kopā uz meliem, iestāstīšanas, masveida šķietamības uzbūšanas. Ārzemniekiem prasū, vai viņi var ticēt, ka padomju laikā nebija sadūries ne ar vienu komunistu? Tādu vienkārši apkārt nebija, komunisti eksistēja tikai tribiņu līmenī. Pārliecinātu komunistu redzēju tikai Mākslas akadēmijas tūristu grupā Francijā, kurā biedrība PSRS–Francija bija sarīkojusi vakariņas ar franču komunistiem... Kad nav iespējams trešais pasaules karš, var būt tikai slēptie kari, spriedzes un ienaida pieaugums, kurš izdalās neskaitāmās šūnās, nevis vienā eksplozijā, nelaimē, pēc kuras atdzimst, kā pēc Otrā pasaules kara būtībā atdzima Eiropa un kapitālisms, lai varētu uzvarēt komunismu. Trešais pasaules karš nav iespējams, līdz ar to ir tas, kas ir. Piedevām 2002. gadā amerikāņi izdarīja muļķību, ieejot Irākā. Es tad „Dienā” rakstīju rakstu, kurā minēju refrēnu no Tūkstoš un vienas nakts pasakām: „Un tad viņš atgriezās Bagdādē, miera mājoklī”. Rakstu beidzu ar apgalvojumu: nekad vairs nebūs Bagdādē miera mājokļa, un vispār vairs nekur un nekad. Reti esmu bijis vairāk pārsteigts par lielām politiskajām muļķībām, kuras iespējams izdarīt, nekā biju pārsteigts toreiz. Vai tiešām visā Pentagonā nebija pāris etnopsihologu, kuri saprastu, kur var līst un kur ne? Sakustināt šo pūzni – tā bija neiedomājami ārpātīga muļķība, nelaime, pat noziegums. Protams, var teikt, ka krievi to aizsāka vēl agrāk – Afganistānā... Pirmais pasaules karš radīja jaunu sabiedrību un pavēra ceļu demokrātijai, Otrais karš ļāva atrast jaunu ekonomiku un iznīcināt masu nabadzību (SestDiena2016.8.IV). (re)

POLIJA *onet.pl* vēsta, ka pēc Valsts nacionālās piemiņas institūta iniciatīvas tiek apspriests ierosinājums masveidā atbrīvoties no lielākoties pašas PSRS kā *patēicības* uzstādītajiem vairāk nekā 500 pieminekļiem, jo tie simbolizējot *komunistiskās sistēmas kundzību*. Tos, izņemot Sarkanās armijas karavīru apglabāšanas

vietās, izvietojot muzejos valsts grūtās un sarežģītās vēstures ilustrēšanai (*diena.lv* 2016.1.IV). (re)

KF – Lai noturētu varu, Kremlis ir mēģinājis sākt savu 1+reģionālo globalizācijas projektu, kura politiskās un ekonomiskās aprises veidojas kā Eirāzijas Ekonomiskā savienība, bet idejiskās – kā pareizticīgi iekrāsotā „Krievu pasaule”. Tādējādi Krievija ir veidota kā virtuāli idejisks daudzdimensionāls cietoksnis, kura sienas tiek būvētas cilvēku prātos un sirdīs – tā secināts Austrumeiropas politikas pētījumu centra (APPC) izdotajā rakstu krājumā *Fortress Russia: Political, Economic, and Security Development in Russia Following the Annexation of Crimea and its Consequences for the Baltic States*. Baiļu kultivēšana un meli ir Krievijas mediju ikdienas rutīna. Jāmeļo, ka Krievija ir ielenkts cietoksnis, jo tad tauta saliedēties ap nācijas lideri. Krājuma redaktors **Andis Kudors** atgādina, ka Baltijas valstis ir centušās īstenot pragmatisku politiku ar Krieviju, turpretī Maskavas īstenotā tautiešu un mediju politika ir vērsta uz Baltijas sabiedrību šķelšanu. ●●● Krievu pankgrupa *Pussy Riot* izdevusi jaunu dziesmu *Čaika*, kurā grupas dalībniece **Nadežda Tolokoņikova** attēlo Krievijas ģenerālprokuroru Juriju Čaiku un Krievijas tiesu un cietumu sistēmu. ●●● Pēterburgas interneta avīze *Fontanka.ru* vēsta par juridiski neeksistējošo privāto militāro „uzņēmumu” *Vagner*, kas, izveidots (2013) uz „Slāvu korpusa” bāzes Krimas pārņemšanai, pēcāk Ukrainas Luhanskas reģionā, tagad karojot Sīrijā ar smagiem kājinieku ieročiem un tehniku. Esot arī krievnieki dzīvā spēka zaudējumi, kas gan netiek ieskaitīti kopējā Aizsardzības ministrijas statistikā. ●●● Marta vidū no darba, it kā pēc paša vēlēšanās, tika atbrīvots ilggadējais KF Valsts arhīva direktors **Sergejs Miropenko**. ●●● Putins izdevis rīkojumu jaundibinātajam fondam „Tēvzemes vēsture” popularizēt Krievijas vēsturi gan pašu valstī, gan arī ārzemēs, tādējādi samazinot iespējas pašiem Krievijas vēsturniekiem veikt objektīvus pētījumus. Tas iekļaujas Kremļa plašākos centienos nostiprināt ▶

Latvijas Nacionālās bibliotēkas dižā celtne Ušakovam atgādina „Maksimās” veikalu; V. Spāres Edvinam – „aizvēsturiska jūras briesmoņa krastā izskalotas atliekas”; man tā tik tiešām atgādina Raiņa Stikla kalnu, kas kā brīnums izaudzis putinistu varā krikušas, viņu izzagtas, netīras, noplukušas pilsētas vidū.

Ainārs Zelčs, Alūksnē

[rakstnieks, akmeņkalis – red.]

Izsaku dziļu cieņu par lielo lielo padarīto darbu.

Jānis Zeltiņš, Minneapolis, ASV

[Datortehniķis Minesotas Universitātē – red.]

Vislielākais JG veidotāju nopelns ir tas, ka viņi spēj atspoguļot latviešu kultūras mūsdienu procesu visās tā daudzveidīgajās un dinamiskajās norisēs. Rakstu krājuma patoss sakņojas tajā aspektā, ko varētu saukt par *dažādību solidaritāti*, jo par tā darbības prioritāti izraudzīts latviešu kultūras tapums, nezaudējot visdziļāko un visciešāko laikmetu kopsakarības, tradīcijas un jaunatklāsmes

apzināšanos, kas tādējādi nodrošina šā žurnāla augsto profesionalitāti un reputāciju, ļauj tam precīzi situēt un strukturēt latviešu mūsdienu kultūras norises un iezīmēt skaidras to nākotnes perspektīvas.

Leons Briedis

[dzejnieks, esejists, tulkotājs, redaktors – red.]

ERRATUM

JG284:41 ievietotais attēls nav uzņemts Gananokvē, Kanādā, kur notika Tautas Frontes un pēckara trimdas latviešu pārstāvju tikšanās, bet gan Kolumbijas Universitātes bibliotēkas priekšā Ņujorkā, kur to noorganizēja tolaik (1980) universitātes mācītbspēks Sigurds Grava.

► krievu imperiālistisko interešu celšanu pāri visam kā valdošo ideoloģiju. Austrumeiropas politisko pētījumu centra pr-jis **Ainārs Lerhis** aizrāda, ka augšminētā fonda veidošana jāskata kontekstā ar neseno arhīvu pakļaušanu prezidenta administrācijai, nacionālās gvardes un „jaunarmiešu” kustības izveidošanu, etc – tā visa ir notikumu ķēdīte procesā, kura uzdevums ir pacelt jaunā līmenī militārpatriotisko audzināšanu.

●●● Pasaules mediji ziņo par neilgi pēc Latvijas apciemojuma Pēterburgā noslepkavoto Dmitriju Cilkinu, neatkarīgo žurnālistu Čas Pik, Moscow News, Vedemosti, Komersant u.c., kur viņš rakstīja par kultūras norisēm un cilvēktiesībām. (re)

STATISTIKA – 2014. gadā Latvijā nabadzības riskam vai sociālai atstumtībai bija pakļauti 606 tūkstoši jeb 30,9% iedzīvotāju – par 1,8 procent punktiem mazāk nekā 2013. gadā, liecina Centrālā statistikas pārvalde. Strauji samazinājies dziļai materiālai nenodrošinātībai pakļauto iedzīvotāju īpatsvars – no 19,2% (2014) līdz 16,4% (2015), bet vidējā mēneša alga palielinājusies par 44 eiro jeb 8,6% un vecuma pensijas pieaugušas par 7,06 eiro jeb 2,7%. Mājsaimniecībās, kurās apgādībā esošos bērņus audzina tikai viens no vecākiem, nabadzības risks joprojām ir augsts un sasniedza 37,0% (2014) (tvnet 2016.3.II). ●●● CV-Online Latvia vadītājs Aivis Brodiņš savukārt norāda, ka lielākās algas saņem strādājošie informācijas tehnoloģiju (IT) jomā, jo īpaši vecākie programētāji un sistēmu arhitekti, bet mazāko algu saņēmēji ir izglītības, kultūras, veselības aprūpes un sabiedriskās ēdināšanas darbinieki. Vidējā darba samaksa Rīgā un Daugavpilī atšķiroties par 59%. Zemākais vidējais atalgojums ir Latgales reģionā, bet augstākais – Pie-

Martins Dukurs

rīgā (irlv.lv 2016.23.III). ●●● **Lelde Petrāne** vēsta, ka **laimīgā latvieša** portretu veido 25-35 gadus veca, augstāko izglītību ieguvusi, ar vīrieti precējusies pil-sētnece. Savukārt **nelaimīgais latvietis** ir laukos mī-tošs 55-74 gadus vecs atraitis/šķiries vīrietis ar pamatizglītību un zemiem ienākumiem (db.lv). ●●● Starptautiskā preses un vārda brīvības organizācija Reportieri bez robežām (Reporters sans frontières) savā pasaules preses brīvības indeksā norādījusi, ka pasaulē (2015) samazi-nājusies preses brīvība, it īpaši Latī-ņamerikā. Ziņojumā par 180 valstīm Latvija ierindota 24. vietā, Lietuva 35. vietā, bet Igaunija – 14. vietā. (re)

EIROPAS SAVIENĪBA – EK – ES Eiropas Komisija aizsargātajai ģeogrāfiskai izcelsmei pieteikts arī Rucavas baltais sviests, kura gatavošanā piena sūkalas tiek atdalītas, krējumu maisot ar koka karoti pulkstenrādītāju kustības virzienā, pēcāk to sildot uz plīts vai karsta ūdens peldē un krējumu maisa, līdz iegūst mikstu, plastisku, nedaudz spīdīgu un viendabīgu masu, ko parasti bauda kopā ar vārietienu kartupeļiem vai lauku rupjmaizi. (re)

SPORTS – **Martins Dukurs** Īglas (Iglis) trasē, Austrijā, kļūst par pirmo skeletonistu četrcārtējo pasaules čempionu, pieveicot krievu Aleksandru Treťjakovu un korejieci Sunbinu Juņu, bet **Oskara Melbārža** vadītais bobsleja četrinieks izcīnīja zelta medaļu. (re)

Dažu vārdu veidotāji ir Vita Gaiķe (vg), Māris Brancis (mb), Iveta Grīnberga (igr), Ilze Garoza (ig), Guna Pētersone (gp), Sarma Muižniece Liepiņa (sml), Rolfs Ekmanis (re).

BALTIJAS BĒĢI GOTLANDĒ 1944-1945

Baltijas bēgļi Dāvida Holmerta fotogrāfijās 1944-1945. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, Mutvārdu pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts“, 2015.

Apritējuši 70 gadi, kopš bēgļi no Latvijas, Lietuvas, Igaunijas nonāca Gotlandes fotogrāfa Dāvida Holmerta redzes lokā. Pērn gad iznākušajā albumā, kas tapis ilgstoša mutvārdu vēstures pētījuma rezultātā, vēsturiskās fotogrāfijas atkal uzrunā bijušos bēgļus, viņu pēctečus un cilvēkus dzimtenē. Publikācija novērtēta par nozīmīgāko Latvijas Universitātes mēneša pētījumu (intervija ar pētniekiem lasāma LU portālā).

Fotogrāfijas sakārtotas atbilstoši bēgļu uzņemšanai uz salas: naktsmitnes, dezinfekcija, ēdienreizes, drēbju un apavu maiņas tēsa, zobārsta apskate... Tās ataino kulturālu vidi, uzmanību pret cilvēkiem un mierlaiku atmosfēru, kas valda uz salas. Tā izteikta gan ģērbšanās stilā, frizūrās, attieksmēs starp cilvēkiem. Šķietami nejauši attēlos atklājas dziļi simboliski kadri, piemēram, tikko iebraukušā lībiešu ģimene – ar mazo Valiju Folmani un vecmāti Katrīnu priekšplānā. Dzīves sākums un beigu gals. Starp viņām, otrajā plānā pretim nezināmajai nākotnei raugās dažāda auguma bērni un māte ap galdu, šobrīd viņu vienīgo atbalsta punktu.

Dziļi simboliska nozīme ir arī citiem sadzīves mirkļiem, jo katrs sevī iemieso sliekšni – starp bijušo un gaidāmo dzīvi. Lai to uzsvērtu un radītu priekšstatu par tikko pārdzīvoto jūras ceļu, briesmām un bailēm, starp fotogrāfijām ir atmiņu mirkļi un dienasgrāmatu fragmenti no Latvijas Nacionālās mutvārdu vēstures krājuma. Tajos sastopamies gan ar bēgļu pārdzīvojumu uz jūras, gan ar tiem, kas gaidīja un nesagaidīja savu laivu un palika krastā. Albuma veidotājus iedvesmoja atmiņas, kas uzklaušītas vairāk kā 20 gadu gaitā, un cilvēku, bijušo bēgļu likteņi, kuri joprojām dzīvo mūsu vidū. Atmiņu mirkļus no riskantā cilvēku glābšanas ceļa stāsta pārcē-

lājs Pēteris Jansons, kurš, beidzis savu misiju, apprecējās ar zviedru meiteni un palika Zviedrijas krastā. Savas bailes par Pētera bīstamajiem braucieniem atceras arī viņa dzīvesbiedre Inga, ar kuru tagad kopā nodzīvoti 70 gadi. Citādu likteni piedzīvoja Ēriks Tomsons, kura pēdējais laivas brauciens beidzās ar arestu un Sibīriju. Izsūtījums negāja secen arī viņa ģimenei. Tagad Ēriks Tomsons dzīvo Valmierā un ir vēl viens dzīves spēka un pašaieliedzības apliecinājums. Tāpat kā bēgļu laivu satiksmes kārtotāja Valentīne Lasmane, kas šoruden nosvinēja savu 99. dzimšanas dienu Stokholmā. Tie, kas nebaidījās riskēt, iemantojuši dzīves laiku uz 100 gadu robežas.

Laika klātbūtne ir katrā šī albuma lappusē – atmiņas par vēsturi mainās – tāpat kā viena otru nomaina paaudzes, katra veidojot citādu attieksmi pret notikumiem savā un savas dzimtas dzīvē. Kamēr atmiņu pavediens nepārtrūkst, pagātnes varonība, pašaieliedzība, gatavība palīdzēt turpina apliecināt tautas labākās īpašības nākotnei.

Albums ietver skatījumu uz visām trim Baltijas tautām, tāpēc pavadteksti tulkoti angļu valodā. No 1944. gada līdz kapitulācijai 1945. gada maijā Gotlandē ieradās 6 477 igauņu, 3 605 latviešu un 242 lietuviešu bēgļu. Visbijas arhīvā glabājas ieraksti, tai skaitā, par bēgšanas motīviem. Visbiežāk minēts, ka cilvēki *bēga no krieviem un no vāciešiem*. Tas labi raksturo lielas cilvēku daļas izmīsumu izšķirošajā kara beigu posmā. Plašāku skatījumu uz vēstures norisēm sniedz ievadraksti un komentāri – vēstures profesora Pauļa Lazdas (ASV), igauņu dzīvesstāstu pētnieces Rutas Hinrikusas, kā arī Latvijas pētnieku Maijas Krūmiņas, Māras Zirņītes, Aigara Lielbārža un Kaspara Zeļļa. Albuma *Baltijas bēgļi Gotlandē Dāvida Holmerta fotogrāfijās: 1944–1945* sastādītāji: Māra Zirņīte un Aigars Lielbārdis, dizaina autors – Krišs Salmanis. Izdevēji: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, LU Literatūras, Folkloras un mākslas institūts un Latvijas Mutvārdu vēstures pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts“.

Vērtīgā publikācija tapusi ar daudzu cilvēku līdzdalību un atbalstu. Vispirms, pateicoties fotogrāfa dēla atraitnes Ellenas Holmertes (Ellen Holmert) atsaucībai, tika noslēgta vienošanās par unikālo fotogrāfiju publicēšanu

un saglabāšanu Nacionālās Mutvārdu vēstures krājumā Latvijā. Ar Margitas Sēderbergas (Margit Söderberg), ilggadējās biedrības *Gotland-Baltikum* valdes priekšsēdētājas enerģisku atbalstu tika paveikta foto negatīvu kvalitatīva ieskenēšana. Ideja publikācijai radās Baltijas un Ziemeļvalstu pētnieku sadarbības programmā *Nordplus*, kas atbalstīja intervēšanas ekspedīciju Gotlandē, piedaloties starpniekiem starp latviešu un zviedru valodām – Maijai Runcei, Jūlei Rozītei, Mārai Strautmanei, Pēterim Inīnbergam. Pateicoties viņiem un arī daudziem gotlandiešiem – vēstures pētniekam Mikelam Lundgrenam (Mickael Lundgren), skolotājam Pēram Verkelinam (Pär Werkelin), Visbijas Universitātes profesoram Ulfam Palmenfeltam (Ulf Palmenfelt) – tika gūts dziļāks priekšstats gan par 70 gadu senajiem notikumiem, gan arī Gotlandi šodien. Visbijas arhīvā iepazīnāmie ar bēgļu dokumentāciju. Almendā lens bibliotēkā tika sarīkota Dāvida Holmerta fotogrāfijām un bēgļu atmiņām veltītā konference. Pētniekus atbalstīja arī jaunāko laiku iecerotāji no Latvijas Gotlandē – Antra Bri-ce u.c.

Kopumā Nacionālās Mutvārdu vēstures krājumā atrodami 70 Zviedrijā nonākušo latviešu dzīvesstāstu (ar vairāk nekā 4 000 atmiņām).

Pēteris Jansons, bēgļu pārcelājs no Kurzemes uz Gotlandi 20 gadu vecumā

Finansējums saņemts no Latvijas Valsts zinātnisko pētījumu programmas un Valsts Kultūrkapitāla fonda, no Ziemeļvalstu un Baltijas valstu mobilitātes programmas (*Nordik Culture Poin Kulturkontakt Nord*), no Latviešu fonda (ASV) un Pasaules Brīvo latviešu apvienības Kultūras fonda.

Māra Zirnīte

DZĪVOT PATIESĪBĀ – PATIESI

Sarmīte Radiņa. *Pļavas nomniece*.
Madona: Erante, 2015. 207 lpp.

Pērnavasar, meklējot *Nīces akmeni* Engadinas ielejā, man gadījās iet gar bezgala skaistu kalnu pļavu ziedu pilnbriedā. Šveices dabassargi iebraucējiem nemitējās atgādināt: *Līdz siena pļaujai un tās laikā pa pļāvām stāgāt ir stingri aizliegts*. Vai šādā vidē kas tāds maz iespējams? – Par cilvēka sirdsapziņas nerakstītiem likumiem taču atgādina kaut vai lielais granīta klintsbluķis tepat Silvapļānas ezera krastā, kur 1881. gada 6. augustā vācu filozofam 600 pēdu virs jūras un daudz augstāk pār visām cilvēciskām lietām nāca apskaidrība – doma par *mūžīgo atkārtošanos*. Šo seno *laika rata* konceptu, proti, ka laiks netiecas uz taisnvirziena mērķi, bet virzās pa apli, Fridrihs Nīče (Friedrich Nietzsche, 1844-1900) inovatīvi pavērsa „eksistenciālās pragmatikas”, „pašsugestijas” virzienā, aicinot *dzīvi turēt svētu ik brīdī, jo dzīvei ir jāizdodas ikkatrā dzīvo tā mirklī* (Rüdiger Saffranski).

Neilgi pēc atgriešanās no Nīces vietām itāļu Šveicē sastapos ar vēl vienu „pļavu”, un šoreiz ar visu „nomneci” – Madonas dzejnieces Sarmītes Radiņas (1960) jauno – sesto dzejgrāmatu *Pļavas nomniece*. „Pļavas” metaforā iekodēta Latvija, kur rit liriskās varones dzīves kamols, kur dzimst un nobriest domas un visam jēgu piešķir mīlestības patiesums un skaistums. Tomēr cilvēka dzīvei nav mūžības ilgotnes; viss domājams,

Bēgļi no Sīkraga un Lielirbes: Folmaņu, Sproģu un Andersonu lībiešu ģimenes. Priekšplānā: mazmeita un vecmāte Vallija un Katrīna Folmanes (1944)

Foto: Dāvids Holmeris

mentāli vai fiziski tveramais un sajūtamais ir Augstākās gribas piešķirums *kādam vien zināmā, atvēlētā laikā; cilvēks ir vien savas dzīves nomnieks*, un tas saasina uztveri – kāds gan būs sanestais pļavas ziedu medus, kad *Lielais Gudrais* to sviedis liktens tiesas priekšā cilvēka mūža atvasarā? Vācu domātājs un valodas stila nepārspētais meistars Nīče jau pateicis priekšā – ikkatram nodzīvotam mirklim ir jāklūst par tā atkārtošanās vērtu un cienīgu, un manas asociatīvās nojautas nemāna: starp Nīčes ierosināto indivīda garīgās atjaunotnes kontinuitātes nepieciešamību un *Pļavas nomnieces* liriskā „Es” ētisko uzstādījumu pastāv dziļa likumsakarība – liriskā vēstītāja dvēseles dzīve savā izveides un pilnveides ceļā virzīsies augšup pa vertikāli. „Nomniece” šim virsuzdevumam tuvosies ar lielu sirds bijību, uzkrājot sevī dzīves norišu izpausmes daudzveidību, jo virzība caur prāta un jūtu pieredzi pieļauj *padarīt neapzināto par apzināto* un izzināto paust *Dvēseles valodā*. –

Ērihs Fromms (1900-1980), apkopojot psihoanalīzes problēmu, raksta: *Apzināt neapzināto nozīmē pamosties, atvairīt ilūzijas, fikcijas un melus, ieraudzīt realitāti tādu, kāda tā ir patiesībā. Cilvēks, kurš atmostas, ir atsvabinājies cilvēks, kura brīvību vairs neierobežo ne citi, ne viņš pats. Process, kurā cilvēks apjauš iepriekš neapjausto, ir viņa iekšēja revolūcija*. Tiekšanās griba uz sevis garīgo atjaunotni, kuras virzību var apzīmēt ar Nīčes imperatīvu *Topi, kas esi!* – jeb, Sarmītes Radiņas vārdiem runājot, vēlme *būt* (..) *starp pasauli sevī un pasauli apkārt*, izteikta jau krājuma uztakts dzejoli: *kas pateiks priekšā: / cik ugunīs jāsadedg, / cik upēm jāpārpeld, / cik sāpēm jāpārsāp, / lai puteklis / beigtu putēt / un iespētu mirdzēt?* (4. lpp.).

Visai apjomīgais, astoņās nodaļās satilpinātais dzejas teksts pārstāv divas centrālas tēmas: cilvēka dvēseles dzīve un likteņa (cilvēka rakstura) vērpjens, ko kopā satur to zemzemē cieši saaugušās saknes. Jāpiebilst, ka liriskā „Es” domu paudumi nav saistīti tikai ar kādu vienu nodaļu, tie brīvi virzās pa visu poētiskā teksta telpu variāciju vai tematisku pārklājumu veidā. Tāpēc atsevišķas nodaļas izcelšu vien tāpēc, lai rastos priekšstats par krājuma kopējo struktūru.

Pirmā nodaļa („Vien jaušamas nejausības”) sniedz bagātīgām noskaņām, niansēm piesātinātu apjaušanu par „nomnieces” dvēseles dzīves smalkajām finesēm. Tas ir sarežģīts starpstāvokļu, norišu („Es-Tas”) un „Es-Tu” attiecību kopums, taču ļoti dzīvīgs, nemitīgā maiņas un tapšanas procesā esošs cilvēka esmes fenomens, bet arī mēģinājums aptvert viņa iedabas neizzināmību, kā arī spēja ielūkoties paša dvēseles ēnainajos mežezeros. Tur uzejamas gan dvēseles izglītībai nepieciešamās *klusuma iestaigāt[ā]s takas*, gan vienatnības kundzība *sava paša tukšnesī*, tur saziņā ar Dieva pasaules likumiem bez lieka skaļuma, meditatīva rāmuma tonkārtā top *Dvēseles rakstu grāmata*. Šā posma Visuma lietu kārtībā visaugstāk sasniegtais punkts ir apjēga, ka uz to sev līdzī ir jānudina arī citi: *Vakars. / Kāds klauvē. / Pārņācis pāri. Satiksimies? // Es esmu mājās? / Esmu mājās!* (25). Liriskā „Es” tebušanas mehānisma dominantes paspīlgtināšanai pakļaujas arī poētikas līdzekļi, piemēram, ziemas un pavasara sadurē radušos dabas norišu tēlojums, pausts lielākoties vēja, putnu, padebess stāvokļu kā nemiera, nepastāvības, netveramības un mainības simbols, taču tas viss kopā *kā lūgšana / kā gaisma // sastarota / apputeksnēta / būvē vertikāli / no sapņiem*.

Nākamā nodaļa – „Magoņu sārta vārda māsa” – pārsteidz ar neparasti strauju poētiskā naratīva kāpinājumu; tur viss priekšā ir švirkst, liesmo un svilst. Opozīcijā balstītā „Es-Tu” saspēle, piemēram, nodaļas tituldzejoli *Tu – zemturis, / es tavās rokās – / magoņu sārta / vārda māsa* (43) neizslēdz jūtu tektonikas neapbrīnināmās sekas; lai atceramies Aspaziju: *Bet mīla mūžam dzīvo no tā, / Kas nava nekad un nevar būt, / Ka divi spētu par vienu kļūt, jo Tad sabruktu pati būtība, / Kas visa uz pretstatiem uzcelta*. – Mīlestība te sevi izteic kā kaut ko vārdos neizsakāmu, vien ar sirdi apjaušamu vai domās pārraidāmu, kā steigas, pārsteidzības noliegumu, kā ar iecietību apveltītu raksturu pieslīpēšanās mākslu, kā jūtas, kas spārno, kā paļāvības un uzticēšanās priekšnoteikumu. Šie mīlas sārta neizplēn arī tad, kad dzīve jau iesniegusies pusemūžā, – tie turpina gailēt zemdegās kā līdz sāpēm apzināta, nepārejoša mīlestības svētība. Tai veltīti šīs nodaļas skaistākie dzejoli (44-45, 47).

Pēc *magonu* sārta, kur dzirksteļo „Es-Tu” savstarpējā vilkme un atgrūšanās, divās nākamajās nodaļās iestājas zināms jūtu atskurbums. – Individvs ir sarežģīts veidojums, un tāpēc, ja *viena taisnība / slīd cauri otrai* tā, ka *nekas / nepaliek pāri*, nav jābrīnās, ka partneru attiecības sašķīst pret zemūdens klintīm: *...ārdās privātie negaisi, / ārdās. // Pārbīda dvēselē kuros jau kalnus, / izmaiņa upēm gultnes, / alas pazemē rok un pārrok – nenovaldās* (81). Pat jūtu *ķīmijas* vislabvēlīgākās konstelācijas gadījumā ikvienam savureiz nepieciešama vienatne, savrupība, introverta pašapcere. Un tomēr – arī šādiem dusmu gūnskuriem un pretrunīgu nostādņu sastatījumiem cauri spēj izlauzties gaismas strēle, lai sevis atjaunotnes vārdā veicinātu *atkārtošanās mirkļa* iespējamību, respektīvi, tā jābūtību. – *Skaidas lec uz visām pusēm – / Skaldām malku katrs savā meža pusē. //* (..) *Ejam tuvāk no abām pusēm... / Tiesām tas viss tā lēnītēm / Pašu vien sagādāts?* (84).

Indivīda garīgo pilnveidošanos nopietni kavē sociuma kultivētais egoisms, jūtu atrofija, rīcības neizlēmība un glēvums, kas tam *izpogāts ārā / pavisam no prāta*, tāpēc jau *Taisnības dīķis aizaug ar lēpenēm*. – Fromma cilvēka „iekšējās revolūcijas” izpratnē šo nodaļu uzskatu par „Es” vēstītāja nākamo pakāpšanos augšup pa spirāli; te vienviet sariesies indivīda attīstībai pats būtiskākais jautājums: būt vai nebūt? Merkantilais vai garīgais? Aptaukojusies degunpriekša vai indivīda spilgts neordinārisms nākotnes perspektīvā? Norises signalizē tuvošanos kritiskās masas robežai, – ģeometriskā progresijā pieaug cilvēku attieksmes, nostājas vienaldzība, ko pastiprina arī indivīda apziņa par savu nespēju novērst laikmeta politisko nejēdzību cēloņus; sanāk vien kusla ņemšanās ar seku apkarošānu: *slimojam, slimojam, / bet kārpāmies atkal ārā. / Nesadzīstam, / vien rētojam* (142). Bet tikmēr *zaļa josta / apkārt manu Tēvuzem’ – / pagaidām. // Kamēr nogaidām, kamēr visiem smaidām, / savelkas mazāka, / savelkas ciešāka* (147), un iztukšojas mūsu zeme un *zirneklis izsvītro visus / No dzimtas saraksta* (153). *Lidmašinas / Ceļas gaisā tik smagi, jo mūsējie projām iet* (152). Bet lielās pilsētas kļūst aizvien nelatviskākas un latvietis tajās nebeidz un nebeidz *dziedāt svešu dziesmu* (A. Krūklis), lai gan *Dvēselei domas / pieskaras latviski* (156)...

Mūsdienu dzīves situācijā, kad pasaule neiedomājami ātri mainās, šā diskursa kodīgā sūrme kā „Es” vēstītāja personiskās stājas stabils atskaites punkts met izaicinājumu ne vien nacionāliem, bet pat globāliem procesiem; liriskā „Es” patiesie, atklātie un drosmīgie vārdi aktivizē apziņā pilsonisko atbildību, par ko liecina spilgtais pretsvars – nākamā nodaļa „Viss ir tik ļoti pa īstam”. – Te dzirda ūdens straume ar spēju šalti aizskalo prom arī indivīda dvēseles sārņus, jo ir nepieciešama *Tukša izmēzta vieta / Jaunam laikam, / Gadam un Liktenim*, – vieta, kur *Aizlū[gt] par pļavu, zvaigžņu debesīm, / savu zemi zem kājām* (161), kur izzināt to, kas cilvēkam pats būtiskākais – izpratne par Latviju kā savas sirds mājvietu: *Tā tikai izskatās, / Tā tikai liekas, / Ka koki stāvus ieaug debesīs. / Tie visu mūžu / Dzīļi zemē tiecas / Un pieturas pie Latvijas. // Ar sapņiem debesīs es arī, / Ar prātu – savā pieturā. / Uz laiku te, uz īsu laiku, / Ko tikai citur kāds mums skaita. / Līdz brīdim, kad es zemē tiekšos, / Pie Latvijas es pieturēšos* (165). Šī nodaļa atveseļo tādus jēdzienus kā patriotisms un nacionālā piederība, un atdod tiem atpakaļ viņu īsto vārdu: vērtība.

Lai gan Sarmītes Radiņas dzejgrāmata turpinās vēl divās nelielās nodaļās, doma sasniegusi tādu norūguma pakāpi, ka prasās pēc noslēguma, un tieši šajā vietā es to izjūtu kā apli, kurā čūskas galva sasniegusi asti – tā šo pašu domu risinājis tēlnieks Dmitrijs Levins (1955) savā skaistajā bronzas skulptūrā *Zaratustras čūska* (2014) pie Ničes mājas Silsmarijā (Sils Maria). Runājot simbolu valodā, šeit noslēdzas Ničes atklāsmes – *visa esošā atkārtošanās* – kārtējais posms, taču garīgās atjaunotnes ceļš ar to nebūt nebeidzas; savā turpinājumā tas rada pievienoto vērtību: indivīda spēju dzīvot reālā situācijā – Ničes vārdiem runājot, „dionīsiskā” un „apolloniskā” īstenībā – un saglabāt sevī patiesuma apziņu. Tāpēc dzejgrāmatas abas noslēguma nodaļas uztveru kā atelpu, kas rada iespēju atgriezties „Es-Tu” savstarpējās tebušanas dvēšles baltā augstumā: *Kas to zina kurā pusē / kas to zina kad / nolīdzinās izlīdzinās / debesis ar zemi / Daukas apvārsnis ar sapņiem / skatiens mans un tavš // paliek svītra / zilganbalta / vertikāla.*

Gundega Zēhauza ▶

► Gundega Zēhauza (Gundega Seehaus, dzim. Buša) kopš LU beigšanas (1971) strādājusi par ārštata recenzenti un latviešu rakstnieku darbu [Regīnas Ezeras romāns *Aka* (1986) un noveļu krājums *Cilvēks ar suņa ožu* (1982)] izdevēju Berlīnē izdevniecībās „Volk & Welt”, „Aufbau”, „Der Morgen”. Berlīnes Humbolta U. aizstāvējusi filoloģijas doktores disertāciju par latviešu literatūras izplatību Vācijā, bijusi zinātniskā līdzstrādāniece Humbolta U. Slāvistikas institūtā. Publicējusi virkni rakstu par latviešu literatūru Rostokas U. publikācijās, *Latvijas ZA Vēstis, Karogā, Kultūras Forumā*, arī JG172(1989) – par Aijas Janelsiņas-Priedītes filoloģijas doktores disertāciju *Als die Bäume sprechen konnten* (Kad koki runāja, 1987), veltītu asociatīvo valodas tēlu funkcijai Kārļa Skalbes pasākās. Zēhauza ir sastādītāja un priekšvārda autore bilingvālajai latviešu dzejas izlasei *Rīga ūdenī/Rīga im Wasser* (Tapals, 2004). Dzīvo gan Rīgā, gan arī Berlīnē. Dzejniece Sarmīte Rādiņa ir Madonas novada bibliotēkas galvenā bibliotekāre.

PAR AKADĒMIKI UN VIŅA DZIMTU

Līga Blaua. *Jānis Stradiņš: Ceļš cauri laikiem*. Rīga: Jumava, 2013. 550 lpp.

lesājumā recenzenta vizītkarte. Kā 18 gadus vecs leģionārs 1944. gadā tiku nosūtīts uz Vācijas apmācībām kara mākslā, tad nozīmēts papildinājumam sauktajam 32. leģiona pulkam. Kopš tā laika esmu dzīvojis ārpus Latvijas. Viesojoties atjaunotās Latvijas pirmajos gados, bieži esmu dzirdējis teicienu: *Nu jūs, rietumnieki, jau mūs nesa-protat*. Iesaku šo rindiņu lasītājam paturēt prātā, ka mans „rietumnieka” skatījums ir atšķirīgs no to latviešu, kuri nekad dzimteni netika pametuši. Esmu tautsaimnieks – profesija, kurai piederošie bieži vien vispirms norāda uz savām vēlmēm un aizspriedumiem, lai lasītājs zinātu *kas un kā*. Zviedru tautsaimnieks, nobelists (1974) Gunnārs Mirdāls ieteica lietot t.s. *explicit value premise* jēdzienu, kas noliedz tautsaimnieku daudz un bieži lietoto objektivitātes jē-

dzienu. Tautsaimniecības teorētiķiem viņš ieteic vispirms pateikt viņu pašu vēlmes un aizspriedumus, tādējādi palīdzot lasītājam pašam nonākt pie objektivāka problēmu skatījuma. Mūsdienu matemātiski domājoši tautsaimnieki par šādiem niekiem tikai pasmejas. Viņu darbi atgādina ķīmijas laboratorijas pētniecības rezultātus. Apziņos, ka mans skatījums, mans īpatnējais *mindset* varētu neapmierināt lasītājus ne Latvijā, nedz arī ārpus tās.

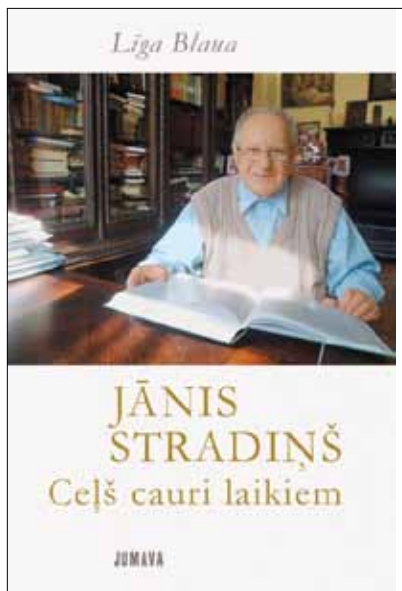
* * *

Žurnāliste Līga Blaua, kuras publicēto grāmatu kontā ir Vijas Artmanes, Džemmas Skulmes, Maijas Tabakas un Jāņa Paukštello biogrāfijas, savu pēdējo un visapjomīgāko – par akadēmiķi Jāni Stradiņu, nosaukusi *Ceļš cauri laikiem*, kas lasītāju gandrīz vai atbaida. Esmu dzirdējis sakām, gan angļu valodā: *I have not read the book, but, already I don't like it*. Vai tā neteiks arī Latvijā?

Līgas Blauas grāmata sadalīta sešās nodaļās.

1. Bērnība pāiet grāmatu un valodu pasaulē. Stradiņa ģimenes saknes Viesītes apvidū, raksturojumi par Stradiņa vecvecākiem, viņu sūro neatlaidīgo darba pilno zemkopju ikdienu. Tur ir arī konkrēti portreti – Jāņa Stradiņa vectēva Jāņa, vecmāmiņas Māras, tēva Dr. Paula Stradiņa un viņa dzīvesbiedres, pēterpilietes Dr. med. Ņinas Stradiņas Mališevas. Jānim un Mārai laulības dzīvē nebijis īsti savstarpējas mīlestības, nesa-derīgi raksturi, abi valdonīgi, gaisotne ģimenē esot pat bijusi nomācoša. Māra bijusi paskarba, nemīlīga rakstura, spītīga, nesaticīga (28-31). Viņus gan vienotīgs kopīgs darbs, tieksme izsīsties uz augšu un izskolot bērnus.

Toties Jāņa Stradiņa tēvs Pauls esot bijis cilvēks ar apbrīnojamu spēju novērst savstarpējus konfliktus, vienmēr esot centies samierināt un izlīdzināt pretstatus un gādāt par mierīgu solidāru dzīves veidu ģimenē. Tēvs

ar savu vienkāršību un humāno pieeju dzīvei un sadzīves problēmām izveidoja ģimenē viengabalainu personību. Beidzis Kara medicīnas akadēmiju Petrogradā, viņš pārcēlās uz dzīvi Latvijā (1923) kā speciālists ķirurgijā. Viens no viņa profesoriem bijis Sergejs Fjodorovs, cara Nikolaja II tuvs draugs. Viņa dēls Sergejs, šo rindiņu rakstītāja bērnības dienu līdzgaitnieks Daugavpilī, cīņijies Latviešu leģiona 33. Januma pulkā Pomerānijas kaujas laukos. Pēc kara un divu doktora grādu iegūšanas bioloģijā, Sergejs kļuva profesors Saskaņūnas Universitātē Kanādā, kur joprojām atrodas viņa vārdā nosauktais bioloģijas institūts.

Pirms atgriešanās Latvijā Pauls Stradiņš sa-laulājās (1923) ar Fizikālās terapijas institūta ārsti Ņinu Mališevu, kuras turīgajai baņķieru ģimenei Petrogradā pēc 1917. gada revolūcijas labi neklājās. Radikāli noskaņoto revolucionāru uzskatā baņķieri bija darba tautas asinssūcēji.

Paula Stradiņa tēvs Jānis bijis ļoti apmierināts ar jauno vedeklu Ņinu, bet Paula māte un māsa Emīlija bijušas ļoti apvainotas, ka *Pauls apprecējis krievieti* (32). Šī iemesla dēļ man ASV nācās vairākkārt dzirdēt, ka Jānis Stradiņš *tāds puskrivelis vien esot!* Gluži līdzīgi, gan jau labi sen, viens ziņkerzellis nosaucis Zigfrīdu Meierovicu par *ceturtdaļnieku!*

Neatkarīgās Latvijas gados Dr. Pauls Stradiņš bija stažējies ASV, Anglijā u.c. valstīs. Viņš bija ne tikai cienīts ārsts, sekmīgs ķirurgs, bet arī medicīnas vēstures literatūras un medicīnas instrumentu krājējs. Vairāku valodu pratējam, ne tikai šļupstētājam, viņam bija viegli pieejama visa tā laika medicīnas un klīniskās prakses literatūra. Viņu sevišķi interesēja vēža slimība visās tās manifestācijās, tā ķirurģiska ārstēšana. Gan būdams ļoti aizņemts savā profesijā, Stradiņš un dzīvesbiedre atrada laiku bērņus skolot.

Blaua uzskatāmi ataino mājskolotāju vadīto Stradiņa ģimenes bērņū pasauli. Šādā vidē puisēns Jānis labi iemācījās franču un vācu valodu, protams, arī krievu, kaut arī ģimenē valdošā sarunu valoda bijusi latviešu, ko Ņina Stradiņa ātri vien iemācījās. Latvijā viņai bija atkārtoti jābeidz Medicīnas fakultāte Latvijas Universitātē, jo Krievijā iegūtā izglītība pēc 1918. gada 18. novembra netika at-

zīta (38). Viņa kļuva par docētāju LU medicīnas fakultātē un vienlaikus Paula Stradiņa stingrākais dzīves atbalsts – savā laulībā viņš nepieņēma nevienu svarīgu lēmumu, nekonsultējies ar sievu. Profesors Kristaps Rudzītis Ņinu esot pat nosaucis par *Goda latvieti*.

Līga Blaua parāda Jāņa Stradiņa (dz.1933) zēna gadu gaitas – ziņkārīgais zēns ārpus skolas burtiski dzīvojis tēva Paula grāmatu pasaulē, iemācoties no grāmatām goda un taisnības jēdzienus, arī pazemības un žēlsirdības nozīmi dzīvē – gluži kā Džonatans Svifts savā *Gulivera ceļojumu* grāmatā. Tēva bibliotēkā viņš arī apguva dažādu reliģiju pamatus un, protams, savas dzimtenes mīlestību un patriotismu, jēdzieni, kas dod pieturas punktus par jaunā Stradiņa plašo garīgo apvārsni jau agrā jaunībā līdz pat Latvijas iekļaušanai padomju impērijā.

Pirmā Latvijas okupācija (1940-1941) daudz nesatricināja Paula Stradiņa dzīves veidu, kaut arī jau mēnesi pēc okupācijas sākās pirmo „neuzticamo personu” apcietināšana, ievietojot „buržuju” dzīvokļos jaunus īrņiekus. Stradiņa ģimenei atļāva palikt dzīvot savā mājā Pārdaugavā. Nebija arī jāpiedzīvo visu bankās sakrāto latu burtiskas iesaldēšanas sekas. Stradiņa ģimenei tas viss pagāja garām. Tajā pat laikā visiem ātri kļuva skaidrs, ka tagad jārunā jaunā sabiedriskā struktūrā, arī ikdienas mājas dzīvē. Skolas bērņi un mājās vecāki ātri iepazīnās arī ar „Morozova” fenomenu. Skolās pat esot bērņiem vaicāts, ko vecāki saka par jauno sociālistisko iekārto un valdību.

2. **Slavens tēvs.** Iepazīšanās ar Dr. Paula Stradiņa ārsta gaitām. Interesanti, ka Stradiņa praksē varēja sastapt arī pirmās okupācijas gada komunistu aprindu prominences – Augustu Kirhenšteinu, Vili Lāci un Andreju Upīti. Stradiņu apmeklējusi arī Zenta Mauriņa. Pēc vāciešu iesološanas Rīgā (1941.1.VII) Dr. Stradiņu apcietināja – viņu apsūdzējis viens no viņa bijušiem asistentiem un arī latviešu medmāsas – Stradiņš, lūk, *reizē ar vācu ievainotiem karavīriem slimnīcā esot ārstējis arī ievainotos sarkanarmiešus un pat ebrejus* (66). Latviešu ārsti centās viņu atbrīvot, bet to faktiski panāca viņa elegantā vāciski runājošā dzīvesbiedre, kas vācu priekšniecībai parādīja no Bismarka mazdēla pateicības vēstuli par viņa dzīves izglābšanu Rīgas tiltu

kaujā 1941. gada jūnija beigās. Paulu Stradiņu atbrīvoja ar noteikumu nekad vairs neno- darboties ar politiku. Pēc otrreizējās padom- ju okupācijas viņu denuncēja (1952) kolēģi – viņš esot ārstējis nacionālos latviešu parti- zānus... (67).

3. Sava ceļa gājējs – Tā autore raksturo Jāni Stradiņu ģimnāzijas gados. Tēva Paula mil- zīgās bibliotēkas radījums. Pat vēl pēdējos Staļina valdīšanas gados ģimenes intelek- tuālā sfērā valdījušas demokrātiskas no- skaņas, kaut jau bija sākušies ideoloģiskie spaidi pret zinātniekiem, apsūdzot viņus buržuāziskā nacionālistā un rietumnieku objektīvismā. Pats Pauls Stradiņš tika izmests (1947) no Zinātņu akadēmijas un universitā- tes (1952) viena referāta dēļ. Tēvam bijis jā- iegūst diploms marksisma-ļeņinisma mācībā, vienlaikus atļaujot strādāt un veidot Medicī- nas muzeju. Vecie čekisti Zinātņu akadēmijā strostēja zinātniekus par nepietiekošas vēri- bas piegriešanu partijiskumam (*partijnostj*) savās specialitātēs.

Tāda bija vide, kurā auga Jānis Stradiņš. Viņš prātoja kļūt par vēsturnieku, sevišķi zinātnes vēstures jomā. Tēvs gan jaunajam vēstures entuziastam esot teicis: *Ja kļūsi par vēstur- nieku, tev visu mūžu būs jānodarbojas ar meliem, piebilstot: tev jau arī patīk ķīmija*. Un Jānis kļuva par ķīmiķi, „sava ceļa gājēju”, burtiski aizbēgot no ideoloģiskiem spaidiem un radikāliem staļiniskā sociālisma cēlājiem.

Blauas stāstījums lieliski atspoguļo tā laika garu Latvijas Universitātes fakultātes audito- rijās un laboratorijās. Ar laiku Jānis Stradiņš bija kļuvis par okupētās Latvijas zinātniskās elites neatņemamu sastāvdaļu. Ilgus gadus strādādams plaši pazīstamajā Organiskās sintēzes institūtā Rīgā, viņš kļuva pazīstams visā Padomju Savienībā, sevišķi jaunu ār- stniecības preparātu sintezēšanā un moleku- lārbioloģijas veidošanā. Gadu tecējumā un dzīvojot neatlaidīgā pētniecībā, ķīmija viņu gan beigās esot izsmēlusi (193).

4. Tuvie un viņu likteņi – galvenokārt ģi- menes draugu un paziņu atmiņas par Stra- diņu ģimeni gadu tecējumā – par Stradiņa Universitātes izstādi, par Paula Stradiņa Me- dicīnas muzeju, arī par Jāņa Stradiņa mei- tas Irēnes pašnāvību. Pats Jānis bērībā esot bijis palaidnīgs puīselis, dzīvē vienmēr esot bijis liels diplomāts un pratis ar visiem sa-

dzīvot, arī tad, kad ģimene dzīvoja Ventspils ielas pārpildītā namā. Nesamierināmās dis- kusijās Jānis vienmēr esot pratis atrast zel- ta vidusceļu. Viņa vienkāršība un cieņa pret citiem vienmēr bijusi patiesa un atbrūņo- ša. Uzzinām arī par Jāņa dzīvesbiedres Lai- mas pārdzīvojumu 1949. gada 25. marta deportāciju laikā, kad Zuteru ģimeni izsūtī- tāji neatrada (gluži kā šo rindu autoru, kad 1941. gada 15. jūnijā kāds Daugavpils kom- jaunietis vienu dienu pēc izsūtīšanas nakts, mani sastapdams, teica: *Kur tu, nolādētais, aizvakar biji? Mēs tavu ģimeni Raiņa ielā 79 neatradām!*). Šis satriecošās lappuses derē- tu izlasīt arī tagadējai jaunai paaudzei. At- tiecībā uz Jāņa un Laimas kopdzīvi, viņi sevi raksturojuši kā *katrs no savas pasaules*, bet, lai gan ir pretstati, sadzīvojuši diezgan satīcī- gi. Parādās abu dzīves gudrība un mīlestība. Uz jautājumu, ar ko Jānim Laima jaunībā ie- patikās, atbilde bijusi: *Ar savu skaistumu un dabiskumu* (379). Lindas Sosāres raksturo- jumā: *Jānis ir mūsu dzimtas smadzenes un sirdsapziņa* (386).

5. Zinātņu akadēmijas pārveidotājs dod lielisku pārskatu par padomju tipa Zināt- ņu akadēmijas pārveidošanu par elitāru de- mokrātijas iestādi. Minēta arī politisko trim- dinieku atgriešanās no Eiropas, ASV un Aus- trālijas (432-441). Pārveidošanas darbu pa lielākai daļai veicis Jānis Stradiņš, attālinoties no ķīmijas un pievērsoties zinātnes vēsturei.

6. Pēdējā nodaļa, gluži kā pirmā, iepazīstina lasītāju ar dzimtas saknēm Sēlijā.

Stradiņa skats pagātnē ir jāpapildi- na. Jāņa Stradiņa raksturojums par pēdējo pirmskara Latvijas prezidentu Kārli Ulmani ir nepilnīgs, sevišķi par viņa darbību likte- nīgajā 1940. gada 17. jūnija vakarā. Autore Blaua citē pazīstamo Ulmaņa teicienu: *Es pa- likšu savā vietā, jūs palieciēt savā vietā* (93), bet nekur nav citēta rindkopa, kurā Ulma- nis esot tautai arī teicis: *...uzlūkot ienākušās Sarkanarmijas karavīrus ar draudzību, jo tas viss notiekot ar valdības ziņu un piekrišanu*. Šāda Ulmaņa klanīšanās okupācijas karaspē- kam ir atstājusi lielas brūces tautas psihē arī vēl šodien pēc 75 gadiem.

Tautas vairākums skatījās uz ienākošo Sar- kanarmiju un tankiem ar izmisumu, dus- mām, bailēm un pazemojumu. Visas trīs Bal- tijas valstis padevās liktenim bez neviena

šāvienu. Kā angļi saka, padevās *submission* veidā. Toties mazā Dānija 1940. gada aprīlī vismaz dažas dienas pretojās iebrukušajiem Vācijas karapulkiem, tādējādi nezaudējot tautas godu, gluži kā tautas dziesma: *Uz ežiņas galvu liku, sargāj savu tēvu zemi*. Līdzīgi 1940. gadā pretojās vācu uzbrucējiem Beļģijas un Norvēģijas karaspēks, pēc principa *labāk stāvus mirt, nekā uz ceļiem dzīvot*. Diemžēl, nedz Latvija, nedz abas pārējās Baltijas valstis nepretojās pat vienu stundu! Es te nerunāju par karošānu ar kaimiņlāča milzi! Vienīgi, raugoties un spriežot par 1940. gadā teikto prezidenta Ulmaņa runu, mudinot tautu uzlūkot okupācijas varas nesējus Latvijas teritorijā ar draudzību, ir patiesi unikāls notikums Latvijas vēsturē. Gadu teļūmā Latvijā un politiskā trimdā ir vienmēr teikts, ka prezidents Ulmanis to esot darījis, *lai saglabātu latviešus Latvijai*. Varētu minēt arī francūža Mellin de Saint Gelais (1491-1558) teikto: *Labāk darīt un nožēlot nekā nožēlot, ka nekas netika darīts*.

Gadu pēc okupācijas 1941. gada 14. jūnijā 15 000 Latvijas garīgās, militārās un saimnieciskās elites pārstāvji tika deportēti uz Sibīriju. Arī pats prezidents Ulmanis tika izsūtīts no Latvijas teritorijas. Bez tam 1944. gadā, baidīdamies no izsūtīšanas uz *Gulagu*, uz Vāciju aizbrauca pāri par 100 000 Latvijas cilvēku. Kara laikā vairāk nekā 70 000 latviešu vācu uniformās krita kaujas laukos. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā no Latvijas uz Īriju, Angliju un Vācijas esot aizbraukuši ap 300 000 Latvijas iedzīvotāju. Latvija kļuva par Eiropas Savienības un NATO dalībvalsti. Tagad Briselē ir daudz Latvijas ierēdņu, kas pilda daudz dažādu funkciju franču, vācu un angļu valodā. Pēc Stradiņa domām latvieši Briselē tagad klanoties. Viņš arī saka, ka *vajadzētu tomēr kaut cik pašapziņas sevī un tautā uzturēt, un Ulmanis to prata* (91). Vai tad Blaua un Stradiņš nezina, ka NATO šodien ir *eine Ordnungsmacht*, kas sargā Baltijas valstis no ģeopolitiskiem pārsteigumiem?

Cita vidū šai sējumā netiek pat minēta Baltijas valstu saimnieciskās ūnijas iespējamība. Par Baltijas valstu kopsoli esmu domājis un rakstījis jau sen. Neesmu aizmirsis nedz 1920. gada Baltijas konferenci, kad Zigfrīds Meierovics cerēja nodibināt Baltijas Savienotās Valstis, kur trīs Baltijas valstis, Somija un

Polija būtu gājušas kopsolī. Diemžēl šī iecerētā vīzija izjuka. Palika tikai 20 gadu viensolis. 1939. gada rudenī Londonas *The Economist* burtiski nievāja šo viensoli un Baltijas valstu nespēku.

Blauas grāmata par Jāņa Stradiņa dzīvi un darbu prasa viņa piekoptā principa *Guta cavat lapidem* (piliens drupina akmeni) pielietošanu. Grāmata jālasa lēnītiņām, lai beigās aptvertu Latvijas dižā dēla Jāņa Stradiņa ne tikai veikumu ķīmijā, bet arī sabiedriskās zinātnēs. Viņš bija viens no Trešās Atmodas dzinējspēkiem, kas atjaunoja Latvijas neatkarību. Viņš ir cēls piemērs tam, kas ir patriotisms un kas ir jādara Latvijas politikā un zinātnē, lai Latvija nekļūtu provinciāla nomaļā Krievijas rietumu krastā. Viņš arī cīnās savā „ceturtajā jaunībā” par kopēju valstiskas apziņas un demokrātisko vērtību kopšanu nākotnē. Šis sējums ir burtisks ceļvedis nākamām Latvijas paaudzēm, lasīšanai, pārdomām un ikdienai.

Nikolajs Balabkins

Par Nikolaju Balabkinu skat. *JG278(2014)* – interviju ar Paulu Raudsepu (49-52) un Irēnes Avenas recenziju (69-70).

SILIŅA PIERAKSTI

Uldis Siliņš. *Atskatīties, pasmaidīt. Autobiogrāfiskas piezīmes (1930-1945)*. Rīga: Zvaigzne ABC 2015

Atslēgvārdi šai Ulda Siliņa grāmatai ir „pasmaidīt” un „piezīmes”. Siliņš savas piezīmes šajā grāmatā ir sakopojis septiņās nodaļās. Trīs nodaļas - *Agrīnie gadi, Mūsmājas, Dar’ man, tēv(i)s, pastaiņas* ir ar treknāko humora devu, jo autors notikumus atstāsta no maza zeņķa skatpunkta. Nodaļā *Raduraksti* Siliņam ir vesela bagātība krāšņu raksturu Carnikavas sievu, par kurām Siliņš varētu uzrakstīt gan lugas, gan stāstus Jāņa Ezeriņa stilā. *Ak, Maskava, tu varenā, Hitlers nāk ar lieliem soļiem, Vāczeme* ir nodaļas, kurās humora deva ir mazākumā. Personu vārdus,

manuprāt, Siliņš bieži nav lietojis ar piesardzību, dažkārt šķiet, ka pieminētās personas aprakstītas baumu iespaidā, varbūt pat nevajadzīgi.

Rokā tverama un šķirstāma, šī ir ceturtā Siliņa grāmata – divas nākamās arī ir autobiogrāfiskas piezīmes, kas izdotas e-grāmatas formātā – žēl, jo tās ne visiem var būt pieejamas lasīšanai. Vēl pūrā Siliņam, starp citiem publicējumiem, ir firmas levanda izdotās vienpadsmit atsevišķu lugu grāmatiņas.

Uldim Siliņam ir īpatnējs, bieži pašironijā tverts humora stils: lakonisks, trāpīgs – līdz melnā humora līmenim. Aprauti teikumi, tiešas frāžu bultas, kas subjektu neievaino „nāvīgi”, bet tam arī neglaimo. Ulda spējas pasmieties par sevi un līdz ar to aizraut klausītāju/lasītāju smiekliem līdz, attaisno asās humora „bultas”, kas vērstas pret kādu citu „upuri”. Publikai Uldis savu humoristisko tekstu pasniedz ar ļoti nopietnu ģīmi. Ulda sejas izteiksme jau vien rosina skatītājus uz smiekliem. Lai arī lasot Ulda piezīmes, pats runātājs nav acu priekšā, tomēr viņa īpašā balss un intonācija ir dzirdama tekstam cauri.

Uldis, Uldis kas tas Uldis? Kas to Uldi nezināja? Austrālijas latviešu trimdas sabiedrība Uldi Siliņu kā jaunu, nepiedzīvojušu aktieri, iepazīna jau 1951. gada decembrī – pirmās Austrālijas latviešu Kultūras dienās Sidnejā, Franka Džefersona lomā J.B. Pristlija lugā *Cilvēki uz jūras*.

Iedod tik Uldim ‘mazo pirkstiņu’ – turpmāk viņš no skatuves ņēma un deva ar pilnu roku! Kas reiz skatuvsdēļus minis, kas tur aplausus ir šķinis – tas uz mūžu saindēts! Savā vientiesībā domāju, ka šī loma Uldim bija teātra gaitu sākums – aplama doma. Lasot autobiogrāfiskas piezīmes *Atskatīties, pasmaidīt* sapratu, ka Uldis jau pamatskolas gados Carnikavā sirga ar vēlmi kļūt par aktieri.

„Man netika neviena loma. Domājat, ka tas nesāpēja? ... mans tēvs bija režisors! ... Skolas teātra iestudējumi Ziemsvētkos pārgāja mātes rokās, un arī man bija cerība tikt pie kādas lomas... Par spīti tuvajai radniecībai ar režisoru, uz skatuves netiku. Man bija māte jālūdzas, lai uzraksta kādu lomu arī man. Kad māte apžēlojās, tad tiku uz skatuves par čigānu vai ko citu gauži nenozī-

mīgu. Pie lomām tiku tikai Ādažos... Spēlēju Sīkstuli „Sprīdītī” un ar panākumiem.”

Ja tuvākais radagabals, kā māte, neuztic Uldim lomas, tad nekas neatliek kā sākt pašam rakstīt skečus – teatrālas izrādes.

„Savu pirmo humoristisko skeču sacerēju apmēram 11 gadu vecumā, un kopā ar Krūmiņa Uldi nospēlējām to priekšā Mēnesdēļu kalponei Lillim mūsu klētiņā. Audience nebija neko zinīga, līdz ar to panākumi neizpalika.

Mūsu nākamā teatrālā izrāde bija Muciniekiemā. ... Jau no rīta sākām gatavoties pirmizrādei. ... Bija paredzēts uzvest skatus no Mērnietu laikiem – Ķeņča monologu, Pāvulu un Ķenci cietumā, Ķenci pie Pāvula un viņa sievas.

Pāvula sieva bija Kalnbērziņu Uldis (ar palamu Āpsis-Terjers), un būtu bijis labāk, ja Pāvuls būtu nomiris vecpuiši. Izrāde nebija reklamēta, un līdz ar to mums bija tikai viens skatītājs – Āpša mamma Kalnbērziņa kundze. Viss gāja labi līdz brīdim, kad uz skatuves parādījās Āpsis-Terjers. Sašutis, ka izsperts no sava laulātā drauga gultas, viņš bija nevaldāms. Skats beidzās gandrīz vai ar izkaušanos – Āpsis bija tā iejuties teātra gaisotnē, ka viņu nevarēja dabūt nost no skatuves. Pēc izrādes Kalnbērziņa kundze teica: Tā, tagad es izteikšu savu kritiku. Viss bijis labi, kamēr uz skatuves bijuši tikai divi, bet kad tikuši visi trīs kopā! ... Mon Dieu! Tā nevarot pārspēlēties.

Tas aizskāra manas režisora jūtas. Saki to savam sasodītajam puikam! – es nodomāju.”

Tomēr Kalnbērziņa kundzes kritika neapdzēsa nedz Ulda aktierdegsmi, nedz rakstnieka, dramaturga spējas. Uldis rakstīja feļetonus, skolēnu raksturojumus, bija redaktors klases sienasavīzei. Kad 1950. gadā nokļuva Austrālijā, rakstīja feļetonus *Austrālijas Latvietim*. 1959. gada decembrī Austrālijas Latviešu 9. Kultūras dienu ietvaros, Sidnejas Latviešu teātris iestudē Ulda Siliņa lielformāta pasaku lugu *Ganu zēns un velns*. Autors un režisors Uldis Siliņš - ansamblī 61 dalībnieks. (Būtu izgudrota laika mašīna, un ja Uldis nebūtu tik pieklājīgs, viņš Kalnbērziņa kundzei, kas viņa pirmos drāmas soļus uz skatuves nokritizēja, ka trīs aktieri esot bijuši par daudz!, varētu parādīt garu degunu.) Nu

re kā! – 11 gadu vecumā pirmais skečs – 29 gadu vecumā lielformāta luga.

Dziesmas Uldim ir sevišķi tuvas, gan ar paša radīto humoristisko tekstu viņa rēvijās, *Kalidoskopos* gan nesenās visiem iemīļotās tautas dziesmas, dziedamās rotaļas, šlāgeri, karavīru dziesmas, un daudzas no tām Siliņš ir ievietojis šajā grāmatā – lai tikai mēs tās neaizmirstu!

Kur tad šī dziesmu „mīle” Uldim ir radusies? Kad Uldim bija septiņi gadi, viņš atceras, ka bijis liels dziedātājs. Savās autobiogrāfiskās piezīmēs Uldim ir jāizkrata uz mazās sirsniņas sakrājiem rūgtums:

„Dažkārt pie Elzas (*Ulda tantes*) vasarā ciemojās operdziedone ... *Paula Brīvkalne* ... mēs bijām braukuši ar laivu – *Paula, Elza* un es. *Elza* mājiniekiem stāstīja, ka abas dziedājušas. Mans atgādinājums, ka arī es esmu dziedājis, palika neievērots. Kad stāsts tika atkārtots, atkal tas pats. Tagad es to visiem paziņoju vēlreiz. Es esmu dziedājis kopā ar vēlāk slaveno operdziedoni *Paulu Brīvkalni*. Basta!”

Nodaļā *Agrīnie* gadi Uldis atstāsta ziņkārīgā puišļa taujāšanu par savu „izcelsmi”:

„*Vai jūs esat ievērojuši, ka pieaugušie nekad nedod tiešu atbildi uz āķīgiem jautājumiem? Viņi met visādus likločus un mēģina pūst miglu acīs. ... Reiz mātei ieprasījās: Mamm, kā es te uzrados? ... Tevi atnesa stārķis!*”

Ziniet, es vēl šodien viņai pa pusei ticu. Bet stārķa teorija man nelika mieru. Stārķis? ... Vai ir tāda liela noliktava, kurā visi bērni salikti pa plauktiem un stārķi kā taksometri gaida uz jumta? ... Es jau biju iesniedzis vairākus pieprasījumus pēc brāļa, bet acimredzot tie bija sapinušies birokrātijas tiklos un stārķi nebija sasnieguši. Kādu dienu redzēju māti stāvam pie stārķu ligzdas! Bravo! Nu beidzot būs brālis! Skrēju sakrāmēt visas salauztās mantiņas un tādas, kas pašam nepatika, lai dāvinātu brālim, un sāku svētiņiem sekot kā ēna. No rītiem skrēju ārā skatīties vai brālis nav uzsviests uz jumta. Brāli?

Tie tev nesīs brāli? Viņi nedeva ne pigu par manu brāli! Nākamās trīs mēnešus stārķi vajājās pa pļavu, lasīdami vardes!

Turpmākos nodaļas paragrāfos Uldis apraksta, starp citām bērnības epizodēm, izgriezto bikšu cauruma lietu, lai pierādītu savas skrodera spējas; kliņģera mandeļu lietu, un citas centīgās, bet neveiksmīgās epizodes, kam visām seko mātes izmisīgais – augstā debess!:

„*Kliņģerim piemīt interesanta īpašība. Tas rada ap sevi magnētisko lauku, kura spēks ir tieši proporcionāls bērna vecumam. Tas velk tevi arvien tuvāk un tuvāk, līdz tavs deguns ir tieši divus centimetrus no kliņģera. Pēkšņi visskaitākā mandele sauc: Ēd mani! Pašaizsardzības instinkts teic, ka vienas mandeles iztrūkumu neviens nepamanīs. ...Jūs man piekritīsīt, piecas mandeles uz liela kliņģera izskatās idiotiski. Ka nav, lai nav! Uz kliņģera vairs nav nevienas mandeles, un tev pretim raugās bakurētains, cepts mīklas gabals. ... Ienāk Centrs un ierauga postāžu. Augstā debess! Un ja Centrs saka augstā debess, tad tu esi visdziļākā ellē.*”

Uldis ir bijis īsts Carnikavas zēns, kas par zvejošanu, lai vām, tikliem, nēģiem zina pat vairāk nekā *Mīlenbaha* un *Endzelīna* vārdnīcas, un var vārdnīcu nepilnības atspēkot. Atmiņu piezīmēs ir Carnikavas tālai-

ka ēdienu apraksti, gan ar zivīm gan bez zivīm, un tos lasot, mutē saskrien siekalas, un apraksti tevi tā iekārdina, ka vari pat sajaut maizes smaržu, kas nule kā izvilka no malcas krāsns. Atmiņu piezīmēs ir daudz vārdu un īsu aprakstu ar novadvēsturisku, kultūrvēsturisku nozīmi no zeņķa redzesloka:

Pēc kristībām visi devās uz mazā kvaņķa māju, lai baudītu, ko Dievs devis... Pieaugušie apstāj bērnu kā mūris, tik sauc oh un ah ... manās acīs viņš izskatās pēc mērķa! Tāds nesmuks, mazs ute, baltā kleitā.... Bet lai nu kristāmais kāds, tortes bija labas, un kūku ēdājs es biju liels.

Savās autobiogrāfiskās piezīmēs Uldim vietas ir daudz, bet reti kāds piezīmju temats ir garāks par dažiem paragrāfiem, lappusēm. Apraksti par mazpulkiem, pionieriem, par kāzām, bērēm, iesvētībām, kristībām, zaļumballēm, Lieldienu priekiem, Vasarsvētkiem, Jāņiem, sienu pļaujām, zvejošanu, reņģu žāvēšanu izraisa lasītāja interesi, tomēr rodas vēlme, ka daži no tematiem būtu veidoti kā īsstāsti. Piemēram, Jaunzemnieka Tomsona meitas Gustes likteni un lietā saistītos notikumus Uldis ir netieši licis pamatā savai lugai *Ir akmeņi raud*.

Anīta Apele

Autore ir Latvijā uz dzīvi atgriezusies „austrāļu” latviete. Publikācijas trimdas periodikā.

VALODA KĀ RITUĀLS

Jāns Undusks. *Gaidot vārdus*. Rīga: Mansards. 2005. 224.lpp.

Igaņu prozaiķa, literatūrzinātnieka, esejista un dramaturga Unduska (Jaan Undusk) prozas krājumā apkopoti dažādos gados sarakstīti darbi – četri stāsti un trīs fragmenti no viņa vienīgā romāna *Karsti. Stāsts par jaunu mīlestību* (1990).

Lasot krājumu, šķiet gandrīz neticami, ka tas ir tulkojums, – tik virtuozī Maima Grīnberga izsekojusi un atšifrējusi Unduska valodiskās mežģīnes, kurās savijas lingvistiskas spēles un komplicētas filozofiskas atkāpes. Undusks nav viegli lasāms autors – viņa darbos saturam ir otršķirīga loma, jo rakstnieka interese un mīlestība koncentrējas uz valodu, kas viņa prozā veido pati savu struktūru un pasauli, šķiet, brīžam pilnībā „pārņemot kontroli” pār vēstījumu, un arī pats autors atzīst intervijā portālam *Satori*, ka viņu nodarbina jautājums par to, kā iespējams dzīvot starp fizisko un lingvistisko pasauli, vārdiem un lietām. Lai gan Undusks pievēršies šī jautājuma risināšanai no esejista pozīcijām, arī viņa prozā šī problēma nenoliezdami ir aktuāla – rakstnieks eksperimentē

ar dažādiem vēstījuma veidošanas paņēmieniem un valodas iespējām, gan lai radītu jaunas meitenes cinisma un dumpja pilnu vēstuli – grēksūdzi māšai, gan ar diloni slima, Alžīrijā nonākuša jūtīga mākslinieka vīzijai līdzīgo, apziņas plūsmas tehnikā veidoto pieredzes tēlojumu.

Kaut arī stāsti krājumā nav kārtoti hronoloģiski, lasītājam iespējams gūt priekšstatu par Unduska prozas attīstību, sākot no 24 gadu vecuma, kad sarakstīts stāsts „Sala”, līdz acīmredzami nobrieduša prozaiķa darbam „Mīlestība pret grāmatām” (2002), kas kalpo arī kā zināma atslēga, kods Unduska prozas izpratnei – tajā galvenais varonis (1. personā) kļūst par liecinieku nenovaldītai kaislei pret grāmatu – pēc nakšņošanas bibliotēkā viņš nākamajā rītā novēro sievieti, kura ar saldējumu apķēpā un pēc tam izjusti laiza igauņu literatūras klasiķa Eduarda Vildes grāmatu *Kalnciema piena vedējs*. Pašironijas un smalka atsvešinājuma cauraustais stāsts izvēršas pārdomās par grāmatu kā gandrīz vai juteklisku jūtu objektu: *Grāmatām nav jābūt īpašumā, ar grāmatām jādzīvo kopā, to zina katrs īsts mīlētājs. Ar mīlēto grāmatu jādzīvo iespējami cieši kopā, fiziskā pašāvēībā, viņa taču pati to vēlas* (13).

Savukārt „Sala” ir pieaugšanas stāsts, kurā jauna zēna atvadišanās no bērnības iegūst

mītiska un dziļi simboliska iniciācijas rituāla raksturu. Zēns sāk strādāt par uzraugu salā, kas stāstā darbojas kā ārpuslaicīga apziņas telpa. Salu ieskauj ezers un piekrastes dūņas, kurās jāpiesargās iestigt, citādi var nākties tā arī palikt – stāvot uz robežas starp divām pasaulēm. Ūdens, zeme, uguns (puisis salas vidū kurina ugunskuru) un sievišķais (uguns atblāzma pievilina līgavas zagļus, kas savu „laupījumu” atveduši uz vientuļo salu) – Undusks savu stāstu būvē no arhetipiskiem pirmementiem, pie kuriem pieskaitāma arī valoda, kopā radot iespaidu par pasaules radīšanas mīta struktūru klātbūtni viņa prozā: *Uguns bangu saceltais stiprais vējš rāva mani sev līdzī, taču es to pieveicu. Pa grāvi staigāju apkārt ugunij, un uguns man blakus veidoja savus mūžsenos bultveida tēlus. Uguns nerunāja ne par pubertātes vecuma asinīm, ne lauztām sirdīm, bet par to, kā zeme un debesis bija to radījušas un kā ūdens slāpējis. Es jutu, kā uguns sadedzina gaisu sev visapkārt, taču es šajā tukšgaisā pilnu krūti dziedāju* (72).

Iniciācijas un rituāla tēmas atrodamas arī romāna *Karsti* (Kuums, 1990) fragmentos – „Vēstulē no provinces” un „Carnivorum”. Pirmā ir lauku meitenes vēstule pilsētā studējošajai mātai – juteklisks vēstījums par jaunu meiteņu sievišķības un seksualitātes dzirēm, vasaras naktī kailām dejojot vecāku garāžā; savukārt „Carnivorum” – jauns puisis piedzīvo nobriešanu, vērojot savas mātes seksuālās izklaides. Lai gan sīzeta kodolu katrā no stāstiem un romāna fragmentiem var nolasīt, pamatā Unduska prozai raksturīgs nelineārs vēstījums, kurā galvenie veidotājelementi ir vēstītāja apziņas procesi, paradokšālas valodas rotaļas un metaforiski filozofiskas atkāpes.

Krājuma tituldarbs – romāna fragments *Gaidot vārdus* – ir literārs mēģinājums nosaukt vārdā mīlestību un vienlaikus šo centienu bezcerīguma atzišana: galveno varoni Rūbeni moka mīlestība, un viņš meklē vārdus, ar kādiem šis moka izteikt, taču valoda kapitulē spēcīgo cilvēcisko jūtu priekšā. Šis romāna fragments vistiešāk uzrāda Undusku interesējošo pretrunu starp valodisko un materiālo pasauli – rakstnieks apzinās un pēta vārdu maģisko funkciju, kas balstās mītiskās domāšanas paradigmā – zināt lietas vārdu nozīmē pār to valdīt: *Taču tagad, rudās mei-*

tenes novītajos mīlestības pinekļos, teju vai mirstot, piepeši izrādījās, ka vārds, pareizāk sakot, kaut kur iespējamais un tik bezcerīgi gaidītais vārds, nūdien kļūst par pašu dzīvi, ka vārda atrašanas mokas sakrīt ar dzīvošanas mokām, ka ar saturu nav līdzēts un saturs vienkārši nemaz nepastāv bez savādajām glosolālījas alkām, kuras meklēja ceļu no viņa iekšienes uz ārpusi, bet ar kuru radībām viņš netika galā – un kuru radībās viņš varētu nosmakt (101).

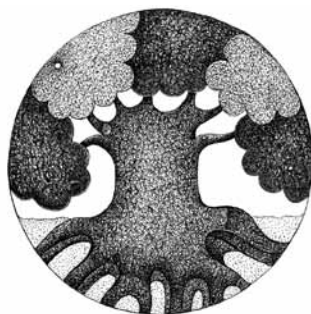
Undusks rotaļājas arī ar vēsturisku personāžu mītiem – stāsta „Tišbeina piezīmes par Gēti” (1999) centrā ir jaunā mākslinieka Tišbeina un radošās krīzes piemeklētā Gētes tikšanās Itālijā – literāra, misticisma caurstrāvota versija par rakstnieka iedvesmas meklējumiem un attiecībām ar realitāti un savu iekšējo pasauli. Savukārt stāsta „Osipa Bermanna dzīve” pamatā ir igauņu mākslinieka Erika Obermanna ceļojums uz Alžīru, kur viņš, uz nāvi slimis ar diloni, pavada pēdējos divus savas dzīves mēnešus. Vēstījums veidots kā apziņas ceļojums vīziju pasaulē, kurā tiek pilnībā nojauktas realitātes un iedomu robežas, spilgtos, jutekliskos tēlos atainojot nāves un dzīves saskares punktā esoša ģeniāla prāta radošos impulsus.

Kaut arī krājumam izvēlētie darbi ir atšķirīgi un iezīmē Unduska kā prozaiķa dažādās šķautnes, tomēr tajos var nolasīt arī kopīgās iezīmes – to centrā allaž atrodas cilvēks – radītājs, tostarp arī rakstnieks un mākslinieks. Un pat tādi šķietami margināli tēli kā jaunais mīlnieks Rūbens vai meitene no provinces iezīmē cilvēka tiekšanos caur valodu konstruēt, radīt un pētīt jaunus pasaules vai atarast esošās realitātes pirmatnējos kodus, jo Unduska prozas varonis ir vienpatis, vērotājs, kas pasaules raidītos impulsus uztver caur savu, unikālu apziņas prizmu. Būtiska loma Unduska prozā ir arī seksualitātei – gan tiešai, gan tādai, kas darbojas kā radošs spēks un pastāv rakstnieka attiecībās ar valodu un runāto vārdu. Iespējams, tieši tādēļ brīžiem šķietami smagnējais un koncentrātam līdzīgais Unduska rakstības stils nezaudē dzīvīgu un pievilcību.

Anna Andersone

Raksta pārpublicēšana saskaņota ar *UbiSunt* 2016.4.III

JAUNĀS GAITAS LABVĒLI

Zīm. Agnese Matisona

*Vendīgs auga ozoliņš
Vendīgā kalniņā:
Vara saknes, zelta zari
Sudrabiņa lapiņām.*

LD 34 066, 12

Kopš 2010. g. līdz šim ziedojuši...

Z E L T A (no \$500 = €442)

Voldemārs un Irēne Aveni
Sigurds Brīvkalns
Ingrīda un Nikolajs Bulmaņi
Oļģerts Cakars
Rīta Drone
Šellija Ekmane
Andrievs Ezergailis
Rīta Gāle
Andrejs un Ilona Ķīse
Didzis Liepiņš
Guntis Liepiņš
Arturs Neparts
Andrejs Ozoliņš
Jānis Peniķis
Juris Petričeks
Ilze Plaudis
Andris Priedītis
Kristīna Putenis
Māris Roze
Jautrīte Šaliņa
Ilvars Šteins
Juris Ubāns
Kārlis Vasarājs
Lilīta Zaiķkalne
Lilija un Manfreds Ziverts
Amerikas Latviešu apvienība
Latviešu kultūras biedrība TILTS
Latviešu Raktstnieku apvienība
ANONĪMI – 2

S U D R A B A (\$100 - \$499)

Anna un Sandors Abeni
Biruta Abuls
Pēteris Alunāns
Andrejs Baidiņš
Nikolajs Balabkins
Igoris-Ivars Balodis
Evarists Bērziņš
Wilma Teness un Uģis Bērziņš
Maija Bišmanis
Uldis Blukis
Valda Bolis
Vilma Bolšteins
Ilze Bregzis
Jānis Brežinskis
Laila un Pāvils Cakuli
Māra un Ojārs Celles
Vija Celmiņš
Juris Cilnis
Gundega Dāvidsone
Aina Dravnieks
Jānis Eglītis
Līga Gaide
Ligita Galdiņa
Esmarelda Gaiķe
Lelde Gilman
Uldis Grava
Richards Grigors

Lolita Gulbis
Maija Hinkle
Vija Ilziņa
Ingrīda Jākobsona
Dzintra Janavs
Laima Kalniņa
Tija Kārkle
Fred A. Keire
Gundars Keniņš Kings
Dace Kezbers
Mirdza Krastiņa
Egils Kronlins
Kazimirs Laurs
Ieva Lerchs
Valda Lēvenšteina
Maruta Lietiņa-Ray
Aija Medenis
Modris Mednis
Melburnas Latviešu biedrība
Vija Moore
Lalīta Muižniece
Sarma Muižniece Liepiņa
Guna Mundheim
Valters Nollendorfs
Ausma Matcate-Nonācs
Juris un Silvija Orles
Jānis J. Pirktiņš
Gundars Plavkalns
Guntis un Māra Plēsumi
Vilis M. Plinte
Vaiva Puķīte
Ieva Puris
Ausma Rabe
Velta Reimanis
Jānis M. Riekstiņš
Jānis Rogainis
Helmi Rožankovska
Gerda Roze
Astra un Andris Rozes
Mārtiņš Saulespurēns
Alfreds R. Semeiks
Aina Siksnā
Maija un Juris Šleseri
Ojārs un Zinta Sovers
Ilona un Raimonģs Staprāni
Irina un Dailons Stauvers
Rasma Stelps-Kiršteins
Zenta Stengels
Ruta Straumanis
Maksims Strunskis
Biruta Sūrmane
Miķelis Svilāns
Tupešu Jānis
Lauma Upelnieks Katis
Dagmāra Vallena
Pāvils Vasariņš
Zigrīda Vidners
Aivars Vilemons
Maija Vītola

Rasma Vītola
Vilis Vītols
Maruta Voitkus-Lukins
Irma Zālīte
Māra Zandberga
Modris un Gita Zandbergi
Girts Zēgners
Aija Zommers
Gunars Zvejnieks
ANONĪMI – 2

B R O N Z A S (līdz \$99 = €88)

Ivars Antēns
Ritvars Asbergs
Adolfs Avens
Vilnis Baumanis
Andrejs Brošs
Jānis Dimants
Lidija Dombrovska Larsena
Lauris Eglītis
Ligita Evans
Edīte Franklin
Dace Frišs
Marta Grinberga
Ilga Harrington
Silvija Jones
Liena Kaugara
Ojārs Krātiņš
Tija un Maigonis Krūmiņš
Indulis Lācis
Jānis Langins
Dagmāra Lejniece
George Liepiņš
Ieva Liepkaula
Modris Morozovs
Ilze Mueller
Agate Nesaule
Baiba Ozola
Andris un Māra Padeģi
Lilija Pencis
Rita Podnieks
Dzidra Purmale
Ina Purviņa
Vitolds Rācenis
Dzidra Razevska-Upāne
Austra Reine
Marga Reinholds
Silvija Rūtenberga
Guntā Sempa
Ilze Šimane
Eleonora Šturma
Olga Taylor
Linda Treija
Leo Trinkuns
Aina Urdze
Eva Vidner
Māra Viksniņa
Astra Zemzars
Aija Zichmane

JAUNĀ GAITA

Redaktors:

Rolfs Ekmanis
50 Cedar Lane
Sedona, AZ 86336-5011 USA
rekmanis@gmail.com

Palīgredaktore:

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com
Sarma Muižniece Liepiņa
sarmaliepins@verizon.net

Redakcijas kolēģija:

Voldemārs Avens, Māris Brancis,
Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Maija Meirāne,
Juris Silenieks, Juris Šlesers, Lilita Zaļkalne

Konsultanti:

Ingrīda Bulmane, Līga Gaide,
Tija Kārkle, Uldis Matīss, Andris Priedītis

Izdevējs un maketētājs:

Juris Žagariņš
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821 USA
juris.zagarins@gmail.com

Saimniecības vadītāja:

Tija Kārkle
616 Wiggins Road
St. Paul, MN 55119, USA
tijalaura@comcast.net

JG mājas lapa: <<http://jaunagaita.net>>

Ar autora vārdu, segvārdu vai iniciāļiem parakstītajos rakstos izteiktie uzskati ne vienmēr atbilst redakcijas viedoklim.

Atzīdama demokrātiskās valstīs valdošos preses brīvības principus, *Jaunā Gaita* sekmē dažādu uzskatu publicēšanu.

Pārpublicējot šeit ievietotos materiālus un tekstus, atsaukšanās uz *JG* ir obligāta.

Adrešu maiņas un pastā vai spiestuvē bojātus eksemplārus lūdzam pieteikt Jurim Žagariņam.

PĒRCIET! DĀVINIET! ATBALSTIET!

Atsevišķa *JG* numura cena: USD 10 = EUR 9 = CAD 13 (sākot ar nr. 264)

Rīgā Jāņa Rozes veikalos, NicePlace Mansarda un LOM krietiņ lētāk. Bibliotēkās – par brīvu!

JAUNĀS GAITAS ABONĒŠANA:

Visās valstīs vienādi, atbilstoši pastāvošajam valūtas kursam:

1 gadam: USD 39 EUR 34 CAD 50
2 gadiem: USD 76 EUR 67 CAD 98

Čeku sūtiet saimniecei Tijai Kārklei, uz čeka uzrakstiet *Jauna Gaita, Inc.*
Ziedojumi no ASV nodokļiem atskaitāmi!

MAKSĀJUMUS UN ZIEDOJUMUS VARAT ARĪ NOKĀRTOT JG MĀJAS LAPĀ
<<http://jaunagaita.net>> nospiežot pogu:

JAUNO GAITU VARAT ARĪ PASŪTĪT NO MŪSU PĀRSTĀVJIEM CITĀS VALSTĪS:

LATVIJĀ (maksājumi euro valūtā)

Māris Brancis
O. Kalpaka iela 28
Jelgava, LV-3001
e-pasts: <maris.brancis@inbox.lv>
Bankas konts: Swedbank LV28HABA000130A213871
Personas kods - 210147-10007

Cituro EIROZONĀ (maksājumi euro valūtā)

Lilita Zaļkalne
Himlabacken 10, Solna, S-170 78, Sweden
e-pasts: <lilita.zalkalns@tele2.se>
Bankas konts: Nosaukums „Ad Notam“
BIC code - NDEASESS
IBAN number - SE32 9500 0099 6018 0766 9708
Īpaši ZVIEDRIJĀ:
Pasta tekošais rēķins: Nosaukums „Ad Notam“
Postgiro konto nr 76 69 70-8

AUSTRĀLIJĀ (maksājumi Austrālijas valūtā)

Imants Līcis
Sidnejas latviešu biedrības grāmatnīca „Rīga“
P.O. Box 457
Strathfield, NSW 2135
Tel.: 02 9744 8500; Mob.: 0405 013 575
e-pasts: <slb_riga@bigpond.com>

VISUAL ARTS. We mark the untimely passing of **Ilmārs Blumbergs** (1943-2016), one of Latvia's premier artists, with photos and reproductions on the frontispiece and on pages 5, 28 and 29. *JG* associate editor **Linda Treija** characterizes him as an imaginative thinker of powerful humility: "To him a particle of dust and a star were the same size." ●●● The cover art is by **Brencis Sils**.

LITERATURE. LITERARY COMMENTARY.

Long-time *JG* editor and poet/artist **Voldemārs Avens** shares samples of his most recent poetry, displaying gentle humor suffused with profundity. ●●● Poet/translator **Uldis Bērziņš** shares thoughts and insights on putting into Latvian the Old Norse *Poetic Edda*. ●●● In the current episode of his novel *Abrene 2002* (based on the premise that WWII never happened), **Ainārs Zelčs** has the Soviet Union trying to come to terms with Europe and the USA for the sake of economic development. ●●● A short story in dialogue by **Lienīte Medne-Spāre** portrays an elderly couple meeting face to face after thirty years apart, having rediscovered each other on Facebook. ●●● "The Jester's Address" by lyricist **Jānis Elsbergs**, abridged in **Kārlis Lācis'** recent musical production *Jeanne d'Arc*, is given here in full. ●●● Poet, graphic artist, and art/literature historian, **Ojārs Jēgens** (1924-1993), was an influential figure in the Latvian postwar exile community. Our frequent contributor, culturologist **Jānis Krēslīņš, Sr.**, summarizes Jēgens' life and work. ●●● **Sandis Laime** (Institute of Literature, Folklore and Art, University of Latvia) concludes his study of witchlore in Northeastern Latvia. ●●● Independent journalist **Sanita Upleja** writes about hypocrisy toward Latvian women during the Soviet occupation. ●●● **Ildze Kronta's** essay, dedicated to her father who perished in one of the numerous Soviet *gulags* (*Norilag*), covers literary criticism and the intellectual milieu under the Soviets and during the early post-Soviet years. ●●● Writer/physician **Jānis Liepiņš** reports on materials recently discovered at the Latvian National Archives about writer/pedagogue **Pāvils Vilips** (1901-1979).

HISTORY AND ACTUALITIES. Editor/publicist **Ligita Kovtuna** interviews **Tālavš Jundzis**, a deputy in Latvia's Supreme Council during the time of separation from the Soviet Union, and first Minister of Defense after Latvia regained its independence. ●●● **Franks Gordons**, author of several books and a frequent contributor of political and historical commentaries to Latvian periodicals, writes about a brutally repressed Central Asian uprising against Russia in 1916. ●●● **Jānis Liepiņš** shares a lecture delivered at a conference in commemoration of the life of historian/writer **Uldis Ģermanis** (1915-1997). The focus is on Ģermanis' student years. ●●● **Juris Šlesers** looks at the life work of Baltic German journalist, editor and politician **Paul Schiemann** (1876-1944), as depicted in a biography titled *Defender of Minorities* by British historian John Hiden. ●●● **Ieva Vītola** reports on an ethnographic research tour she led recently in Siberia, visiting villages that have been populated by Latvian communities since the second half of the nineteenth century. ●●● Historian **Valters Ščerbinskis** argues that, in public discourse, the neutral term "Soviet era" (*padomju laiki*) ought to be replaced by "Soviet occupation", in order to accentuate its destructive ramifications. ●●● The section "Dažos vārdos" (In a Few Words) succinctly summarizes important cultural events and recent publications, as well as sociopolitical actualities relevant to the Baltic region. .

BOOKS REVIEWED. *Baltijas bēgļi Dāvīda Holmerta fotogrāfijās 1944-1945* (Baltic Refugees in photographs of **David Holmert** 1944-1945) (reviewed by Māra Zirnīte). ●●● **Sarmīte Radiņa.** *Pļavas nomniece* (Pasture Tenant), a book of poetry (Gundega Zēhauza-Seehaus). ●●● **Līga Blaua.** *Jānis Stradiņš: Ceļš cauri laikiem* (Jānis Stradiņš: A Path Through Time), a biography of the influential academician, chemist and historian of science (Nikolajs Balabkins). ●●● **Uldis Siliņš.** *Atskatīties, pasmaidīt. Autobiogrāfiskas piezīmes, 1930-1945* (Looking Back with a Smile. Autobiographical Notations, 1930-1945) (Anita Apele). ●●● *Gaidot vārdus* (Awaiting Words), a selection of prose works by the contemporary Estonian writer and literary theorist **Jaan Undusk** (Anna Andersone).